

‘વિવિધ ગ્રંથમાળા’ના ગ્રાહકખંડુઓને

હવેનું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે.

આ માળામા રાહુ ૪૭મા વર્ષ દરમિયાન આ ચોથા હપ્તા સાથે નીચે મુજબનાં પુસ્તકો ગ્રાહકોને અપાયા છે; હવે છેલ્લું પુસ્તક જીલ્લો માનમા વી.પી.થી મોકલી નવા વગસનું લવાજમ મંગાવી લેવાશે.

નામ	પાન	કદ	મૂલ્ય	મોકલ્યા તારીખ
૧. પંચાંગ ૨૦૧૫નું	૧૧૪	૬૧૧x૧૦	૦.૬૦	} ૧૩-૧૦-૫૮
૨. ચાતુરીની વાતો	૧૪૦	૫x૭૧	૧.૨૫	
૩. કડવો ઘૂંટરો	૨૦૮	૫x૭૧	૨.૦૦	} ૧૭-૧૦-૫૮
૪. ભરૂંદરિ-નિર્વેદિ	૭૨	૬૧x૬	૦.૪૦	
૫. કાઠિયાવાડની કંતકથાઓ	૩૨૦	૫x૭૧	૩.૦૦	} ૧૬-૩-૫૯
૬. ત્રીજી આંખ	૧૨૮	૫x૭૧	૧.૦૦	
૭. કાવ્યસંક્ષેપ	૧૮૪	૫x૭૧	૧.૫૦	} આ સાથે મોકલ્યા છે.
૮. મોક્ષનો માર્ગ	૮૮	૫x૭૧	૦.૫૦	
	<u>૧૨૫૪</u>		<u>૧૦.૨૫</u>	

૧—ઉપર મુજબ ૧૨૫૪ પાનના પુસ્તકો મોકલાવ્યા છે. હવે બાકી રહેતા પાનોનું પુસ્તક જીલ્લો માનમા તૈયાર થતા ગ્રાહકોને નિયમ મુજબ વી.પી.થી મોકલીને નવા ૪૮મા વર્ષ (જીલ્લો ૫૯થી જુન ૧૯૬૦)નું લવાજમ રા. ૭૫૦ મંગાવી લેવાશે. એટલે ગ્રાહક ખંડુઓને વિનંતિ કવ્યાની કે, જનજી

૧. ગ્રાહકમાંથી નીકળી જવું હોય,

૨. સરનામામા કેરફાન કરાવવો હોય,

૩. પુસ્તકો રજિસ્ટરથી મેળવના માટે મૂલ્યના રૂ. ૭૫૦ ઉપરાંત બે રૂપિયા વધુ ભરના હોય,

—તેમજ તે વિષયો મારફત તા. ૦૦-૬-૧૯૫૯ સુધીમાં જાણી માકલવી.

૨—જે ગ્રાહકો ૩૦મી જૂન ૧૯૫૯ સુધીમાં પોતાના ગ્રાહક નંબર સાથે મનીઓર્ડરથી અથવા બીજી રીતે અમદાવાદ કે મુંબઈ કાર્યાલયમાં વાર્ષિક લવાજમ ભરીને પાવતી મેગવશે, તેમને એ છેલ્લું પુસ્તક વી.પી.થી નહિ, પણ સાદા બુકપોસ્ટથી મોકલી અપાશે.

૩—જેમણે નવા વર્ષથી ગ્રાહક રહેવાની સવેળા ના લખી હશે તેમ જ જે લાયબ્રેરીઓ વગેરે વડોદરાના ‘પુસ્તકાલય સહાયક સરકારી મંડળ’ દ્વારા પૈસા ભરે છે તેમને તથા હિંદ બહાર જ્યાં જ્યાં વી.પી. જઈ શકતાં નથી, ત્યાં ત્યાં ઉપલુ પુસ્તક વી.પી.થી નહિ, પણ સાદા બુકપોસ્ટથી મોકલાશે.

૪—પરદેશોમાં વી.પી. જઈ શકતા નથી. એટલે પરદેશના ગ્રાહકોને છેલ્લું પુસ્તક જુલાઈ ૧૯૫૯ના પહેલા અડવાડિયામાં બુકપોસ્ટથી મોકલી અપાશે, જે મળેથી નવા વર્ષનું (રજિસ્ટર્ડ ખર્ચ સાથેનું) લવાજમ રૂ. ૧૦) અથવા શિલિંગ ૧૫) મોકલી આપવા તેમને વિનંતિ છે.

૫—તા. ૧લી જુલાઈ પછી ‘જેમનું’ લવાજમ મળ્યું નહિ હોય તેમને નવા વર્ષના લવાજમ માટે વી.પી. મોકલાવા શરૂ થશે. ઉપર મુજબ આ સૂચના આપ્યા છતાં જે સવેળા એ વિષે નહિ લખે અને વી.પી. પાછું વાગશે, તે ગ્રાહક એ છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો હક ગુમાવશે.

ટપાલના દરમાં જમણા વધારો થયો હોવાથી ગ્રંથમાળાનાં આખા વરસનાં પુસ્તકો મોકલવાનું ખર્ચ રૂ. ૧-૨૫ આવડું હતું; તેને બદલે હવે રૂ. ૨-૩૮ જેટલું આવે છે. અને લવાજમના રૂ. ૬૫૦માંથી સુમારે રૂ. ૨-૩૮ ટપાલખર્ચના જતાં માત્ર રૂ. ૫-૧૨ માં ૧૫૦૦ પાંત્રાંનું ઉત્તમ વાચન છઠ્ઠી ગ્રાહ પુસ્તકો દ્વારા આ માળામાં ગ્રાહકોને ઘેરબેઠાં મળે છે. આ રીતે સૌથી સસ્તાં અને સારાં પુસ્તકો મેગવવા સારું આ માળાના ગ્રાહક થવું લાભદાયી છે એ જણાવવાની સાચી જ જરૂર ગણાય.

નિવેદન

- પ્રત્યેક ભાષામાં કવિતાસાહિત્ય રચાયેલું છે. અને જે તે ભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવા માટે કવિતાસાહિત્યનો અભ્યાસ જરૂરી છે. આ લક્ષમાં રાખીને સ્વં કવિશ્રી દલપતરામભાઈએ ‘ગુજરાતી કાવ્યસંક્ષેપ’ નામે ગુજરાતી કવિતાઓનો એક સંગ્રહ સંપાદિત કર્યો હતો અને તે મુંબઈ સરકારના કેળવણી ખાતાએ ઈ. સ. ૧૮૯૫ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. તેમાં ગિરધરકૃત રામાયણમાંથી અયોધ્યાના રાજા હશરથને લગતી કેટલીક કવિતાઓ, લંબાજરામકૃત અભિમન્યુના આખ્યાનમાંથી કેટલોક ભાગ અને શામળ ભટના વિવિધ વિષયક છાપાઓ, સમસ્યાઓ તથા પદ્યાવતીની વાર્તા સંક્ષેપમાં લીધેલી. આ ઉપયોગી પુસ્તક ઘણા વખતથી અપ્રાપ્ય હતું. ગિરધરકૃત રામાયણ આખું આ સંસ્થા તરફથી પ્રકટ થયેલું છે અને હાલ મળે છે. એટલે તે સિવાય બાકીના બે કવિઓની કવિતાઓ આ સંગ્રહમાં સેવાઈ છે.

આ સંસ્થા તરફથી ગુજરાતી સાહિત્યના અપ્રાપ્ય ગ્રંથ (૧) વનરાજ ચાવડા, (૨) શુભાષસિંહ અને (૩) કહેવત-સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થયા છે. તેમાં આ પ્રકાશનથી એકનો ઉમેરો થાય છે.

મુંબઈ,
તા. ૧૪-૪-૧૯

‘સર્વ સાહિત્ય મુદ્રણાલય ટ્રસ્ટ’ના ટ્રસ્ટીઓ વતી
મનુ સુબેદાર (પ્રમુખ)

અન્ય ઉપયોગી પુસ્તકો

પાતંજલ યોગસૂત્ર ૧-૨૫

[સ્વામી વિવેકાનંદ દ્વિત રામયોગ]

મહામુનિ પતંજલિનું યોગસૂત્ર,
સ્વામી વિવેકાનંદ દ્વિત સાવાર્થ
તથા વિવેચન સહિત

વિવેકાનંદસાર ૩-૦૦

‘સ્વામી વિવેકાનંદ’ આ ૧ થી
૧૩ ઉપરથી સંકલિત કરેલા આ
પુસ્તકનું વાચન વિચાર અને
ચારિત્ર્યપદ્ધતિ માટે બહુ ઉપયોગી

ભક્તિધોમ ૨-૦૦

[સ્વામી વિવેકાનંદ]

ધર્મ, ભક્તિ, પુનર્જન્મ મનુષ્ય
કર્તવ્ય વગેરે વિષયો ઉપર પ્રકાશ
પાડતી વ્યાખ્યાનો

પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણદેવનાં
વચનામૃતો ૦-૩૭

માર્ગદર્શક પ્રેરક વચનોનો સંગ્રહ

બાળકોના વિવેકાનંદ ૦-૨૫

સ્વામી વિવેકાનંદનું બાળી
ઉપયોગી દ્રુત ચરિત્ર

રામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ

પુસ્તક ૧૬ ૨-૫૦

શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન સરળ રીતે સમજ
વતી બિાધક વાર્તા તથા પ્રસંગી

રામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ

પુસ્તક ૨૨ ૨-૦૦

મૂળ બાળીમા પ્રસિદ્ધ થયેલા
‘રામકૃષ્ણ કથામૃત’ ભાગ પાંચ
માના અનુવાદરૂપ આ પુસ્તકમાં
શ્રી રામકૃષ્ણનો જુદી જુદી વ્યક્તિ
આ સાથેનો ઉપયોગી વાર્તાલાપ

શ્રી રામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ

ભાગ ૧ લો ૦-૫૦

શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન સરળ રીતે સમજ
વતી બિાધક વાર્તા તથા પ્રસંગી

શ્રી રામકૃષ્ણ ઉપદેશ ૦-૩૭

ઉપદેશોનો મનનીય સંગ્રહ

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ ૦-૩૭

બાળોપયોગી ઉપદેશાત્મક દ્રુત
ચરિત્ર

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ-

સંક્ષિપ્ત જીવન ૦-૨૫

આબાસવદ્દોને ઉપયોગી બની
શકે તેવું પરમહંસદેવનું દ્રુત
જીવનચરિત્ર

શ્રીરામચંદ્ર દત્ત અને

તામ્રમહાશય ૧-૦૦

પરમહંસ શ્રી રામકૃષ્ણના કૃપા-
પાત્ર બિ શુદ્ધરૂપ-શિષ્યોના પ્રેરણા
દાયી ચરિત્રો

સસ્તું સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય-અમદાવાદ

કાવ્યસંક્ષેપ

કવિ લલજીરામ

(અમદાવાદનો ઔદીચ્ય બ્રાહ્મણ)

[પાંડવો દુર્યોધન સાથે જૂગટું રમતાં રાત્રી વગેરે બધું હાર્યા પછી છેલ્લો દસવો એવો ક્યો કે, ૧૨ વર્ષ વનમાં રહેવું અને ૧૩મું વર્ષ શૂન્ય રહેવું. જો ૧૩મા વર્ષમાં કોઈને માલૂમ પડે તો વળી ખીજવાર તેટલા વર્ષ વનમાં રહેવું. એવી શરતમાં પણ હાર્યા એટલે બાર વર્ષ સુધી વનમાં રહ્યા અને તેરમે વર્ષે વેશ બદલીને વૈરાટ નગરના રાજાના દરબારમાં કોઈ ઝાળખે નહિ તેવી રીતે રહેવાનો વિચાર ક્યો તે વિષે]^૧

(કડવું હતું)

વૈશંપાયન એણીપેર જોડ્યા, સુષુ જનમેજય રાય;
વિશ્તારી તુજને કહી સંભળાવું, બારતનો મહિમાય.
અર્જુનવાણી જોડિયા, સાંભળો ધર્મકુમાર;^૨
તમે જ કહો કયમ છાના રહેશે, ત્રણ લોકમેઝાર ?
દેશ દેશના રાજા આવી, નમે તમારે ખાય;
તમે કોઈને નવ નમે, અનઝ તમારી કાય.
ધર્મ વાણી એણીપેર જોડ્યા, સાંભળિયે અર્જુન;
મેં મારી જે વાત વિચારી, તમને કહું વચન.
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈશ્ય વર્ણને, ઉપવીતનો અધિકાર;
બ્રાહ્મણ વેશ ધરીને રહીશું, રાજસભા મેઝાર.
સર્વ લોક તે મુજને નમશે, દહિં સઉને આશિય;
મુજ શિર અવરને નહિ નમે, મેં પૂજ્યા શ્રીજગદીશ.

૧ અક્ષિમન્યુ આખ્યાનમાયી.

૨ યુધિષ્ઠિર.

કંઠ નામ પ્રસિદ્ધ હું કહાવું, રાયતણું મન રંજું;
 મનગમતી ત્યાં કરું વારતા, સભારાડ હું ભંજું.
 એણીપેરે હું દિવસ નિર્ગમું, તારું દુઃખ અર્જુંન;
 રથે બેસાડી લાડ લઠાવ્યાં, સારથિ દેવકીતન.
 શીથ નથી નામ્યું તે કોઈને, એક વિના ભગવંત;
 પરાધીન થઈ પેટ જ ભરવું, એ દુઃખ ના'વ્યો અંત.
 વચન સુણી વડવીર તણાં રે, કહે અર્જુન સત્ય વાણી;
 ધર્મધુરંધર દુઃખ ન આણો, સમર્થ પ્રભુને જાણી.
 વધે એક ત્યાં વ્યંઠજી^૧ યાશું, સંગીત વિદ્યા જાણું;
 વૈરાટ રાયની પુત્રી ભણાવું, વિદ્યા સર્વ વખાણું.
 ભીમ અર્જુન મળીને બેઠા, બોલ્યા માંહોમાંહી;
 બહુ અહારી છે ભીમ મહા બડ, કહો તે રહેશે ક્યાંહી ?
 અટકબોલો ક્યાંઈ ગમે નહિ, સાંખે નહિ એક બોલ;
 પરાધીન થઈ પેટ જ ભરવું, નહિ બળ બુદ્ધિ તોલ.
 વાત કરે ને સામું જુએ, વૃકોદર^૨ રહ્યો વિચારી;
 આગળ આવીને બોલ્યો, શી વાત કરો છો ભારી ?
 બહુ અહારી જે કહો છો મુજને, તે મનમાં નવ ધર્યો;
 સુખે દહાડા અમે નિર્ગમું, ચિંતા કોઈ ન કર્યો.
 પ્રભુએ ન્યારે વેળા પાડી, સઘળું ક્યાંથી સુખ ?
 હયોધને પૂંઠ ન મેલી તો, અધી^૩ વેડીશ બૂખ.
 વૈરાટ રાયનો થાઉં રસોઈયો, અન્ન સર્વ ત્યાં રાંધું;
 સઉને જમતાં શેષ રહે તે, અન્ન જમું હું બાધું.
 એ રીતે હું દિવસ નિર્ગમું, ચિંતાતુર ન થાયો;
 ઘડો ઘડાનો કામ જ કરશે, પેટ ભર્યો શો સાંસો ?

૧ નાજર અથવા બોલો, જનાનખાનાનો આકર.

૨ ભીમ.

ભીમ ભડ કહી રહ્યા સાંસતા, તવ પૂછ્યા સહદેવ;
 તમે કહો કેમ છાના રહેશે, પર ઘેર કરવી સેવ.
 વણ પૂછે કોઈને નવ કહેવું, એક લોક શું જાણે ?
 માગ્યા પાખી માત ન ખીરસે, તમ દુઃખ કો ઉર આણે.
 વિમાસીને કહો ગતિ મનની, પરાધીન થઈ રહેવું;
 ભૂખ-તરશ ને-સુખ-દુઃખ સહેવું, વચન કવચન કહેવું.
 એવાં વચન સુણીને જોડ્યા, સહદેવ તેણીવાર;
 જે રીતે જગદીશ રાખશે, વિશ્વતણી આધાર.
 એક અમો મન વાત વિમાસી, તે તમ આગળ કહિયે;
 જે રીતે સુખે દિન લઈયે, ચરણ તમારે રહિયે.
 વણ પૂછે ઉત્તર નવ દેવો, તે એક જ કામ કરીશું;
 જોશ વિચારું ગૌધન ચારું, એમ જ પેટ ભરીશું.
 વંધ્યા પ્રસવ વૃષભ ચિહ્ન જાણું, વણ માગે વૃત્તિ આપે;
 કહીશ ગોપ હું પાંડવ કેરો, ગોપાલક કરી થાપે.
 સહદેવ કહીને રહ્યા સાંસતા, કહો નિકુળ શી પેર;
 ગતિ તમારી કોઈ નવ જાણે, જઈ રહેવું પર ઘેર.
 પર ભૂમિ પર ભૂપતિ આગળ, ચરગમતું જ કહેવું;
 પર ઓશિયાળે પેટ જ ભરવું, પરને દિલ ન દેવું.
 વિનય વચન સુણીને જોડ્યો, નિકુલ વચન મહાશ્વર;
 શા માટે દુઃખ મારું આણ્યો ? તણું કઠણ ગતિ કૂર.
 મન શુદ્ધેથી સેવા કરશું, જેવી તમને ગમશે;
 તમે જાણો સદા સુખીતન, એવડું દુઃખ કયમ ખમશે ?
 વિકટ અશ્વ હુ કરું પાધરા, ખરા ખેલવી જાણું;
 અશ્વશાસ્ત્ર આવડે છે મુજને, હું શું આપ વખાણું ?
 તુરી તણા જે સકળ રંગ છે, ઔષધ એનાં કરશું,
 વૈરાટ રાયના ઘોડા ફેરવું, એણી પેરે પેટ ભરશું

એવું કાજ કરીયું બાઈ, જેમ કેઈ નવ જાણે;
 દેવ તણી તો ગતિ કઠણ છે, દેવ દયા નવ આણે.
 સમાધાન સંતોષી બેઠા, નિકુલ તેણીવાર;
 ધર્મ તણું મન વિરમય પામ્યું, ઉપન્યો વળી વિચાર.
 દુપદીને દેખીને રાજા, આણે આંસુપાત;
 ઘડા જેવડું માણેક માનની, કયમ રહે છાની જાત ?
 પુરુષ તણી સઉ વાત પાધરી, નયમ ત્યમ કરી નિર્વહેશે;
 પરભૂપતિવશ પડી પ્રેમદા, કેઈ પેરે દિન લેશે.
 અમો અણુછતા અળગા રહીયું, નહિ જોલાવે વાણ;
 કંઈપં કોટી કળા કામની, સુખશોભા શશી બાણ.
 તે દુઃખમાંહે વળી દુઃખ મોટું, છાની કેમ રહેશે ?
 સૂઝે તેમ કહે લોક બહિરસુખ, કપટ જોલે કેમ સહેશે ?
 એવું જાણી દુઃખ જ આણી, મૂક્યો સુખ નિશ્વાસ;
 નમણે ધારા નીરખી રાણી, આત્યાં રાયની પાસ.
 કર સંપુટ કરી જીભી નારી, કેમ થયા ઉદાસ ?
 હાસીરૂપ થઈને રહેયું, સૈરિંધ્રી સુજ નામ.
 રાણીને ચણગાર પહેરાવું, કરું એટલું કામ;
 એવું સુણીને પાંચે જિહ્વા, પાંડું તણા કુમાર;
 શબ આકારે શમિયે બાંધ્યાં, આયુધ તેણીવાર.
 કેહા મોરે ચાલી આવ્યાં, પુર વૈરાટ મોઝાર;
 અછતા થઈને ત્યાં રહ્યાં, તેનો કેઈ ન જાણે પાર.

(સાખી)

જે યુધિષ્ઠિર યજ્ઞ કરી, દીધાં કનકનાં દાન;
 બ્રાહ્મણ થઈ આશિષ દે, રુઢ્યા ન્યારે ભગવાન.
 નિકુલ ઘોડા ફેરવે, સહદેવ ચારે ગાય;
 બીમ ઉદરને કારણે, રહ્યો રસોડામાંય.

ચંદ્ર-સૂર્યને વશ કરે, નામ જેનું પાંચાળી;
 દાસી થઈ દિન નિર્ગમે, વેળાયે હદ વાળી.
 સકળ છત્રપતિ વશ કર્યો, જીત્યો, જરાસંધ રાય;
 નર શ્રીશ્રી નારી થયો, કર્મગતિ કહેવાય.
 સુખ કેડે દુઃખ પામિયે, દુઃખ કેડે સુખ થાય;
 સરખા દિન આવે નહિ, વૃક્ષ છાંય સમ જોય.

(તથુ તાલની ચોપાઈ)

વૈશંપાયન જોડ્યા વચન, સુષુ જન્મેજય રાજન;
 ત્યારે પૂંડે નિપન્યું જેહ, તુજને સંભળાણું તેહ.
 વૈરાટપુરમાં પાંડવ રહ્યા, દ્રુપદી સુધાં સુખિયા થયા;
 દ્રુત કૌરવ કેર જેહ, હીંડે પાંડવને જોળતા તેહ.
 દુર્યોધન મન હરખ અપાર, રાજે હસ્તિનાપુર મોઝાર;
 સભા ભરી બેઠો રાજન, હરખ વાધ્યો પોતાને મન.
 લીધમ કરણુ દ્રૌણુ પાવન, અશ્વત્થામા આદિ મહાજન;
 સુભટ શકુનિ તે ત્યાં હોય, શત બ્રાત પોતાના સોય.
 દેશદેશના રાજા જેહ, સભામાંહી બેઠા છે તેહ;
 જોઈ સભા હરખ્યો રાજન, એવે આવ્યા નારદ મુન.
 દ્વર થકી દીઠા જેટલે, પ્રણમ્યો રાય જઈ તેટલે;
 અમ પર કૃપા કરી મહારાજ, ઘણે દિવસે પધાર્યો આજ.
 વળતી જોડ્યા નારદમુન, તું તો સાંભળ રે રાજન;
 માસ સાત તો વહીને ગયા, સમાચાર તેં તો નવ લહ્યા.
 વર્ષ પૂરું એક જ્યાં થશે, છતા થઈને પાંડવ આવશે;
 સભા જોઈ શું રીઝ્યો આજ, લેશે વેગ તારું રાજ.
 લીમ બડ સામો કાણુ બડે? સેના તારી તો રડવડે;
 અભુન શું લેશે કાણુ રાડ? એવો જોદો એક દેખાડ.

નિકુલ સહદેવ ધનુષ સહાય, છે કોઈ જોધો જે સામે થાય;
 તે માટે તું ગર્વ મા આણ, દેખ સેન તારું નિર્વાણ.
 મેળી ધાડે તો ન સરે કાળ, જોઈ બેસશે વેગે રાજ;
 સુણી નારદ કેરાં વચન, બુઝે સેન પોતે રાજન.
 ચેત ચેત કહે નારદ મુન, તું તો દુર્યોધન રાજન;
 જોવરાવો જે છે કિયે ગામ, તો તો થાય તારું કામ.
 ફરી લોગવે તે વનવાસ, મુખે રાજ કરે આવાસ;
 તેણે સેન્યા છે ભગવાન, ગાંજ્યા નવ જાય તે રાજન.
 કદી રહે જીવતા તે રાય, દિવસ ચાર વેગે વહી જાય;
 જોળી કઢાવો કરીને ભાળ, નહિતર જાણજે તારો કાળ.
 પોતાનો માટે તુજને કહું, નહિતર મનમાં જાણી રહું;
 એમ કહી પામ્યા અંતરધાન, પડ્યો વિચારમાં રાજન.
 હવે કરું તેના ઉપાય, જે થકી તેઓ પ્રગટ થાય.

(દાળ)

વૈશંપાયન એણીપેર જોડ્યા, મુણ જન્મેજય રાય;
 ત્યાર પૂઠે જે નીપજ્યું, હું કહું તેનો મહિમાય.
 રાજા વળતો જોલિયો તે, હરખ ધરીને મન;
 કર મહીને બીડું મૂકિયું, સભામાંહિ રાજન.
 કો છે લેનાર તેહનો, પણ પાકીને જાય;
 પાંડવ કેરી શુદ્ધ લઈ આવે, સજા માહરી માંય.
 રાજ તેહને અર્ધું સોંપું, હય ગજ રથ કહેવાય;
 નરપતિ સઘળા રહ્યા નિહાળી, કોઈ ન બેઠો થાન.
 બીડું લઈને જાયે ફેરવ્યું, કો ન કરે બિંચો હાય;
 દરજી આદિક ચોદા બેઠા, મળીને સર્વે સાથ.

એવામાં અમૂત^૧ આળ્યો, જ્યાં જોઠો છે બૂપ;
 ભીમ સમાન પરાક્રમ બળિયો, તેવડું તન સ્વરૂપ.
 આવી જિલો રહ્યો આગળે, નૃપને નામ્યું શીશ;
 કોના ઉપર ધ્યુ^૨ છે બીડું, રાય ચડાવી રીશ ?
 મલ્લ કેરી બોલ્ય થકી, તે હરખ્યો રાય અપાર;
 કટક મારા માંહે જોડો, તુજ દીસે સાર.
 શત્રુ પાંડવ ગયા મહાવન, વર્ષ વહી ગયાં બાર;
 નષ્ટ ચરચા જઈ રહ્યા છે, કૈાણ દેશ મોઝાર.
 છતાં થાય જો તમ થકી તો, નિશ્ચિંત કીજે રાજ;
 તેર વરસ વન લોગવે વળી, સરે અમારું કાજ.
 કહ્યું રાયનું સુણી મહામલ્લે, શ્રદ્ધિયું બીડું પાણ;
 કચ્છ લીટીને જિલો રહ્યો વળી, ભયયો મુખથી વાણ.
 શુક્ર ગિરિ શોધું નવખંડે, નગર પરાં ને ગામ;
 સરોવર સરિતા સિંધુ શોધું, અગમ્ય અગોચર ઠામ.
 રાય અતિ રણિયાત થયો, જવ સુલ્લિયાં મલ્લ વચન;
 વિશ્વાસ તારો છે મુજને, માન્યું મારું મન.
 તું નિશ્ચે એની સુધ લાવીશ, વીર વહેલો જાય;
 બહુ પસાય કરી શીખ દીધી, ચલાવિયો ક્ષણ માંય.
 અવનિતજ પડ સાતે શોધ્યાં, આળ્યો અવની માંય;
 પશ્ચિમ દિશમાં પરવયો ને અત્યા રાણા રાય.
 ઉત્તર દક્ષિણ પૂરવ ચાલ્યો, અનંત પંથે એહ;
 પર્વત પોઠા રાય અતિયો, અભંગ કહાવે દેહ.
 સઘળી પૃથ્વી મધ્યે પેખ્યા, નગર દેશ પરમાણ;
 ઉદયાચળથી અસ્તાચળ, જહાં લગી લોગવે લાણ.

એમ કરતાં આવી કીધા, વૈરાટ વિશે વિશ્રામ;
 એકાંતે રહી લોકને પૂછ્યો, પાંડવકેશે કામ.
 પછી પુરપતિને જઈને મળિયો, કીધાં મૂરખ વચન;
 દેશે દેશ વિશે હું ક્ષરિયો, છત્યા કંઈ રાજન.
 એવું સુણીને રાજા બોલ્યો; તે કહિયું તે સત્ય;
 ભૂમિ ભડ સર્વે છત્યા, બાહેતેર દેશ અધિપત્ય.
 ક્યાંકાં વસો છો કોને શરણે, કહો તમારું નામ ?
 પૃથ્વી સકળ વળ્યો તું બોળી, કોણ સંગાથે કામ ?
 મલ્લ ભૂત નામ માહરું, ધર્મ બીડું મેં પાણુ;
 પાંડુતન વન ગુપ્ત રહ્યા છે, નષ્ટ ચરચા જાણુ.
 દુર્યોધન મુખ વચન સુણી મેં, છત્યા બોતેર દેશ;
 કહી ન લાધ્યા મુજને તે તો, ભેઈ તુજ સલા નરેશ.
 હાયો કહે તો પૂતળું આપો, નહિ તો તું કંઈ વાળ;
 સભામાંહીથી બોલ્યો સાળો,^૧ બોલતાં મુખ સંભાળ.
 મુજ સંધાતે પ્રથમ લડીને, મહાબળ તુજ દેખાડ;
 અવર મલ્લ છે પોતા તે શું, મળીને કરજે રાડ.
 એમ કહીને ધાઈ વળ્યો, મલ્લને તે ભેધ;
 કંટ કોટે અજા બાણ, કરી ચક્રે શું ક્રોધ ?
 ઘડી બેઘડી જીવ જ કીધું, ઝૂંબ્યો ઝૂંબ્યો તેહ;
 પછી પકડીને લીડ્યો તેને, કચ્છર કીધો દેહ.
 વળતી રાયે કંકને પૂછ્યું, શી કરવી હવે પેર ?
 બોતેર તેમ આપણને છત્યા, વધાર્યું તેણું વેર.
 એવું સુણીને કંકરુષિ કહે, તેડાવ્ય વાલુઓ સાર;
 કાઠાર તારા કીધા ખાલી, નિત કરી જહું આહાર.

તાં વૈરાટે કહ્યું નિષિલ, એ શું જોલ્યા આપ ?
 પર ભૂમિમાં વાત જશે; પરોણાપે મરાવ્યો સાપ.
 એમ કહી મોકલિયો સેવક, વાલુઆ કેરી પાસ;
 તમને નૃપ વૈરાટ તેડે, એક મલ્લનો કરવા નાશ.
 કહેતાં તે તતખેવ બિઠીયો, વડો વૃકોદર વીર;
 મુખ પખાળી પાઘ બાંધી, પીધું શીતળ નીર.
 જીમૂત કેરું નામ સાંભળ્યું, ચઢિયો ક્રોધ અપાર;
 વેગે થઈને આવિયો તે, રાજસભા મોઝાર.

(સામેરી રાગની ચોપાઈ)

વીરસભા ભણી સાંચરિયો, રીસે પૃથ્વી ઉપર પગ ધરિયો;
 રખે જે પડ થાયે એક, ભૂમિ બાર લાગે છે વચેક.
 ચાલી સભા સમીપે આવ્યો, રાય વૈરાટને મન ભાવ્યો;
 મહામલ્લ એ પ્રોઢજ હીસે, સર્વે સલાતણું મન હીસે.
 આંખ્યો હીસે છે વહિ સમાન, તન મેઘ છે શામલ વાન;
 વીર બુજા દંડ બલા સોહે, કર ચરણ દેખી મન મોહે.
 બલા થોડ રહ્યા બળ કળિયા, વીર આવી સભા માંહે મળિયા;
 આવી કંક પાયે શિર નાગ્યું, પછિ જોયું જીમૂતના સામું.
 આ થોડ તે ક્યાંધકી આવ્યો, ક્યાંથી પૂતળાં બાંધી લાવ્યો ?
 ત્યારે વૈરાટ રામ એમ જોલે, નથી બળિયો કોઈ એને તોલે.
 એણે જોતેર દેશ વશ કીધા, જીતીને જશ મોટા લીધા;
 પછી આણી સભાએ પધાર્યો, કૈયા કીચક મોકમ માયો.
 દેશ જોવા દુર્યોધને મોકલિયા, એને પાંડવ કહી નવ મળિયા
 તેને મલ્લ હીંડે છે જોતો, મોટા મહિપતિની પત ગોતો.
 એવું સાંભળતાં ચઢી રીસ, પગથી જવાળા લાગી રીસ
 તું તો ઘણે કામે જીતી આવ્યો, કયેમ અહીંથી લાગી

પગે પૂતળાં છોડી નંખાવું, કહેયે બીજવાર નહીં આવું;
 ત્યારે જીભૂત બોલ્યો વાણી, બડ તારી વાત મેં જાણી.
 ઘણીવાર તું આપ વખાણે, મલ્લવિદ્યા તે તું શું જાણે,
 ઘણું ખર્ચ તેં તન વધાર્યું, તે તું જાણ્યે સુખ પધાર્યું.
 આવી જિભો રહ્યો શું ત્રાડે, શું મહીમ આપ્યો છે ભાડે;
 એમે જોય મોટા વચ કીધા, મોટા રાય જીતી યથ લીધા.
 દેયા કીચકને પૂછો વાત, જેણે દીઠા છે મારા હાથ;
 તું અણવીંધાણે શું જાણે, હજી હાથે તું ન ચઢ્યો આણે.
 વકારતાં તો વીર રિસાળ્યો, હો હો કહીને તે સામે આળ્યો;
 હાથે સુદિક્ષા ગ્રહી સુકાવે, સુખે ફેશિયા કહી બોલાવે.
 મલ્લે લીધું દુર્યોધન નામ, વાહુઓ કહે વૈરાટનું કામ;
 એમ કહેતાં બેઠે બડ બડિયા, ઘટ કોટે કોશીસાં પડિયાં.
 પગ પ્રહારે પૃથ્વી ધ્રુજે, બિડે રજ રવિ બિંબ ન સુએ;
 ગડદાપાદુ કોણી વાંજે, તે દેખી કાયર ચિત્ત બાજે.
 માથા મેંઢા તણી પેરે મારે, મરડી બાગતાં કાંઈ તજગારે;
 જાણે જેમ ગજ મત્ત આક્રિયા, લોક જોવાને ટોળે મળિયા.
 બડ વઢતાં જેની દિશ જાય, બાજે લોક નાસાનાસ યાય;
 વાજે ઢોલ નિશાન બે પાસ, તેનો શબ્દ ગાજે છે આકાશ.
 વધતાં વીર વાહુઓ વાધ્યો, મલ્લ જીભૂતને તાણી ખાંધ્યો;
 લીમે કીધો મનમાં વિચાર, હવે મારું એને આ કાર.
 એમ કહીને મેલીને દોટ, ઝીઝી મલ્લતણી તો કોટ;
 માથે ફેરવી ભૂમિ પછાડે, વળતો આખલા આકારે ત્રાડ.
 મલ્લે વિચારિયું તે કામ, આ તો લીમતણું છે કામ;
 મોત મારું છે એને હાથ, એમ વિચાર્યું રહ્યા સાથ.
 હવે પ્રગટ લેહ એનું નામ, મરતાં કરું એટલું કામ;
 એ તો પાછો લોગવે વન, રાજ લોગવે દુર્યોધન.

એલું જાણીને જોલે જ્યારે, ભીમે જાલ્યો તેને ગળે ત્યારે;
લકાર મુખથી નીકળ્યો ઉચ્ચાર, મકાર જૂલિ ગયો તેણીવાર.
પછે વાલુએ કીધું કામ, મલ્લ મારી નાખ્યો તે કામ.

(ઠાળ)

ઠામ ઠામ તે વાતો ચાલી, વેગે તેણીવાર;
હસ્તિનાપુરમાં જઈ સેવકે, કહિયો સર્વ પ્રકાર.
અનુચર ચાર દિશાથી આવ્યા, તેણે સુદ્ધ કહી સારી;
પાંડવ અમે ન જાણ્યા કહી, પણ સાંભળ વાત અમારી.
વૈરાટ નગરમાંહી હવો છે, એક મોટો ઉતપાત;
શૂભત મલ્લ માર્યો મહામલ્લે, એક જણે સાક્ષાત.
સુષુતાં દુર્યોધન ચમક્યો, પાંડવ કામ પ્રમાણ;
ધડક્યો વીર કટક સજ કીધું, વજ્રહાવ્યાં નિશાન.
ભીમ પણ શૂભતને કોણુ છતે, શત કૈયક રણ માર્યો;
શું કરિયે વર્ષ થયાં પૂરણ, દૈવે દીન ન ઉગાર્યા.
હવે ત્યાં જઈ ગૌધન વાળું, કરિયે એક પ્રકાર;
પાંડુતન એ પતન^૧ હશે તો, મુકાવે નિર્ધાર.
સેન લઈ દુર્યોધન આવ્યો, વૈરાટ ફેરે ગામ;
પછી તેહની ગાયો વાળી, કીધું મોટું કામ.
ખાર વરણથી અધિક કહાવે, પુરુષ જે કહેવાય;
સઉકો રાજ સાથે આલ્યા, સંશ્રામે તે જાય.
કંક ઋષિને વાલુઆને, તાંતીપાલ^૨ ગોકર્ણુ;^૩
સઉ કેને સંધાતે લીધા, જેનાં રૂઠાં આચર્ણ.
સેન લેઈને રાજ આવ્યો, શોધી કીધી સાર.
નરપતિનું ગોધન વાળ્યું, વળી દુર્યોધન રાય;
રાજકુંવર લઈ વારે ધાયો, અર્જુન વ્યડંગ કાય.

ધનુષખાણુ કરમાંહી ધરીને, કીધું રૂડું જુદું;
 ગોધન મુકાવીને આળ્યા, નગર વાત થઈ શુદ્ધ.
 કુંવરને અબ્બુન કહે છે, ન લઈશ મારું નામ;
 દિવસ હવે થોડા રહેવું છે, અમારે તારે ગામ.
 રાજકુંવર આવીને નમિયો, પિતા ઠેરે પાય;
 આવારણાં લીધાં માતાએ, હાઈડે હરખ ન માય.
 એમ કરતાં તે વાત વીતી, દિન પૂઠે દિન જાય;
 વરસ એક પરિપૂરણ થયું ને, રીઝ્યા રુઝ્યામાંય.

(રાગ સામેરી)

વૈશંપાયન જોડ્યા વચન, મુણુ પરીક્ષત કેસ તન;
 ત્યાર પૂઠે નીપન્યું જેહ, તને કહી સંભળાવું તેહ.
 વરસ એક ત્યાં પૂરણ થાય, પછી વિચારિયું મનમાંય;
 એવે નિશા પડી છે જ્યાર, જિઠ્યા પાંચે પાંડુકુમાર.
 સાથે તેડી દ્રૌપદી નાર, આળ્યા ઠોટકને નિર્ધાર;
 પછે નીકળ્યા નગરથી બહાર, આળ્યા શમી વૃક્ષને ઠાર.
 ધ્યાન ઈશ્વરનું ધરી મન, આમુષ ઊતર્યાં પાવન;
 પે'રી વસ ને તત્પર થાય, એને જિલટ અંગ ન માય.
 કાને કુંડલ હીરે જડિયાં, તેનાં મૂળ ન જાયે ગણિયાં;
 કંઠે સુકતાકુળની માળ, દીસે આપતી આકર્ષમાળ.
 હીરા સાંકળીને સોના કોરો, ઠેડે બાંધ્યો સુંદર કંદોરો;
 પોંચી જડિત્ર સોના સાંકળિયે, વેઢ વીંટિયો છે આંગળિયે.
 પહેર્યાં આભરણુ આપતાં સાર, હિપર બાંધિયાં છે હથિયાર;
 ભાથા ભીડિયા છે કટિ સાથ, ધનુષ ગદા ગાલી છે હાથ.
 સુંદર ઠીધો ચાતરો એક, માંડી પાટય ત્યાં કરી વિવેક;
 વિજયાદશમી ઠેરે દન, કીધું શમી તથુ પૂજન.

પછી જોઈને શુભ લગન, પટ્ટાભિષેક કીધો રાજન;
અર્જુન ધરે શિર પર છત્ર, દેવતા વળડે વાજિત્ર.
રાજ બેઠા યુધિષ્ઠિરરાય, પુષ્ટવૃષ્ટિ કરે દેવતાય;
વન નષ્ટચર્યા પૂરિ થાય, સૌને ઊલટ અંગ ન માય.
એટલે ગોવાળિયા ત્યાં આવ્યા, ચારવાને ગોધન લાવ્યા;
સુભટ બેઠા હીઠા ન્યાંય, ત્રાસ પામીને નાઠા ત્યાંય.
હોડ્યા રાજદ્વારે આવ્યા, રાજા વૈરાટને જગાવ્યા;
કરી મજરો ને બોલ્યા વાત, રાય સાંભળોને સાક્ષાત.
કંક બ્યંડળને પાકકાર, તાંતીપાળ, ગોકર્ણુ ને નાર;
એ તો તમારે ઘેર હતા જેહ, વનમાં રાજા થઈ બેઠા તેહ.
છત્ર ચામર ઢાળે વાય, એવો નવ હીઠો કોઈ રાય;
બેઠા આયુધધારી તે ચોદ્ધ, કહ્યો એવો એથે પ્રતિબોધ.
એવી વાત તે સાંભળી ન્યારે, રાજા વિસ્મય પામ્યો ત્યારે;
ત્યારે કુંવર બોલ્યો વાણુ, રાજા પ્રત્યે ભેડી પાણુ.
એ તો પાંડવ કહેવાય જેહ, હતા આપણે ઘેર જ તેહ;
માયોં જીભૂતને તો કામ, તે તો લીમતણું છે કામ.
કંક ઋષિ યુધિષ્ઠિર રાય, બ્યંડળરૂપ અર્જુન કહેવાય;
નિકુળ તાંતીપાળ તતખેવ, ગોકર્ણુ થયા સહદેવ.
સૈરંધ્રી દ્રૌપદીનું નામ, સેવક થઈ કયોં છે કામ;
દૌરવે ગાયો વાળી ન્યારે, તે તો વા'રે ધાયા ત્યારે.
નહિ તો મહારા' તે ત્યાં શું ભેર, કેમ મુકાવી લાવું ઢેર ?
એવી વાત તે સાંભળી ન્યારે, રાજા વૈરાટ બોલ્યો ત્યારે.
કંડવત્ કરતો ચાલ્યો ધરણુ, જઈને સહાયા રાયના ચરણુ;
મસ્તક મૂક્યું જઈને બોળે, વચન દીન થઈને બોલે.
હું તો છુંજી તમારો રાંક, ક્ષમાં કરો અમારો વાંક;
નવ જોળખ્યા મારા સ્વામ, સેવક બહી કરાવ્યાં -

ત્યારે જોડ્યા યુધિષ્ઠિર રાય, ધન્ય ધન્ય તમને કહેવાય;
 અમો રક્ષા તમારે ઘેર, સુખ પામિયા રૂઠી પેર.
 ખાર વરસ તો કાઢ્યાં વન, એક વરસ તમારે લવન;
 હવે પૂરણ થયો વનવાસ, ઈશ્વર પૂરશે અમારી આશ.
 માટે જાઓ તમારે ઘેર, સુખ પામજો રૂઠી પેર;
 એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, રાજા વૈરાટ જોડ્યો ત્યારે.
 દાસપણું કરાવ્યું તમને, મોટો દોષ બેઠો છે અમને;
 માટે શુભ ઓશિકલ થાઉં, મારી કન્યા આપી ઘેર જાઉં.
 ઉત્તરા કુંવરી આણી જેહ, મૂઠી અન્નુનને જોળે તેહ;
 ત્યારે અન્નુન જોડ્યા વાત, રાજા સાંભળ તું સાક્ષાત.
 પુત્રીને મેં ભણાવી સાર, માટે કેમ કરું અંગીકાર;
 એ પુત્રી નહિ પરણીએ અમો, એક વાત કહું માને તમો.
 સુભદ્રાતન અભિમન્યુ સાર, તેને પરણાવો એ નાર;
 એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, રાજા વૈરાટ હરખ્યો ત્યારે.
 હાંજી રાય એ કારજ કરો, પુત્રી મારી એ પેરે વરો;
 અભિમન્યુ વેરે વી'વા કર્યો, શ્રીકૃષ્ણ રૂપેયો કરમાં ધર્યો.
 જય જય શબ્દ જોડ્યા તે કામ, ત્યારે પૂંઠે શું કીધું કામ.

[પછી જાન તેડાવીને અભિમન્યુને પરણાવ્યો.]

(દાળ)

અભિમન્યુ પરણી બિધ્યા ને, વત્યો જેજેકાર;
 જન્મેજય નૃપ સાંભળો હવે, પીછનો કહું પ્રકાર.
 યુધિષ્ઠિર કહે વૈરાટને, તમે સાંભળો મહારાજ;
 ઉત્તરા કુંવરી તેડાવશું જ્યારે, અમે બેસીશું રાજ.
 એમ કહીને પાંડવ વ્યાધ્મા, હસ્તિનાપુર મોઝાર;
 ખાર દિવસમાં ફરીને આબ્યા, ક્ષણ ન લાગી વાર.

આવી વાઢીમાં ભિતરિયા, પાંડુ રાયના તન;
તેણે સમે સંભારિયા ત્યાં, વસુદેવના નંદન.
યુધિષ્ઠિર કહે કૃષ્ણને, તમે જાઓ દુર્યોધન પાસ;
વિષ્ટિ જઈને કરજો વેગે, જોત્યા મુખ પ્રકાશ.

[કૃષ્ણે જઈને દુર્યોધનને કહ્યું કે]

અર્ધ રાજ્ય જે એનું છે તે, એને આપો સોય;
એના બાપનું રાજ લોગવો, મન વિમાસી જોય.

[દુર્યોધને કયું કે સોયની અણી જેટલી પૃથ્વી પણ આપું નહિ.

એમ કરતાં જો માગે કરગરી, આપું ગામ બેચાર;
પણ ક્ષત્રીવટથી પૃથ્વી નવ, પામે પાંડુ કુમાર.
આટલા ઠાંઠા વન રડવડિયા, ક્યાં ગઈ હતી સગાઈ;
વઢ્યું કે વેચીને લેશું, એ છે અમારા ભાઈ.
કૃષ્ણ ત્યાંથી પરવરિયા, જ્યાં પાંડુ રાયના તન;
વઢયા વિના પૃથ્વી નહિ આપે, રાજ દુર્યોધન.
યુધિષ્ઠિર કહે છે ફરીને, જાઓ કરો એટલું કામ;
પાંચ ગામડાં અમને આપે, રે'વા કેરો કામ.
ત્યારે જોત્યા લીમ ભડ તમે, એ શું જોત્યા વીર;
એમ આપણી બૂડી બાવણી, કાયર થયા અધીર.
કંઈકતણી રાંડો રંડાણું, કંઈ ભાણું ધરસૂત્ર;
દુર્યોધનને જિલો ગળું તો, પાંડુ રાયનો પુત્ર.
કૃષ્ણની વિષ્ટિ સફળ થઈ નહિ ને પછી લઢાઈ ચાલી;
કુરુક્ષેત્રમાં યુદ્ધ મંડાણું, ફોણી કટક અઢાર;
સાત ફોણી ધર્મકને, અધર્મીકને અગિયાર.
દશ દહાડા તો યુદ્ધ કયું છે, ગંગા કેરે તન;
પાંચ દહાડા દ્રોણે વળતું, યુદ્ધ કયું પાવન.

ત્રણ દા'ડા તો ગયા દ્રોણના, નીપન્યો કોણ પ્રકાર;
ચક્રવ્યૂહ રચના કરી વઢિયો, અર્જુનનો કુમાર.

[એવામાં એક બીજી વાત થઈ તે એ કે—]

(રાગ સામેરી)

આવી ખાદ્યણે કીધો પોકાર, કોઈ ક્ષત્રી કરે ભારી વાર;
અમને રે'વાને આપો ઠામ, એહ દુષ્ટનો દ્રેડો ઠામ.
ત્યારે કૃષ્ણ ત્યાં બોલ્યા વચન, કોણ દુષ્ટ છે તે રાજન;
જાલંધરનું લીધું નામ, કોખ્યા અર્જુન તેણે ઠામ.
ભારી દુષ્ટનું તોડું ગામ, કરું ખાદ્યણ કેરું ઠામ;
કૃષ્ણ ને અર્જુન બે ગયા, સમાચાર દુર્યોધને લઘા.
દુર્યોધન કહે સાધુ ઠામ, અશિમન્યુને મારું ઠામ;
સંજય શકુની વિદિયે ગયા, યુધિષ્ઠિર પાસે જઈને રહ્યા.
કહે જીતો ચક્રાગઢ પાસ, નહિતર જાઓ પાછા વનવાસ;
રાજાએ અર્જુન પૂછિયા, ગયા સાંભળી વિસ્મય થયા.
વાણે તો જુદા કરશું સહી, એવું પરકીને જીઠિયા તહીં;
રાયે તેડાવ્યા ત્રણે ખાત, પાસે બેસીને પૂછી વાત.
સહદેવ કહે અવિધાર, મેં જોગ્યણી જીતી સંસાર;
જાણું ચારે વેદના લેહ, ચક્રાગઢ નવ જાણું છેહ.
ત્યારે બોલિયા નિકુળ વચન, સાંભળો યુધિષ્ઠિર રાજન;
પૂર્વ પડને પશ્ચિમ કરું, પશ્ચિમ પડને પૂરવ ધરું.
કોઠા સાત તણા જે મર્મ, નવ જાણું હું રાજા ધર્મ;
તતક્ષણ ભીમ મહા ભડ લણે, શીવજીત્યા મેં પરાક્રમે ઘણે.
ગદાયે કરી પારું પ્રહ્લાંડ, ચક્રાગઢ નવ જાણું ખંડ;
દુર્યોધનને જિલો ગળું, પૃથ્વી બાંધી પરલે કરું.
કોઠા સાત તણા જે મર્મ, નવ જાણું હું રાજા ધર્મ;
ત્રણે ભાઈ એમ કહી રહ્યા, રાય યુધિષ્ઠિર હુજિયા થયા.

હવે શો કરવો ઉપાય, શોકાતુર થઈ બેઠા રાય;
ચિંતાતુર થયા બેટલે, અભિમન્યુ આવ્યો તેટલે.
બીડી કુંવર સભા સંચરે, પગ મૂકે ધરતી થરથરે;
ચાલી સભા મધ્યે આવિયો, માન દઈ નવ બોલાવિયો.
સઉકે નીચું નિહાળી રહ્યા, આવકાર ન કોઈ એ કહ્યા;
કોથે ભરાણો તેણીવાર, સઉને મારું આણું ઠાર.
નથી ઘેર પિતા અર્જુન, નવ બોલાવ્યો તો રાજન;
પિતા ઘેર હોય જે વારે, લાડ લડાવે સૌકે ત્યારે.
પિતા વણુ નવ બોલાવે હસી, એવી વાત તેને દિલ વસી;
દંદિ ભરી સભા સાચું જોય, કરમાયાં મુખ દીઠા સઉ કોય.
કરી વિમાસણ પાછો ફર્યો, લીમસેને જઈ કર ધર્યો;
કેમ રિસાઈ જાઓ તન, પૂંઠ ન મૂકે કુર્યોધન.
કહે છતો ચક્રાગઢ પાસ, નહિતર પાછા જાઓ વનવાસ;
ચક્રાગઢ નવ જાણે કોય, તે માટે ચિંતાતુર હોય.
વળતી બોલ્યો તે અભિમન, કાકા સાંભળો મુજ વચન;
છ કોઠા હું જાણું સાર, સાતમાનો ન જાણું પાર.
સાતમાનું ન જાણું નામ, ત્યાં મરવાનો છે મુજ ઠામ;
સાતમો કોઠો આવે જ્યાંય, મુજને સંભાળજે તું ત્યાંય.
જો ન જાણિયે તેનો સાર, મારી ગદા ને નીસરીયે બહાર;
એક વાત નક્કી કરીજ્યારે, સભામાં લીમ લઈગયો ત્યારે.
યુધિષ્ઠિર આગળ તે ગયો, કર બેડીને બિલો રહ્યો;
હું પૂછું કાકાજી આજ, શા માટે દુખિયા મહારાજ.
ત્યારે મુખથી બોલ્યા વચન, તું તો સાંભળ મારા તન;
વસમી વાત આવી છે આજ, નથી સૂઝતું કામ કે કાજ.
કોઠાચુદ્ધ તણું છે કામ, કો ન જાણે આણું ઠામ;
ત્યારે અભિમન્યુ બોલ્યા હસી, એ તો વાત મારે મન વસી.

છ કાઠા તો હું જાણું સાર, સાતમાનો ન જાણું પાર;
 ત્યારે યુધિષ્ઠિર પૂછે વાત, સાંભળ ને બાઈ તું સાક્ષાત.
 બેઠ છે છ કાઠા તણા, કહો બાઈ તમે ક્યાં ભણ્યા;
 ત્યારે મુખથી બોલ્યા વાત, સાંભળો કાકા સાક્ષાત.
 હું ભણ્યો છું માને પેટ, છ કાઠાની વિદ્યા ઠેક;
 મામે મને ભણાવ્યો સાર, છ કાઠાનો જાણું પાર.
 સાતમો કાઠો આવે જ્યારે, મારું નવ ચાલી શકે ત્યારે;
 ત્યારે લીમ તો બોલ્યો ગાજી, સાતમો કાઠો નાખું બાજી.
 સાતમો છાણુ માટીનો હોય, તે તો લાંગી હું નાખું સોય;
 એવી વાત તો સાંભળી જ્યારે, યુધિષ્ઠિર મન હરખ્યા ત્યારે.
 ધનધન રે બાવન વીર, તેં રાખ્યું સમાનું નીર;
 એમ કહી પોતે તત્કાળ કંઠે આરોપી છે રણમાળ.
 રાજ સહકો વિરમય થયા, રણમાળા પહેરી ઘેર ગયા;
 માવડી ઘેર ઠરે પોકાર, કંઠ દીડી જ્યારે રણમાલ.
 પિતા જલધર હણવા ગયો, બાહુડો રણ વાધિયો;
 મોઢે આવે છે થાન ધાવન, કયમ આગમશે સુતરણ ?
 વસમા છે ઠોરવના પૂત, કયમ આગમશે નાના સુત ?
 જેટલાં તરણ ધરતી જણ, તેટલા ધા પડે નિર્વાણ.
 તે માટે કહું વારંવાર, છાંડો અભિમન્યુ રણવટ માળ;
 તું છે લાડકવાયો તન, અળગો નથી કયો એક દન.
 તુજ વિના રહીશ હું કેમ, ટોળા વખૂટી હરણી જેમ;
 સિંહ દેખી પશુ પામે ત્રાસ, ત્યમ સાંભળી હું ધર્મ નિરાશ.
 જોળે બેસારીને હું જાળ, લોજન કરાવું તત્કાળ;
 આંખથી અળગા થાઓ છો બાળપ્રાણ હરી જાઓ છો તત્કાળ.
 ફરી શું કહેવરાવે તુંય, રણે નહિ જાવા દેવું હુંય.

(પદ : રાગ મેવાડો)

માને ખાલુડો ના કહેશો, મારી માવડી રે. (ટેક)
 મા ખાજે કાને જળમાં પેસી, નાચ્યો કાળી નાગ રે;
 મા ખાજો ચીંછી કેટલો, બધે અંગે છેઠે આગ રે. ખાં
 મા ખાજો મેઘ જ કેટલો, તે તો નીર ભરે નવખંડ રે;
 મા ખાજો વજ્ર જ કેટલો તે તો પર્વત કરે શતખંડ રે. ખાં
 મા ખાજો દિનકર કેટલો, બધો અંધકાર પામે નાશ રે;
 મા ખાજો સિંહ જ કેટલો, તેથી હસ્તિ પામે ત્રાસ રે. ખાં
 મા ખાજો મંકોડો કેટલો, તે તો ખીજો કરડી ખાય રે;
 મા મુકાલ્યો મૂકે નહિ, તાણ્યો તૂટી જાય રે. ખાં
 મા ખાજો હીરો કેટલો, પછે તં તો ચોરણને વેધે રે;
 મા ખાજો નોખ જ કેટલો, વડા વશિયરને તે છેદે રે. ખાં
 મા ખાજો અગ્નિ કેટલો, તે તો ઢહે બાધું વન રે;
 મા ખાજો તે નવ બહિયે, જે આખર ક્ષત્રી તન રે. ખાં

(સાખી)

અતિ સ્નેહી ને બહુરણી, જેને વેર ઘણાંય;
 સુખે ન સૂએ માવડી, તે તો ત્રણ જણાંય.
 નિર્ધન ને વળી બહુ ધની, જેને વેર ઘણાંય;
 સુખે ન સૂએ માવડી, તે તો ત્રણ જણાંય.

(ચોપાઈ ત્રણ તાલની)

ન સૂએ ચાકર ન સૂએ ચોર, ન સૂએ ધન ગાજતે મોર;
 ન સૂએ જેને પુત્રીઓ ઘણી, ન સૂએ જે નારીનો ઘણી.
 ન સૂએ નિર્ધન ને ધનવંત, ન સૂએ રાજા રાજ કરંત;
 ન સૂએ જેને સુખ નહીં ધેર, ન સૂએ જેને માથે ધેર.

ન સૂએ જેનો ગયો આસ, ન સૂએ રણથી પડ્યો ત્રાસ;
 સુખે સૂએ મણીધર સાપ, સુખે સૂએ જેને માથે ળાપ.
 સુખે સૂએ ભેગી અવધૂત, સુખે સૂએ રાજાનો પૂત;
 સુખે સૂએ શુક્રમાં સહી, સુખે સૂએ ચિંતા જેને નહીં.
 આજ ઘેર નથી અર્જુન, સુખે સૂએ ક્યાંથી અભિમન ?
 (દાળ)

સુભદ્રા મુખ વાણી બોલ્યાં, સાંભળ મારા તન રે;
 તુજને જાણ નહિ દઉં, માને મુજ વચન રે.
 એક પુત્ર માતા હતી તે, કાલુડે સર્વે ખાધી રે;
 અર્જુન ગયો જાળંધર જીતવા, વાલુડે રણવાટ સાધી રે.
 બાળે ભોળે તું નાનડિયો, તું રણવાટ કેમ જાલે રે ?
 રણ શૂર કેર શબ્દ સાંભળી, પેસણ પરદળ પાળે રે.
 દોમળ કાંતિ કાયા મનોહર, મુખડું પુન્યમ અંદ રે;
 તે રણમાં જઈ કેમ ધા ખમશે ? માતા કરે આજંદ રે.
 જીજ્ઞસળયે જ્યારે પહોડતો, જિભાં ચતાં ત્યારે રોમ રે;
 તે જુધે જઈ કેમ ધા ખમશે ? કઠણ છે રણભોમ રે.
 દશ મસવાડા ગર્જાં ધર્યો તો, મેં તો મારે પેટ રે;
 પાળી પોષી મોટો કીધો, તે સર્વે જિહી વેઠ રે.
 તારે હાથેથી મીંઢળ નથી છૂટયું, નથી આવી ઘેર નાર રે;
 તેને મોં ભેલાનો રહેશે આરતો, સાંભળ મુજ કુમાર રે.
 યુધિષ્ઠિરને શું થયું જે તને, મોકલે રણ મોઝાર રે;
 લીમ નિકુળ સહદેવ બેઠે કેમ, જાશે મુજ કુમાર રે ?
 ઘરડા થઈને કાંઈ ન જાણે, શી કીધી એ ચેર રે;
 જુદે મારા પુત્રને મોકલે, પિતા નથી એનો ઘેર રે.
 ત્યારે અભિમન્યુ એણી ચેરે બોલ્યો, સાંભળ મારી માત રે;
 હૃયોધને ઠાઠાજુદ રચિયું, મને કહ્યું સાક્ષાત રે.

તે બુદ્ધ તો કોઈ નથી જાણતું, તુજને કહું નિર્ધાર રે;
જાણે છે મુજ પિતા તે તો, ગયા રણ મોઝાર રે.
છ કોઠાનું યુદ્ધ હું જાણું, ઘાલી છે મેં હામ રે;
સાતમો તો લીમ લાગી નાજશે, રાખું પિતાનું નામ રે.
ત્યારે સુભદ્રા એણી પેરે જોલ્યાં, સાંભળ મારા તન રે;
તેં તો જવાની હામ જ ઘાલી, ઉત્તરા નથી લવન રે.
ઉત્તરા ઉત્તર શું કહે માડી, સાંભળ તું નિર્ધાર રે;
તેડાવથી હોય તો તેડાવજે, રહી છે આડી સવાર રે.

(સાખી)

ઉત્તરા ઉત્તરા શું કરે? સાંભળ મારી માત;
રણમાં જ્યારે ઘા પડે, ત્યારે નહિ દે ઉત્તરા હાથ.
ઉત્તરા ઉત્તરા શું કરે? ઘેલી થઈ મુજ માત;
દેવનું તેડું આવશે, નહિ આવે ઉત્તરા સાથ.

(રાગ કાવિગડો)

સુભદ્રા વળતી ચાલી આવ્યાં, યુધિષ્ઠિરની પાસ રે;
કુંવર મારાને યુદ્ધે મોકલો, તેડાવો ઉત્તરા વાસ રે.
રાજસભામાં રાજા બેઠા, રાયકડા તેડાવ્યા રે;
રતનો, રૂપો, રાજો, કાજો, રાયકડા સઉ આવ્યા રે.
શું છે રાજા શું છે રાજા, શું છે અમારું કામ રે;
શાને કાજે શું કરવાને, તેડાવ્યા આ કામ રે?
વળતી રાય યુધિષ્ઠિર જોલ્યા, રાયકડા પ્રત્યે વાણી રે;
કોઈ એક પહોરમાં તેડી આવે, અલિમ-યુની રાણી રે.
રાજો રાયકડો એણી પેરે જોલ્યો, રાજાજી અવધાર રે;
ચાર હજાર ખાંડેરું મારે, કહેતાં ના'વે પાર રે.
સ્વામી સૂરજને પરતાપે, પિયે પાતાળનું પાણી રે;
કહેો તો ચાર પહોરમાં તેડી લાવું, અલિમ-યુની રાણી રે.

ત્યારે કાળે રાયકો જોડ્યો, રાજાજી અવધાર રે;
 આઠ હજાર ખાંડેકું મારે, કહેતાં ન આવે પાર રે.
 તે જિલળી આકાશ શું ચાલે, પિયે પાતાળનું પાણી રે;
 ત્રણ પહોરમાં તેડીને લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે.
 રૂપો રાયકો એણી પેર જોડ્યો, રાજાજી અવધાર રે;
 બાર હજાર ખાંડેકું મારે, કહેતાં ન આવે પાર રે.
 સ્વામી સૂરજને પરતાપે, પીએ પાતાળનું પાણી રે;
 બે પહોરમાં તેડીને લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે.
 રત્નો રાયકો એણી પેર જોડ્યો, રાજાજી અવધાર રે;
 સોળ હજાર ખાંડેકું મારે, કહેતાં ન આવે પાર રે.
 સ્વામી સૂરજને પરતાપે, પીએ પાતાળનું પાણી રે;
 એક પહોરમાં તેડીને લાવું, અભિમન્યુની રાણી રે.
 રાજાજી તેને આપો તેણ્યો ને, દીધાં આદરમાન રે;
 સુંદર વાધા પહેરણુ આખ્યાં, આખ્યાં ક્ષેત્રજ પાન રે.
 સાંઠ લઈને સાંચરિયો તે, યવન વેગે જાય રે;
 તેણે સમે ઉત્તરા રાણીને, સ્વપ્નું કેવું થાય રે.
 આજનો દા'ડો ધૂંધળો દીસે, અવળાં વહે નદીનીર રે;
 આજ સ્વપ્નામાં પડ્યો દીઠો, જોદ્ધો જાવન વીર રે.

સ્વપ્નાં ઢોહલાં રે ટેક.

[હવે સ્વપ્નાં પછોની વાત]

(રામ કાલિંગકો)

સાંઠે ચડીને રાયકો આગ્યો, પૂછે સમાચાર રે;
 પાંડવ રાજા કુશળ કહાવે, કુશળ અર્જુન કુમાર રે.
 ત્યારે રાયકો મુખવાણી જોડ્યો, સાંભળને તું નાર રે;
 દૌરવ પાંડવને જીદ મંડાણું, હસ્તિનાપુર મોઝાર રે.

અભિમન્યુ રાજ રણવટ સાંચરે, તેડાવી પુત્રી તમારી રે;
 રામકા કેરો વચન સુણીને, ધરણી ઢળી તે નારી રે.
 મારી ઉત્તરા નાનું બાળક, કયમ જાશે અવતાર રે ?
 મોટાંનાં રાંધ્યાં વેઠ્યાં દોહલાં, કુંવરી છે સુકુમાર રે.
 ઉત્તરા કુંવરી વાણી બોલ્યાં, સાંભળ મારી માય રે;
 મારા કરમના કાળા બિઘડ્યા, હવે રાચે શું થાય રે.
 સવાલાખનો સાસરવાસો, કરતી રૂઢન કરે માડી રે;
 અધલાખનો સાંસો રહી જાયે, આંગળી રહે ઉઘાડી રે.
 ઉત્તર કુંવર એણીપેરે બોલ્યો, સાંભળ મારી માય રે;
 દીકરીઓનાં ન પડે પૂરાં, લખેશરી જો થાય રે.
 ઉત્તરા ત્યાંથી પરવરી, તે પવનવેગે જાય રે;
 અર્ધ પંથ તો જ્યારે પોત્યાં, ચિંતાતુર બહુ થાય રે.
 અભિમન્યુ મુખથી બોલ્યો, તું સાંભળ મારી માય રે;
 ઉત્તરા તો આવી નહીં, મારે જુદની વેળા જાય રે.
 મારે દુર્યોધન છૂતવો રણે, ચક્ર હવું ચક્રચૂર રે;
 ઉતાવળ અધકી કરે મારે, રણમાં થાય અસુર રે.
 ત્રાંખાકૂંડી જળ લરીને, ના'ય અભિમન્યુ ખાળ રે;
 સોના કેરો બાજઠિયો ને, રૂપા કેરી થાળ રે.
 ખાજાં, લાડુ અને જલેળી, મગદળ અને મોતીચૂર રે;
 ધૂત વિશેષ મૂકે માંહીં માતા, કરમલડો ને દૂર રે.
 ત્યારે અભિમન્યુ મુખથી બોલ્યો, સાંભળ મારી માત રે;
 છેલ્લી વારનું લોજન કીજે, પાસે બેસી સાક્ષાત્ રે.
 ત્યારે સુભદ્રા મુખથી બોલ્યાં, સાંભળ મારા તન રે;
 પુત્ર જાતાં નીર ન લાવે, કયમ જમું લોજન રે ?
 છેલ્લી વારના હાથે કોળિયા, કરી જમાડે માય રે;
 વીજણલો કરમાંહીં ઝહીને, માતા દોષે વાય રે.

જમી કરીને ઊઠ્યા અભિમન્યુ, રથે થયા અસવાર રે;
 તે આઠ પદ્મડે ચાલતો તેણે, અમ્હો જોડ્યા ચાર રે.
 શસ્ત્ર થકી લેલ ન એવું, બખતર પે'યું શરીર રે;
 ભભકદાર ત્યાં ભાથા લીડ્યા, જોડે ખાવન વીર રે.
 છત્રીસ આયુધ ભરી કરીને, રથે થયો અસવાર રે;
 તેને સુભદ્રા પળાવવા ચાલી, નેત્રે જળની ધાર રે.
 સુભદ્રા ગુણ વાણી જોડ્યાં, સાંભળ મારા તન રે;
 લાડકવાયા ક્યારે આવશે, કહોને મુજ વચન રે ?
 અભિમન્યુ મુખથી એણીપેર જોડ્યો, સાંભળ મારી માત રે;
 જુદા કરવાને સાંચરું રાય, દુર્યોધન સંઘાત રે.
 માતાજી દુર્યોધન છૂતવો, ચક્ર હવું ચક્રચૂર રે;
 મૂંઢનાં કૂંડાં ભરીને મૂકજો, આવું આશમતે સૂર રે.

(હાળ ખીજો)

ત્યાંથી આજ્ઞા મળવાને જાય રે, જ્યાં હુંતાં કુંતી માય રે;
 કુંતીજી જોડ્યાં વાણ રે, કુંવર માનજે પરમાણુ રે.
 તારે સંઘામે સિદ્ધિ થાય રે, હેર કુશળ આવો રાય રે;
 હવે રાયકો કહે રાણીને, હેઠાં ઉત્તરો ધણું;
 પેલાં તમારી સાસુ જિભાં, જઈ નમોને ચણું.
 ઉત્તરા કુંવરી હેઠાં જિતરી, નમ્યાં સાસુને પાય;
 દ્રૌપદીજીને વેગે નમિયાં, નમિયાં કુંતા માય.
 સુભદ્રા કહે વહુઅર મારી, જો પેલો ભરધાર;
 મારો વાયો નવ રહિયો તે, ચડિયો રણમેઝાર.
 હાવ ભાવ કટાક્ષ કરતી, મનાવ તું સ્વામિન;
 ઉત્તરા ત્યાંથી પરવરી જ્યાં, જિભો છે રાજન.

અભિમન્યુ કહે ધન્ય પુરુષ, જેની હશે આ નારી;
 કાં રાજા તમે નથી જાણતા, વૈરાટની કુમારી ?
 ઉત્તરા કુંવરી કહે ધન્ય નારી, જેને આ ભરથાર;
 કાં રાણી તમે નથી જાણતાં, અર્જુનનો કુમાર ?
 ઉત્તરા તેને આવી મળીને, ઝાલી મુખથી વાણ;
 મારા સ્વામી રણ વિચરો, તો ઈશ્વરની છે આણ.

(રાગ પરજની સાખી)

ઉત્તરા મુખથી બિચરી રે, સાંભળ મુજ ભરથાર;
 જો તમે રણવાટ સાંચરો તો, મારો મુજને ઠાર.
 ઉત્તરા મુખથી બિચરી રે, સાંભળ મારા નાથ;
 તમે તો રણવટ સાંચરો, મને સોંપી કેને હાથ ?

(રાગ વૈરાડી)

તમે ચાલો તો રાવણની આણ રે, હો સુભદ્રાના જમા;
 તમે ચાલો તો કાઢું મારા પ્રાણ રે, હો સુભદ્રાના જમા. (ટેક)
 વૈરાટ મારો પિતા કહિયે, સુદર્શના મારી માત;
 મેં તો તમને ઓળખિયા, જ્યારે જાણ્યો ચોરીમાં હાથ રે. હો સુભં
 અર્જુન સરખો સસરો મારે, સુભદ્રા સરખાં સાસુ;
 કૃષ્ણ સમા મામેણ મારે, રણવટ જાણ્યો તે કાંસુ રે. હો સુભં
 અર્જુનના તન જ કહાવો, વસુદેવના પુત્રીજ;
 કૃષ્ણના ભાણેજ કહાવો, ભીમ તણા ભત્રીજ રે. હો સુભં
 સોળ કળાનો ચંદ્ર શોભે, તેવી શોભા તમારી;
 જેવું હસ્તિનાપુર બેસણું તેવી, હું અર્ધોંગા નારી રે. હો સુભં
 રાજહંસ તમને જાણી મેં, કયો તમારો સંગ;
 જો જાણત.બગ બાપડો, તો કેમે ન અરપત અંગ રે. હો

ત્યારે ત્યાં અભિમન્યુ બોલિયો, રાખશે શ્રીજગદીશ રે;
 એમ કહીને સાંચરિયો પછી, વેગે નમાવી શીથ રે.
 રથ ઉપર આવીને બેઠો, પારથનો કુમાર રે;
 ચતુરંગી સેના સજ થઈ તેનો, ગણતાં ન આવે પાર રે.
 મતવાલા મલપંતા હીંડે, મુખ ચાવ્યાં તંબોળ રે;
 મદમાતા ને હીંડે ધાતા, રંગે રાતાચોળ રે.
 આભરણ પેમાં ઝોપતાં ને, માથે રાતી ભોળ રે;
 સાથી હીસે શોભતા તેને, વર્ષ થયાં છે સોળ રે.
 યુદ્ધે શૂરા રથે પૂરા, ચાલે અટપટી ચાલ રે;
 ધનુષ બાણ કરમાં ધરિયાં ને, ઢળકતી મૂંઝી ઢાળ રે.
 કટારી ફેડે વાંકડી ને, વળી કરમાં બાણ કમાન રે;
 સાંગ ફરશી ખંજર શુભિ, હીસે શોભાયમાન રે.
 બાથા ખડ્ગ કટિમાં ધરિયા, તરકસ તાતાં તીર રે;
 છત્રીસ આયુધ અંગે સજિયાં, ચોદા બાવન વીર રે.
 હાથી ઘોડા રથ પાલખી, કહેતાં ના'વે પાર રે;
 ઈશની કન્ધી મુલતાની, શોભીતા હય ક્ષાર રે.
 પુરાસાની ને વિલાયતી વળી, ખંગાળી કહેવાય રે;
 પાણીપંથાને પામરિયા, ઉત્તવળ જેની કામ રે.
 દેવવંશી ને દાનવવંશી, ઉત્પત્યા ઝોળા ઝોળ રે;
 લીલા ઘોળા કાળા કાળરા, રંગે રાતાચોળ રે.
 વાંકડિયા વેડાંગે ચડિયા, સજ સર્વ હથિયાર રે;
 કામકામથી ચોદા ચાલ્યા, કહેતાં ના'વે પાર રે.
 યુદ્ધ કરવાને અભિમન્યુ ચાલ્યો, હાઈડે હરખ ન માય રે;
 ધન્ય ફરકે ને નેન્ય ઝળકે, નિથાને વળિયા ધાય રે,
 અભિમન્યુ કહે છે સારથિને, રથ હાંક ખાસે ત્યાંય રે;
 અકેન્યૂદ ગદ બેઢવો છે જ્યાં, દ્રોણ શુર છે ત્યાંય રે.

(ચોપાઈ ત્રણ તાલની)

અભિમન્યુને આવતો જોય, સૌ કૌરવ વિસ્મય હોય;
 માંહોમાંહ કરે છે વાત, આળ્યો અર્જુન એ સાક્ષાત.
 ચક્રવ્યૂહ તણે જે છેદ, તેનો સઉ લે છે એ લેહ;
 આપણુ સર્વને એ તો સંહારે, વઢતાં કોઈને નવ ઉગારે.
 પછી જુએ ધારીને ચિંત, ધન્યે ન હીસે હનુમંત;
 એ તો અર્જુન સરીખો હીસે, કોઈ આવે છે બળિયો અતીશે.
 કયું છે ત્યાં અફલુત કામ, કોઠા સાત છે તેણે કામ;
 દ્રોણુ શુરુ છે બળિયા જેહ, પ્રથમ કોઠે મૂક્યા તેહ.
 બીજે કૃપાચાર્યે ત્યાં હોય, ત્રીજે કોઠે કર્ણ જોય;
 ચોથે અશ્વત્થામા સાર, પાંચમે કોઠે લક્ષ્મણ^૧ કુમાર.
 બીજા બળિયા રાજકુમાર, સુત દુઃશાસન^૨ના ચાર;
 છઠ્ઠે છે દુર્યોધનરાય, સાતમે જયદ્રથ કહેવાય.
 અગ્યાર હોણી જોદા જેહ, ગઢને કાંગરે બિભા તેહ;
 પંચ શબ્દ વાજિંત્ર વખડે, અભિમન્યુ ઉપર તે ત્રાડે.
 શુર્જ શુષ્તિ ગદા છે હાથ, ફરશી ત્રિશૂળ સુચળ સાથ;
 ખડગ કાતી કટારી પાશ, દેખી શત્રુ પામે ત્રાસ.
 નમ્ર આયુધ તે ત્યાં કરી, બિભા જોદા કરમાં ધરી;
 એવે આળ્યો અભિમન્યુ જોધ, આણી અંતઃકરણમાં ક્રોધ.
 ત્રેયો અશ્વને ચાર ને સંગ, જાણે પડિયા દીપ પતંગ.

(સાખી)

પડે દીપ પતંગ તેમ, અભિમન્યુ રણ ગાળ રહ્યા;
 નમસ્કાર શુરને કર્યો, તેણે આશીર્વાદ હેતે કહ્યો.

(દાળ)

શુરુ દ્રોણ મુખથી જોલિયા, સાંભળ અભિમન્યુ વાત;
 રિસાઈને શું આવિયો, ઘેર વાટ જુએ તુજ માત.
 માતે જોલાંયો આવિયો, હું કહાણું અર્જુન તન;
 શુરુ જાણી જે પિતા તણા, કરવા આંયો પૂજન.
 વૈશંપાયન જોણીપેર જોડ્યા, સુણ જન્મેજય રાય;
 વિરતારી તુજને સંભળાણું, ભારતનો ગહિમાય.
 પહેલે કાઠે ચાલી આંયો, અર્જુન કેરો તન;
 સાથે સાથી એવા ચડિયા, જાણે ચડિયો ધન.
 દુર્યોધનના જોડા સવે, ધારે ચિંતા મન;
 થકે અર્જુન આવિયો, કે અર્જુન કેરો તન.
 દ્રોણ શુરને સન્મુખ આવી, જિલો અભિમન;
 પારથ સુતને જોઈને પછી, જોડ્યા દ્રોણ વચન.
 તું બાળકને જોઈ કયા, આવે ઓસરું મનમાંધ;
 યુધિષ્ઠિરને શું થયું, જે તને મોકલ્યો હ્યાંધ.
 જા રે બાળક બાહુઆ તું, મોકલ તારો તાત;
 અહીં રમતનું કામ નહિ, હું કરીશ તારી ધાત.
 એવી વાણી સાંભળતામાં, કોપ્યો અભિમન;
 બાળક તો નવ જાણિયે, હું ક્ષત્રી કેરો તન.
 કૌરવરૂપી કાઠ કેરાં, વૃક્ષો જિગ્યાં વન;
 તેમાં હું અગ્નિરૂપ થઈને, સવે કરું દહન.
 તે માટે હું તમને કહું છું, સાંભળિયે મહારાજ;
 હું પ્રાણજીવ જાણી ઓસરું છું. નહિતર લોણું લાજ.
 પહેલો ઘાવ કરો મુજ ઉપર, હરખ આણી મન;
 દ્રોણ શુર કહે કેમ કરું હું, તું છે નાનો તન.

અભિમન્યુએ એક બાણ કાઢ્યું, જોતાં તેણીવાર;
 મંત્ર લક્ષી ગુરુ ઉપર મેલ્યું, આણી હરખ અપાર.
 બીજું બાણ વેગે કાઢીને, મેલિયું રણમાંય;
 દ્રોણે વળતું છેદિયું, તે ક્રોધ આણી ત્યાંય.
 દ્રોણે વળતી બાણ મેલિયાં, વેગે કાઢી ચાર;
 આવતાં તે છેદી ને નાખ્યાં, પારથને કુમાર.
 અન્યેઅન્ય વઢે બે એ પણ, કોઈને ન વાગે બાણ;
 સમર્થ ત્યાં જોઈ જાણ, આશ્ચર્ય થયા નિર્વાણ.
 વૈશંપયન જોલિયા તું, સુણ જનમેજય રાય;
 અભિમન્યુએ સંભારી ત્યાં, કૃષ્ણ તણી વિદાય.
 ક્રોધ કરીને કરમાં લીધાં, વેગે સાતજ બાણ,
 મંત્ર લક્ષી રણી મધ્યે મેલ્યાં, પારથ પુત્ર સુખાણ.
 ગર્જના કરતાં તે આવ્યો, ક્ષણ નવ લાગી વાર;
 આવી રણમાં લેદિયા છે, તેણે જોધ અપાર.
 અશ્વ ગજ રથ છેદિયા ત્યારે, દ્રોણ કૌખ્યા મન;
 હથ બાણ કાઢીને મેલ્યાં, રક્ત કરી લોચન.
 અભિમન્યુના સારથિને, રથ સહિત કર્યો પતન;
 બીજો રથ મગાવી બેઠો, પારથ કેરો તન.
 તેણે સમે ત્યાં અભિમન્યુને, ચઢી અતિશે રીસ;
 ક્રોધ કરીને બાણ મેલ્યાં, વેગે કાઢી વીથ.
 દ્રોણ ક્રીધા આકળા ને, લીધો છે ઓસાર;
 અભિમન્યુ આવી લડિયો, તે કરતો મારોમાર.
 શોષિતની સરિતા વહે ને, હય ગજ પાડે ચીસ;
 હાથથી હાથીને ઠેલે, છેદે જોધનાં શીથ.
 તેણે સમે દુર્યોધન આવી, નમ્યો દ્રોણને પાય;
 કહો ગુરુજ કેવી રીતે, કરશું શો ઉપાય.

દ્રોણ કહે છે જયદ્રથને તમે, તેકાવો ને હાલ;
જયદ્રથને તેડીને લાવ્યો, એક પત્રકની માય
સામસાચું જુદા મંડાણ, કેતા ના'વે પાર;
અશ્વે અશ્વને ગજે ગજ ત્યા, કોઈ નવ દે ઓસાર.

(રાગ ચોપાઈ તથા તાતલી)

પ્રથમ ગઢ કરીને હાથ, બોલ્યો ભીમસેનને સાથ;
કાકા જુઓ પરાક્રમ મારું, ગુરુજીતુ તો માન ઉતાયું.
ભલો ભલો તું અભિમન, નામ રાખ્યું તેં અરજીન;
એમ કહેતા ચાલ્યા ત્યાય, આંખા ખીજે ગઢ છે જ્યાય.
રહ્યા કૃપાચાર્ય તે કામ, કરવા માંડ્યો ત્યા અશ્રામ;
આંખો દુર્યોધન ત્યા રાખ, કૃપાચાર્યને લાવ્યો પાય.
બોલ્યો મુખ્યધક્ષી વચન, તમે કરજો એ બાળ પતન;
ગઢ દ્વાર પાસે તતકાળ, મૂક્યો જયદ્રથને રખવાળ
પછે ખીજે કોઠે રાડ માડી, કોય ખમે નહિ જાગ છાડી;
માહોમાહી દે છે માર, કોઈ દે નહી ત્યાં ઓસાર.
મેલ્યું અભિમન્યુએ એક બાણ, લેવા ચત્રુ કેરા પ્રાણ;
કૃપાચારજે આવતુ છેલ્લું, બાણે તો કોઈને નવ લેલું.
ઋષિએ કરી ક્રોધ અપાર, કાઢી મેલિયાં ત્યાં બાણ ચાર;
અભિમન્યુએ ગ્રહી ચર પાણ, આવતા જ હયાં નિર્વોણ.
પછે ચક્ર ને ફરશી સાહી, આંખો અભિમન્યુ ત્યા ધાઈ;
પગ પ્રહારે જોડા નાસે, અભિમન્યુ તણે ધરી ત્રાસે.
કૃપાચાર્ય અભિમન કુમાર, માહોમાહી ત્યાં દેતા માર;
ચોંદા કઈક કયાં પૃથ્વીપાત, તે તો ચાલિયા જમ સંઘાત.
સાચું અર્ધચંદ્ર તે બાણ, ક્રીધા ચત્રુ કચરધાણ;
વાધ્યો જુદા વિષે અભિમન, કૃપાચારજ ઓસર્યા મન.

ગઢ બીજે લીધો તેણીવાર, ગાજી રહ્યા અભિમન્યુ કુમાર;
 ઠોઠા બેયનું કીધું કામ, આળ્યા ત્રીજા કેરે ઠામ.
 કણ્ઠે જિભો દીકો તે ઠાર, કુંવરે કર્યો તમરકાર;
 તમો અમારા પૂજ્ય છો સ્વામ, ઘટો અર્જુન કેરે ઠામ.
 પ્રહાર પહેલો કરોજી તમો, ઘણું શું મુખે કહિયે અમો;
 પછે જો માને મારું મન, તો હું સેવા કરું રાજત.
 કણ્ઠે કથન એવાં સાંભળી, અંતઃકરણ ગર્યું પરજન;
 કણ્ઠે બાણ મેલ્યું થઈ ફૂર, અભિમન્યુએ કીધું ચૂર.
 અર્જુનસુતની કરવા વાત, કણ્ઠે બાણ મેલ્યાં પછી સાત;
 પારથસુતે સાચવ્યો દેહ, કર્યો રજરજ કટકા તેહ.
 બાણ કાઢી મેલ્યાં પછી સોળ, અભિમન્યુએ જોયું;
 જોર આવતાં તે અભિમન્યુ છેદે, એકે બાણ તેને નવ લેદે.
 બાણો અભિમન્યુ ત્યાં તતકાળ, ચૂકવી મેં તારી ત્રણ ફાળ;
 હવે જોજો પરાક્રમ મારાં, વૃદ્ધપણું ઉતારું તારું.
 એમ કહીને મેલિયું બાણ, આળ્યું કણ્ઠે ઉપર નિર્વાણ;
 કણ્ઠે જિછળીને પડ્યો ધણું, જાણીએ તે તો પામ્યો મણું.
 પાછો સાવધાન તે થઈ, અભિમન્યુ સામો જિભો જઈ;
 આળ્યું નેત્ર વિષે બહુ ઝેર, બાણ મેલિયું રૂડી પેર.
 આવી લેદિયું અશ્વને કાય, ત્યાં રુધિર બલકે જાય;
 બાણ તે સમે મેલ્યાં કણ્ઠે, અશ્વ ચાર પમાડ્યા મણું.
 વાહન વિના અભિમન્યુ કીધો, બાણ સારથિનો ત્યાં લીધો;
 અર્જુનસુતને ઘડી ત્યાં રીસ, બાણ મેલ્યાં જિભ્યાં વીસ.
 માર્યો કણ્ઠે તણે માતંગ, રથ તણે ત્યાં કીધો લંગ;
 કદંબ રુધિર ચણું ચંપાય, દેખી કાયર નાસી જાય.
 કુડે ફરે અર્જુન કુમાર, દેતો શત્રુ ઉપર મારા
 કીધી બાણ તણી ત્યાં વૃદ્ધ, કણ્ઠે પામિયો મનમાં

કૃષ્ણ તણી જેને વિધાય, દેમ એ થકી હાયો નય;
કર્ણ ગયો નીસરી ત્યાંય, અભિમન્યુ ગયો ગઢમાંય.

(દાળ)

ત્રીજો ગઢ હાથ આવિયો, ગયો તે ચોથે કામ;
રથ વિના અભિમન્યુ પાળો, કરે મહાસંધામ.
ભીમસેન પાછળ થકો તે, રક્ષા કરે નિર્વાણ;
એની દોટમાં જે ચડી આવે, તેના તે લે પ્રાણ.
એમ કરતાં ચાલી આઠ્યા, ચોથા ગઢને દ્વાર;
અશ્વત્થામા દેખી કુંવરે, કીધો નમસ્કાર.
વૃદ્ધ નણી દયા આણી, બોલ્યો મુખથી વાત;
પ્રાણજી નણી મન ઓસરું, દેમ કરું પહેલી ઘાત.
અશ્વત્થામા કહે અભિમન્યુ, શો કરે વિચાર ?
બાળક માટે ઓસરું છું, નહિતર કરું પ્રહાર.
એમ કહીને બાણ જ મેલ્યું, અભિમન્યુ ઉપર એક;
આવતું તે છેદિયું, અભિમન્યુએ કરી વિવેક.
પારથપુત્રે બાણ મેલ્યાં, કાઢીને ત્યાં ત્રણ;
કંઈકની છેલી નાસિકા ને કંઈના છેલા કર્ણ.
હાથ ચરણ વિના કયો કંઈ, મુખથી પાડે ચીસ.
ઉભતાં મારગ ધસે કે, ધડ વિનાનાં શીસ.
અશ્વત્થામા કહે અભિમન્યુ, રહેજે આણે કાર;
દશ બાણો કાઢીને મેલ્યાં, વેગે તેણીવાર.
આવતાં અભિમન્યુએ દીઠાં, ચઢી અતિશે રીસ;
પાર્થપુત્રે છેદિયાં કાંઈ, બાણ મેલી વીશ.
અશ્વત્થામા ઓસર્યાં ને કરે તે ચિંતા મન;
ચોથે ગઢ તે ગાળિયો, અર્જુન કેરો તન.

(ચોપાઈ ત્રણ તાલનો)

ગઢ ચાર અભિમને લીધા, શત્રુ શિર પર પામ જ દીધા;
 ઘણા મૃત્યુ પમાડ્યા નેધ, અંતઃકરણમાં આણી કોધ.
 પછે પાંચમે ગઢ તે આળ્યો, સેન સહિત રૂઢેરા લાળ્યો;
 દુર્યોધન સુત તે ઠામ, લક્ષમણ કુંવર છે નામ.
 મહા પરાક્રમી બળિયો કહાવે, અભિમન્યુ સામે તે આવે;
 મળ્યા સરખા સરખી નેડ, પોત્યા મનડા કેરા કેડ.
 દેખી નેધ કરે હુંકારા, મહમાતા કરે ખુખારા;
 નેન રક્ત કયાં બહારીસે, કરડે હાંત અધર બહુ પીસે.
 બોલ્યો લક્ષમણ મુખથી વાણ, અભિમન્યુ છેદીશ તારો પ્રાણ;
 તું તો નેજે મનમાં વિચારી, હવણાં તને નાખું છું મારી.
 એકલો આળ્યો આણે ઠાર, કેમ જઈશ અહીંથી બહાર;
 હવણાં બાણે મારી પાડું, જમપુરી તને દેખાડું.
 તું તો જીત્યો ચારે કોઠા, ત્યાં તો હતા વૃદ્ધ મોટા;
 મનમાં જાણી નાનો બાળ, મૂકિયો જીવતો તત્કાળ.
 હવે આવિયો મારે સાથ, કેમ વૃદ્ધ આણે હાથ;
 તું તો નેજે પરાક્રમ મારું, લીમ સહિત તને સંહારું.
 ત્યારે બોલ્યો અભિમન્યુ નેધ, આણી અંતઃકરણમાં કોધ;
 તું તે જાણે શું રહ્યો આપ વખાણે, હાથ નથી ચલ્યો તું આણે.
 કૌરવરૂપી કાષ્ટ છે તમે, તેમાં વજ્રકુહાર તે અમે;
 ખોલી—કાડું—હું સૌનાં મૂળ, સાત કોઠામાં ઉડાડું ધૂળ.
 કૌરવરૂપી કાષ્ટ અંખાર, જાણી લક્ષ્મ કરું નિર્ધાર;
 હસ્તિનાપુરને મોઝાર, રાજ કરશે પાંડુકુમાર.
 પાપી જાણજે સુખ પધારું, હવે તારું તો માન્ય ઉતારું;
 એવી વાત તે સાંભળી જ્યારે, લક્ષમણ કોપ્યો તે વારે.

કરમાં લઈ ધનુષ ને બાણ, મેલિયાં છે ત્યાં નિર્બોણ;
 બાણ મેલિયું કરમાં સાર્ધ, અભિમન્યુ ઉપર આંચું ધાર્ધ.
 અભિમન્યુએ આવતું છેલ્લું, તેણે કોઈને નવ લેલું;
 લક્ષ્મણ ઉપર મેલ્યું એક, અભિમન્યુએ કરી વિવેક.
 તે તો આવિયુ ગજર્તુ બાણ, તેણે કંઈકના લીધા પ્રાણ;
 લક્ષ્મણ કોપ્યો મન સાથ, પાંચ બાણ લીધાં નિજ હાથ.
 તે તો આવી સેનામાં લેધાં, કે જોધતણાં શિર છેધાં;
 અર્જુનપુત્રે લીધાં સાત, કરી શત્રુ ઉપર ઘાત.
 જોધા કંઈકનાં છેધાં શીસે, અભિમન્યુ બહુ ચઢ્યો રીસે;
 રીસે થયો છે રાતોચોળ, કર અઘ્યાં બાણ ત્યાં સોળ.
 તે તો ધનુષ અઠાવી મેલ્યાં, મોટી નદી તણી પેરે રેલ્યાં;
 પછી લેઈ ખડગને ધાય, કંઈ જોધા નાઠા જાય.
 કંઈ કીધા પૃથ્વીપાત, તે તો ચાલ્યા જમને સાથ;
 કંઈ પડ્યા મૃતક થઈ રૂપ, તે તો ગણે ત્રાસ મન ભૂપ.
 કંઈ શીથ વિના રડવડતા, તે હીડે ઘણું આથડતા;
 કંઈ કામર થઈ નાસે, તે તો ભરિયા હાઈડે શાસે.
 એમ જુદા થયું તે કાર, જોધા પડિયા અપરંપાર;
 પગપાળે અભિમન્યુ ધસે, લક્ષ્મણ પર મહાઝેર વસે
 રીસે રક્ત ધયાં લોચન, કયો લક્ષ્મણ કુંવર પતન
 થયો ગઢમાં હાહાકાર, નાઠા જોદા તેણીવાર.
 પછી ચઢી અભિમન્યુને રીસ, છેલ્લાં દુર્યોધન-પુત્રનાં-રીસ.

(સાંખી)

પુત્ર કેરું મૃત્યુ જાણ્યું, દુર્યોધન રાજન,
 ત્રાહ ત્રાહ મુખથી બોલે ને, ઘણું કરે રુદન.

(દાળ)

હાથેશું હથયું હથે, ફૂટે પોતાનું શીથ;
 કુંવર મારો મૃત્યુ પામ્યો, શું થાશે જગદીશ.
 અભિમન્યુએ બાણ માર્યું, કેધ કરીને ત્યાંય;
 દુઃશાસનનું રુદય લેદીને, ગયું તે પૃથ્વીમાંય.
 પછી તેણે અભિમન્યુ ઉપર, પાંચ મેદ્યાં બાણ;
 આવતાં કટકા કર્યા, ખડ્ગ ગ્રહીને પાણ.
 ચાર બાણે અભિમન્યુએ, વાળ્યો રણસંહાર;
 પાંચમે ગઢ અભિમન્યુ ગાળે, કૃષ્ણ ચિંતાતુર થાય.
 રખે ગઢ સાતે જીતીને, આવે જીવતો દ્યાંય.
 જહ્નુપતિએ મનમાં વિચાર્યું, ભીમસેન છે પાસ;
 ત્યાર સુધી તે અભિમન્યુ તો, નથી પામવો નાશ.
 એવું ધારી પરવરિયા, જ્યાં પાંડુ કેરા તન;
 મહોન્મત્ત માતંગ બળિયો, છોડિયો પાવન.
 પુરમાં જઈને છોડિયો, માતંગ બલિયો જેહ;
 પ્રજા લાગ્યો પીડાવા રહ્યો, લવન લાળે તેહ.
 હાહાકાર થઈ રહ્યો ત્યાં લોક નાઠા જાય;
 ઠો બળિયો ભેધો નહિ જે, ગજને જઈને સહાય.
 યુધિષ્ઠિર કહે ભીમ હોય તો, વેગે એહ જલાય;
 સેવકને દીધી આજ્ઞા ત્યાં, ભીમને તેડવા જાય.
 અભિમન્યુ કહે કાકા મારા, શું હશે સેના માંય?
 સખળ સૌર ત્યાં થઈ રહ્યો, આકેદ-કેદે સૌ ત્યાંય.
 સેવક ત્યાંથી પરવર્યો તે, આવ્યો ભીમસેન પાસ;
 સ્વામી તમને તેડે છે ત્યાં, યુધિષ્ઠિર આવાસ.
 અભિમન્યુને ભીમસેન કહે, કહો હવે કેમ દીજે ?
 યુધિષ્ઠિરે તેડું મોકલિયું, શો ઉત્તર ત્યાં દીજે ?

અભિમન્યુ કહે કાકા મારા, રહ્યો છે ઠાઠો એક;
 સાતમે તો હું નથી લેતો, તમને કહું વિવેક.
 માટે કુંવર કહે કાકાજી, પડશે હવે તમારું કામ;
 વેગે જઈ વેલા આવો અહીં, થશે મહા સંગ્રામ.
 ત્યારે વૃકોદર કહે કુંવરને, આવીશ ક્ષણ એક માંય;
 નિશ્ચે કરીને માતજે તું, મારો પ્રાણ છે ત્યાંય.
 આજા માગી નીસરિયો, ભીમસેન તેણે કાર;
 કૃપણે એમ પ્રપંચ કરીને, કાઢ્યો તેને બહાર.
 છે કોઠે ચાલી આવ્યો, અર્જુનનો કુમાર;
 દુર્યોધન ત્યાં સામે આવ્યો, કર શ્રદ્ધી હથિયાર.
 સામાસામું યુદ્ધ મંડાણુ, ક્ષણ ન લાગી વાર;
 સેન સહિત સવળો વઢે ત્યાં, કૌરવનો કુમાર.
 અભિમન્યુએ કાઢી મેલ્યું, ક્રોધ કરી એક બાણ;
 દુર્યોધનની સેના માંહે, કયો તે કન્યરધાણ.
 દુર્યોધન મુખ બોલિયો, તમે સાંભળો સૌ વાત;
 અર્જુનસુત છે એકલો, તમે કરોને એની ઘાત.
 એવી વાણી સાંભળીને, ચોદ્ધ ધસ્યા ચોપાસ;
 અભિમન્યુ બિલો નથી ગણતો, હૃદયે કૈ'નો ત્રાસ.
 ચોપાસેથી સળંગ મારે, કુંવર વચમાં એક;
 સર્વ મળી કૌરવો અઢ્યા પણ, ન ગણે કોને છેક.
 કુંવર સર્વને પડિયો પૂરો, સમુદ્ર પેરે જાણ;
 આવતાં સર્વે ચુકાવે, કરીને મારે બાણ.
 શલ્ય મૂર્છિત થઈ પડ્યો, ને પડિયો તેનો બ્રાત;
 અભિમન્યુએ બાણ મેલીને, કીધી તેની ઘાત.
 ત્રણવાર સામે ધસ્યો તે, આણીને મન રીસ;
 ખડ્ગ લઈને અભિમન્યુએ, હુલ્લું છેલું શીથ.

અભિમન્યુ લેદાયો થકો પણ, ઉપન્યો મહાકોધ;
 બાણ ત્યાં અસંખ્ય મેલી, નસાડ્યા સર્વ જોધ.
 ધસીને અંતકની પેર, ગ્રાણ લે છે એહ;
 સિંહચક્રી જેમ શેર^૧ નાસે, તેમ નાસે તેહ.
 અશ્વ ગજ રથ સારથી, ચોપાસ નાઠા જાય;
 સર્વ સુભટ તે જાય નાઠા, અભિમન્યુ પૂઠે ધાય.
 નીર સહિત જેમ કમળ શોભે, પડ્યાં પૃથ્વીમાંય;
 તેમ ભસ્તક રડવડે છે, સુગટ સહિત ત્યાંય.
 વૈશંપાયન જોલિયો, તું સુણ જન્મેજયરાય;
 દેશદેશના નૃપ હતા તે, સર્વે પંથ પળાય.
 પારથ પુત્રે સેન સંહાર્યું, કયોં તે અવની રોળ;
 રુધિરની ત્યાં નદી ચાલીને, ગીધ કરે કલ્લોલ.
 સાતમે ગઢ કુંવર આવ્યો, કરે મહા સંશ્રામ;
 સુભટ સર્વે રહ્યા છાના, કોઈ ન ઘાલે હામ.
 ભસ્તક સુગટ ઢળી મડે, હથિયાર ન થલે પાણ;
 શરીરની સુધિ વીસરીને, મુખે ન જોલે વાણ.

(સાખી)

સર્વ વખાણે ત્યાં કને, અભિમન્યુ ગાળ રહ્યો;
 દુર્યોધન તે દેખીને, કોધ મન સાથે ઘસ્યો.

(ચોપાઈ)

છ કોઠા કીધા છે હાથ, પછી આવિયો સાતમા સાથ;
 ભીમસેન તણી જુએ પાંટ, મન સાથે કરે ઉચાટ.
 છ કોઠાની હું-લેતો વાત, તે તો જીત્યા કરી મેં ઘાત;
 કાઠે આપ્યું તું વચન જેહ, સાતમો તો આવ્યો તેહ.

એવો કરે છે ચિત્ત વિચાર, દુર્યોધન આળ્યો તે કાર;
 હીકું દુર્યોધને દળ પાત, તેડ્યા ચોતાના શત ભ્રાત,
 અરે વીરા રૂઢિ આ સમે, કરો યુદ્ધ એકઠા ધર્મ તમે;
 સોળ વર્ષનો બાળક એહ, રણ જશ લઈ જાશે તેહ.
 થહી ગદાને મારો પ્રહાર, નહિ તો રાજ ગયું આણે કાર;
 શત બાંધવ રણમાં રહી, યુદ્ધ કરતા અધર્મે સહી.
 વિકારે દુર્યોધન રાય, લાળ્યા કુંવરને વ્યૂહમાંય;
 અરબુનસુત મેલે દોટ, કરે કૌરવ ઉપર ચોટ,
 પડ્યાં સુભટનાં હથિયાર, લઈ અભિમન્યુ મારે તે કાર;
 પ્રાણ તજિયા ને પડિયાં શરીર, ચારે પાસે નાઠા વીર.
 પટ્ જોદા છે મહાબળી, તેણે ઘેરો અભિમન્યુ વળી;
 છૂટા પ્રહાર ગદાના કરે, એકી વારે સો સો પડે.
 અભિમન્યુ કહે પાપી સાંભળો, તમે સો અને હું એકલો;
 એવું સુણી દુર્યોધન રાય, મારે ગદા અભિમન્યુ કાય.
 પડ્યો મૂર્છા ધર્મ શુદ્ધ ટળી, પડ્યો સુગટ માથેથી ઢળી;
 શત બાંધુ દુર્યોધન તણા, પાપી તે તવ મારે ઘણા.
 સ્વપ્ન હવું ઉત્તરાને જેમ, અભિમન્યુને ત્યાં હવું તેમ;
 વળી જીક્યો અર્બુન કુમાર, ધરી ક્રોધ તે અપરંપાર,
 સર્વે કૌરવના હરું પ્રાણ, કરું મારીને કવચરધાણ;
 તેનો મનમાં આણીને ત્રાસ, કૌરવ કોઈ ન આવે પાસ.

(રાગ મારુ)

|| તમે ગદા અભિમન્યુ આળ્યો, જુએ ભીમની વાટ;
 || માટે આળ્યા નહિ, એની કરે ઉચાટ. કાકા આળ્યને રે. (ટેક)
 જ્યન દર્ધ સુજને ગયા, સુધિધિરની પાસ;
 || તમે ગદા મને ઘેરિયો, ત્યાં હતી તારી આશ. કાકા ||

માતાએ મને વારિયો, વાર્યો ઘરની નાર;
 વેર હતું શું કાકા મારા, લાગ્યો આણે કાર. કાકા
 સુધિધિરે ના કહી, કહી નિકુળ સહદેવ;
 વચન ઈર્ષ ઉઠાડિયો, લીમળો તુજ ટેવ. કાકા
 દેણ જનમનું વેર હતું જે? મનમાં રાખ્યો આંટો;
 એકલો મૂકીને ગયા નાસી, કહાવ્યો મારો કાંટો. કાકા
 કાલ જલંધર છૂટી આવશે, પિતા સુજ અનુન;
 ત્યારે તમને પૂછશે, ક્યાં ગયો સુત અભિમન? કાકા
 ત્યારે ત્યાં શો ઉત્તર દેશો? મને મરાવી ક્યાંય;
 આવી તમને પૂછશે જે, કુંવર મારો ક્યાંય. કાકા

(સાખી)

કાકા કાકા કહી રુએ, મૂકે ખૂણ નિશ્વાસ;
 પડ દારરે જડે નહિ, છળ્યાની શી આશ?
 કૂડું કીધું લીમડા, મને નાખ્યો અરિહળ પાસ;
 વચન કીધું કરમાંહરે, અતિ અહારીનો શો વિશ્વાસ?
 અહારી વ્યસની આજસુ, લંપટ હરામી જેહ;
 પરદુઃખે ઢાંચે નહિ, તેને વાંદો નિજ દેહ.

(ચોપાઈ ત્રણ તાલની)

અભિમન્યુ કરે વિચાર, ગદમધ્યે તેણીવાર;
 નીકળવાને ઘણું તરફડે, મધ્ય કોઠાનું દાર ન જડે.
 અરોપરો થઈ શોધે દાર, દેખે નહિ જે નીસરે બાર;
 અઠળાયો મેલી મન આશ, હવે લીમનો શો વિશ્વાસ?
 મેં તો જાણ્યું વેંદો આવશે, આમ શું એ ડાટ વાળશે?
 દેમ ગમ્યું કાકા તને, સત્ય વચન આપ્યું જે મને.
 વળી, ખન્યું આવી પીત, ખાંધ્યાં આપ્યું આત્મ નીત;
 ચક્રાગદ તત્તપવાનું કરે, પ્હોંચે નહીં જે હગલું ભરે.

કૃષ્ણે એનો મમં નવ કહ્યો, અભિમન્યુ ગૂંચાઈને રહ્યો;
 બીમ બીમ કહી પાડે સાદ, કૌરવ ઘણા વળડે નાદ,
 જોરે બીમ સાંભળશે એહ, તો ત્યાં વારે ધારે તેહ;
 ત્યારે નથી આપણનો ઠાર, કરે કૌરવ એવો વિચાર.
 પંચ શબ્દ વળડે સહી, કાન પડ્યું સંભળાય નહીં;
 દુઃખ પામિયો મનમાં ધણું, હવે બળ કશું બીજ તણું.
 પોતાના વિના જૂઠી આશ, એવું કહી મેલ્યો નિશ્વાસ;
 પછે ઘાલીને મનમાં હામ, અભિમન્યુ જિલ્યો તે ઠામ.
 ધનુષબાણ લેઈને હાથ, વઢવા જિલ્યો કૌરવ સાથ;
 ધયો અવનીમાં અવતાર, મરવું છે એક જ વાર.
 હવે થનાર હોય તે થાય, શે અર્થે આવે આ કાય?
 શૂરો થઈને જે સામો મરશે, તેને ઇંદ્રની અપ્સરા વરશે.
 એવી ઘાલીને મનમાં હામ, અભિમન્યુ કરે સંશ્રામ;
 સામસામાં બાણ ત્યાં મારે, કૌરવ જોધાને સંહારે.
 નાસે ઘાલીને દાંતે તણું, જોધા જાણે જે આગ્યું મણું;
 અભિમને માર્યું મોહ બાણ, કૌરવ મોહ પામ્યા નિર્વાણ.
 હતા દુર્યોધનના ચત્રાત્રાત, પડ્યા મૂર્છાંયે પૃથ્વીપાત;
 જોદ્ધા જ્યાં ત્યાં નાઠા જાય, અભિમન સામો કોઈ ન થાય.
 કૌરવને નસાડી ત્યાંય, અભિમન્યુ જિલો ગઢમાંય;
 આ ગઢ કેરો નવ જાણું મમં, ન લાગ્યો ભેદ ને પડ્યો ભમં.
 અરે દૈવ હવે શું કરું? ક્યાં થઈને બાર નીસરું;
 એવો મનશું વિચાર જ કરે, વાટ ન સૂઝે ચિંતા ધરે.
 ધનુષ એક છેડો મેલ્યો ધણું, બીજો શ્રીવા આગળ કણું.

[એવામાં દિવ્યોગે પશુષ્ણ તરીકે તેથી ધનુષ્યનો છેડો ગળામાં
 ભરી ગયો અને અભિમન્યુ મરણ પામ્યો.]

જયદ્રથ કેરું પ્રેરાયું મન, આળ્યો ખડગ લઈ જ્યાં અભિમન;
તેણે મનમાં આણી રીસ, છેલ્લું અભિમન કેરું શીશ.
હુંદુભિ નાદ હવો તે દન, હરખ્યો મન દુર્યોધન;
કલો વિશેષ કૈઠામાં થયો, સાંભળી ભીમ ધાઈ ગયો.
ગદા લઈ આળ્યો ગદામાંય, દીઠો નહીં તે વઢતાં ત્યાંય;
વાત સુણી તો અભિમન્યુ ઢળ્યો, દિગ્મૂઢ થઈ પાછો વળ્યો.
આળ્યો ભીમ યુધિષ્ઠિર પાસ, સુણી વાત મૂક્યો નિશ્વાસ;
સ્વામી સુતનો આણ્યો અંત, કહેતાં માંહી કયો કલ્યાંત.
યુધિષ્ઠિર દુઃખ પામ્યા ઘણું, સુણી મહું અભિમન્યુ તણું;
વાંક નહિ તે કુંવર તણો, ચલ્યો દોષ આપણને ઘણો.
હાથે કરીને મરાળ્યો ખાળ, આળ્યો જોલ ન લીધી સંભાળ;
ચારે વીરા કુંતાના તન, દુઃખ આણીને કરે રેદન.

(ઢાળ)

વૈશંપાયન જોલિયા, સુષુ જન્મેજય રાજન;
સુભદ્રા કુંતા આવીયાં, જ્યાં પડિયો અભિમન.
ઉત્તરાયે સાંભળિયું જે, રણ ઢળિયો ભરધાર;
શરીરની શુદ્ધ વીસરીને, ચાલી તેણીવાર.
રેદન કરતી સાંચરી, અબળા તે બાળે વેશ;
આકંઠ કરે અવનિ ઢળે, ને કાઢે સમૂળા કેશ.
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય મુખથી કરે, આવી અભિમન્યુ પાસ;
મૃતક શળ પડિયું દેખીને, મૂકે મુખ નિશ્વાસ.
નગર સમીપે અર્જુન આળ્યો, શબ્દ સુણ્યો તંતકાળ;
વાત સુણી અભિમન્યુ ઢળિયો, જિઠી અર્જુનને આળ.
ઉતાવળો ધસીને આળ્યો જ્યાં, હતો પોતાનો તન;
અર્જુન દુઃખ પામ્યો ઘણું, જોઈને કરે રેદન.

મૂછો શું અવનિ ઢળ્યો, નહિ શુદ્ધ શરીર લગાર;
હાથે શું હઈયું હણે, ને રુદન કરે અપાર.
પુત્ર પુત્ર મુખથી કરે ને, અવની પછાટે અંગ;
આળોટે અવની વિષે ને, થયો છે ગતિભંગ.
રુદિયા સાથે આંખીને, આઠંદ કરે અપાર;
શા માટે નથી જોલતો મુજ પ્રાણ તણા આધાર ?
કાળ વાલ્યો અણું નને, રદ્યો પણું કરે સૌ માંય;
આજ હણું એ દુષ્ટને હું, સંધ્યા પે'લો ત્યાંય.
નહીં તર મારી દેહ પ્રજાણું, અગ્નિમાં કેવાય;
ભગતે દીન સંધ્યા મુખી, જો દુષ્ટને નવ મરાય.
જયદ્રથને મારું નહિ તો, નવ જાંધું હથિયાર;
અણું નને ત્યાં એમ કહીને, પણ કશું તે વાર.

(ચોપાઈ)

દીઠો દિવસ ઘટિકા ચાર, અણું ને જાંધ્યાં હથિયાર;
વિકાર્યો જયદ્રથ રણમાંય, ફરી શુદ્ધ મંડાણું ત્યાંય.
અણું ને મન આણી રીસ, મેલ્યું જાણુ જઈ છેલ્લું શીશ;
હું હુલિ નાદ હવો પાવન, હરખ્યાં મુધિછિર રાજન.
સુભદ્રાએ કીધું સ્નાન, પ્રતિજ્ઞા પાળી ભગવાન.

(ઢાળ)

વેશં પામન એણી પેર જોલ્યા, મુણ જન્મેજય રાય;
વિસ્તારી તુજને સંભળાવ્યો, ભારતનો મહિમાય.
આઘ કવિ મોટા ઋષિઓ, હું તેને નમું કર જોડ;
અક્ષર કે પદબંધ નવ લહું, કોઈ ન દેશે જોડ.
ઉદીચ્ય પ્રાદાણ સહસ્રગતિ, અમદાવાદ નિવાસ;
સુખરામ મુત લજ્જારામ, કહાવે હરિનો દાસ.

શામળ ભટ

[અમદાવાદ પાસે વેંગલપુર, જેને હાલ ગોમ્તીપુર કહે છે ત્યાંના શામળભટ વતની. તેઓ યાત્રિએ શ્રીગંગા માંગવી જાણે છે હતા. સન ૧૭૮૧, સને ૧૭૨૫માં તેઓ દર્શન કર્યા તેમના પ્રસિદ્ધ પ્રશ્નો : સિંદાસનમનોહી, શિવપુગણ, શુકામહેનેરી, શુકોદાન્ત પ્રશ્નો, દેવાખંડ, વૈતાનપત્રીસી, નદમત્રીસી વગેરે છે]

અભાગિયા વિષે

આપે કેા સીધું અકમી'ને, પડિયો કાણો નીકળે;
શામળ કહે સૌ કેા સમજળે, ખોટ અકમી'ને ખરે.

ધનવાદી અને વિદ્યાવાદીનો સંવાદ

પ્રથમ ધનવાદી બોલ્યો :

(હમ્પા)

જરને વશ છે જગત, રાય પણ જરથી રીઝે,
જીવતી જર વશ હોય, દાસ પણ જરથી લીઝે,
જર સજ્જન સનમાન, જરે જશવંત કહાવે,
જરથી પામે જોખ, સતી શુભ કુળની આવે,
જરનું જ જગતમાં જોર છે, દુરિજન જરે નમે સહુ;
શામળ કહે છે જર જોરથી, બાપો એમ કહે બહુ.

જર માતા ને તાત, જાત તે જરથી જાણે,
હહાપણુ પણ છે દામ, દામ રાજાને રાણે,
સગાં સહોદર સર્વ, દ્રવ્ય પણ જે વેપારી,
રંગ ને રૂપ અનૂપ, દ્રવ્ય તે ધીરજ ધારી.
સૌ જગત વરયું છે જરથકી, ગરથમાંહી શુભ બહુ ગણું;
શામળ કહે સ્વર્ગે સંચરે, જોર હોય જો જર તણું.
વિપ્ર ભણે છે વેદ, જઈ જરને તે જાણે,
સાધક ને વળી સિદ્ધ, રુદ્રે જરથી તે રાણે,
શૂરા બાંધે શસ્ત્ર જર થકી, તે કર જોડે,
અનમી ને અહંકારી, હાથ જર આગળ ઝોડે,
ગામી, નામી ને માહુપતિ, જરને વશ વરતી રહે;
શામળ કહે છે સંસાર સૌ, હમડાને હાથો કહે.

જરથી પામે જોખ, જરે ઈંદ્રાસન આણે,
 જરથી જગ જિતાય, જર થકી મોટમ માણે,
 જરથી લાખ કરોડ, હોડ હડીલા હારે,
 જરથી રાજ્ય થપાય, જરે ઝઝાને મારે,
 એમ જગત વશ છે જરતણે, ચિતવે તેવા ગુણ ગણે;
 જગદીશ ઈશ વશ જરતણે, શામળ ભટ સાચું બણે.
 ઘણા જેહ ધર ગરથ, રૂપ તેને ઘર રહે છે,
 ઘણા જેહ ધર ગરથ, કુલીન પણ તેને કહે છે,
 ઘણા જેહ ધર ગરથ, રહે વશ તેને રાજ,
 ઘણા જેહ ધર ગરથ, સુજશ જોલે જન ઝાઝા,
 જર તો છે જીવનથી અધિક, બુદ્ધિ નિધાન પ્રાકમ બહુ;
 શામળ સેવક શ્રીમંતના, શત પ્રકાર શોભિત સહુ.
 જર વિના જે જોખ, શોખ તે તો નહિ સાચો,
 જર વિના તનમાં પ્રાણ, કહું કરતુ તે કાચો,
 જર વિના જે રૂપ, દેહ કુરૂપી કૂડો,
 જર વિણ મંદિર માત્ર, ભમ રાખે તે ભૂડો,
 જર વિણ ડહાપણ છે જેટલું, તે ઘેલાપણ બાણલું;
 શામળ કહે સઘળી ચીજ તે, જગમાં જર પરમાણુલું.
 જરથી શોભે સર્વ, વેદના જરથી વામે,
 જરથી છોને ન્યાય, જરે મનપાંછિત પામે,
 જરથી સગપણ સાથ, કરે જરથી સૌ કાળે,
 જર ઝોકાવે હાથ, જર થકી સરવે લાળે,
 જર તરણુનો મેરુ કરે, રાજ્ય અપાવે રંકને;
 કવિ શામળ કહે છે જર થકી, પામર લૂટે લંકને.
 ગાંઠે જેને ગરથ, ભલી તે વિદ્યા બણિયો,
 ગાંઠે જેને ગરથ, રહે નહિ કોઈનો રણિયો,

ગાંઠે જેને ગરથ, તે જ પંડિત છે પૂરો,
 ગાંઠે જેને ગરથ, તે જ છે સામદ શૂરો,
 વળી ગાંઠે જેને ગરથ છે, પરાક્રમી પરમાણુવો;
 શામળ કહે છે સંસારમાં જર વિષ્ણુ મૂરખ બાણુવો.
 જર છે સૌનો જીવ, જરે હો મહાસુખ માણી,
 ઠરે પરાણે પ્રીત, રંઠ, રાજને રાણી,
 જર વશ બધું જગત, જરે જીવતી વશ ધાય,
 જર આગળ કર જોડી, રહે મોટા ઋષિરાય,
 જર જંગલમાં મંગળ ઠરે, જીગતી સરવે જોગવે;
 શામળ કહે ધનથી ધનપતિ, બારે સુખ તે જોગવે.
 હડાપણુ દમડામાંહી, રહે દમડામાં ચારી,
 દમડામાંહી રૂપ, લોક દમડામાં ભારી,
 જો દમડામાં જોર, રહે વશ થઈ ને રાજા,
 દમડે જિંચ અધિકાર, શુભ દમડામાં ઝાઝા.
 દમડો છે મોઘો દેવને, વણુ દમડે સૌ વામણાં;
 શામળ કહે છે દમડા તણા, ભાત ભાત લેઉ ભામણાં.
 જર દેખી જશવંત, શુભને જ્ઞાન ગમાવે,
 ધન દેખી ધનવંત, નીચને શીશ નમાવે,
 સોતું દેખી શ્રીમંત, કપટનું કામ કરે છે,
 ગરથ દેખી શુભવંત, હેતથી હાથ ધરે છે.
 રાજાની કે શું રાંકની, નિર્મળ કુલની નારીઓ;
 શામળ કહે છે સત્ય બાણુવો, જર દેખી કરે જારીઓ.
 શૂર કપાવે શીશ, ચતુર ચાકરી ચહાવે,
 નાચે છે નૃત્યવંત, ગીત ગુણીજન થઈ ગાયે,
 વિદ્યાવંત વિદેશ, જાયવા કારણુ જાએ,
 મજૂર વહે શિરભાર, કષ્ટ કાસદ સહેકાયે,

જે જે ઉપાય અન્યાય જે, બુદ્ધિ ભગાડે વારણે;
 શામળ કહે શાણા સમજાને, દ્રવ્ય કમાવા કારણે.
 જર પાખી જગમાંહી, મોજ એકે શી માણે,
 જર પાખી જગમાંહી, આપ અક્ષત શી આણે,
 જર પાખી જગમાંહી, સ્વાદ એકે નહિ સૂજે,
 જર પાખી જગમાંહી, બડાઈ કરી ન ખૂંડે,
 જર પાખી તો જખ ભારતા, ફેરે બીજી ખૂંડે બહુ;
 શામળ કહે છે જર જોરથી, શુભ વાતો સૂંડે સહુ.
 કમડા પાખી દરિદ્ર કુલિન તે કિંકર કહાવે,
 શિદ્ધિ વિના તે રંક, પ્રતિષ્ઠા માન શુભાવે,
 વિદ્યા અને વિવેક, કામ આગળ સૌ દૂધ્યા,
 જે જે કરવા જાય, ભરમથી સરવે ખૂટ્યા,
 જે શૂર પૂર શાણા ધણા, વધુ વરણાગી વાંકડા;
 શામળ કહે સંસારમાં, શિદ્ધિ વિનાના રાંકડા.
 જેને જરતું જોર, જીવન આગો કરી ખૂંડે,
 જેને જરતું જોર, બીજાને તે નવ ખૂંડે,
 જેને જરતું જોર, અહંપદ અતિશે આણે,
 જેને જરતું જોર, જગત ઉજડ તે જાણે,
 વળી જેને જરતું જોર છે, છાકયો રહે અમલે અતી;
 શામળ કહે છે સદ્બુદ્ધિ વણ, રૂડું ન થાય તેથી રતી.
 જે હાથીનું જોર, બાહુ જે માંહી બિરાજે,
 વાઘ સિંહની પેર, ગરથ ગાંઠે તે ગાજે,
 બૂખ તડકો કે ટાક, નહીં જર પાસે જાય,
 વ્યંતર જૂત કે પ્રેત, કદી ચોટક ન ચહાય,
 મન મદિરા શેર સવાવણી, કેદ સદા આવી વસે
 શામળ કહે દુખિયો દુઃખ કહે, જરવાળો હેડે વંડે

નિર્ધન બોલે સત્ય, કહે જરવાળો જૂઠી,
 નિર્ધન ગાણું ગાય, બાય જરવાળો ઊઠી,
 હાહા કરે સૌ લોક, વદે જરવાળો જૂઠું,
 રિદ્ધિ ઉપર સહુ રાજી, રિદ્ધિ પાખી સહુ રૂઠું,
 ચીદે વિધાની ચાતુરી, ગરથ સાથ વાસો રહે;
 વળી કર્મ ધર્મ ને શર્મ સહુ, કવિ ચામળ જરને કહે.

(દોહરા)

દશધા દરિદ્ર ઘર વિષે, દરિદ્ર ઘર ઘરસૂત્ર;
 અર્થ સરે કયમ ગર્થ વીણુ, પરણે ક્યાંથી પુત્ર ?
 શું કરે વિદ્યા બાપડી, શું કરે રૂઠું રૂપ ?
 લક્ષણ સૌ લક્ષ્મી વિના, પડે કારમે કૂપ.
 શું કરે બિચારું શાણપણ, કરે શું વારું વણું ?
 ધન વિના ધાતો કરે, તુચ્છ છેક જ્યમ તણું.
 જેવું સુખ શમણા તણું, નહિ મૂળ નહિ ડાળ;
 મનોરથો નિરધન તણા, સરવ આળ પંપાળ.
 દરિદ્ર સરખું દુઃખ નહિ, શ્રીમંત સમું નહિ સુખ;
 લક્ષ્મીવત્ લીલા નહિ, ભાગે ભારે જૂખ.
 લાયક સૌ લક્ષ્મી વડે, લક્ષ્મી પાખી લીન;
 જર વીણું જશ જીતે નહિ, દેહ દામણા દિન.
 લક્ષણ બત્રીસ લક્ષ્મી વિના, શબવત્ સર્વ શૂન્ય;
 બોતેર કળા બેચી રહે, નિષ્કૃંચ કરતાં નૂન્ય.
 દરિદ્રી હોય હાથો ઘણો, ગાતાં આવડે ગાન;
 એ ગુણ કોઈને નવ ગમે, કહે શીદ ફાડે કાન ?
 મેલો મલિન હીડે ઘણો, દંઢ ગાંઠે હોય દ્રવ્ય;
 વિશ્વ વખાણે તેહને, સાદો કહે જન સર્વ.

કેશરિયો અને કુલદાણો, કાયર કપટી કૂડ;
 જર હોય જથ દે સૌ, પરાક્રમી એ પ્રૌઢ.
 વેદ પાત્ર વિદ્યા નિધિ, સકળ શોભાવે સાથ;
 લક્ષ્મીવંત આગળ જઈ, હેતે જોડે હાથ.
 ભેરાળા જમદતથી, ધારાળા મહાધીર;
 જર કારણ જથ ગાય છે, સોપે શિર શરીર.
 કવિતા હોય સવિતા સમો, નૌતમ નામ ગણાય;
 લોભે લક્ષપતિ કને, જર નાચણ તે નય.
 નગરતણો હોય નરપતિ, અનમી કરે સહુ અજ;
 કોડપતિને કરગરે, કાઢવા માગે કજ.
 કલાવંત કળા કરે, ગુણ રૂઝા સહુ ગાય;
 રાગ સંભળાવી રીઝવે, જરપતિ પાસે નય.
 વાંકા ને વરણાગિયા, ફેગટ મારે કૂલ્ય;
 મૂકે પુત્ર મોસાળમાં, ધન વિણ ડહાપણ પૂજ.

હવે વિદ્યાવાદી બોલ્યો :

(છાપા)

સદ્વિદ્યા જ સુવર્ણ, શરણ સદ્વિદ્યા સત્યે,
 સદ્વિદ્યાથી સ્વર્ગ, વીજ ઉતારણ વિત્તે,
 સદ્વિદ્યાથી સિદ્ધિ, ફળે વચનો વર વાણી,
 સદ્વિદ્યાથી સિદ્ધિ, જગતમાં સધળે નાણી,
 સદ્વિદ્યાને વશ સર્વ છે, સદ્વિદ્યા ત્યાં શી મણા ?
 શામળ કહે સદ્વિદ્યા વિના, ભટકે ગુણહીણા ઘણા.
 લક્ષપતિ તો લાખ, દીકા નિર્મોલ્ય પ્રમાણે,
 નય રાચનું રાજ્ય, રૂપ પણ રહે ન ટાણે,
 કુળ પણ હોય કલંકી, ભેર ભેતામાં નયે,
 ભેખન પણ વહી નય, વંશ નિર્વંશી થાયે,

નહિ રાજ, ચોર કે અગ્નિભય, માગ મુકાવે જહું ઘડી;
 મોટા પુરુષો મન માનજો, સદ્વિદ્યા શુભ સહુ ઘડી.
 મુકાવે વિદ્યા માગ, પૂછું જશ વિદ્યા મામે,
 વિદ્યા શોભે વાન, નૃપતિ વિદ્યાને નામે,
 વિદ્યામાંહી વિવેક, વિમળ વિદ્યાથી વાણી,
 વિદ્યાને વશ વિશ્વ, જગતમાં મોહની જાણી,
 સદ્વિદ્યા રત્ન વિશાળ છે, વિદ્યાથી વડું નહિ કશું;
 સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું, વિદ્યાહીન જન તે પશુ.

પંડિત આગળ મૂઢ, હંસ આગળ ન્યમ જગ્ગા,^૧
 પંડિત આગળ મૂઢ, કોકિલા આગળ કગ્ગા,^૨
 પંડિત આગળ મૂઢ, રાય આગળ ન્યમ રાંકા,
 પંડિત આગળ મૂઢ, સિંધુ આગળ ન્યમ ટાંકા,
 ૩ પંડિતમાં પ્રાક્રમ^૩ ઘણાં, પંડિત સહ શિરમોર છે;
 શામળ કહે પંડિત આગળે, મૂઢ તો ચાકર ચોર છે.

મૂરખને વાહન, પંડિત અણવાણો ચાલે,
 મૂરખને મોતીહાર, પંડિત ફૂલમાળા ધાલે,
 મૂરખને જહુમાન, પંડિત ઠલી ગરીબ કહાવે,
 મૂરખને અલખત મોજ, પંડિત ખડધાન્ય જ ખાવે,
 પણ મૂરખ કાચ ઠધિર છે, દીસંતા તો દિલ હરે;
 પણ પંડિત રત્ન અમૂલ્ય છે, શામળ જો પરીક્ષા કરે.

મૂરખને નહિ માન, મૂર્ખાં જાજામાં ઝૂરે,
 કે ન મૂર્ખને દાન, મૂર્ખમાં અકલ અધૂરે,
 મૂરખ હલકો હોય, જહું શુભવંતો જોલે,
 મૂર્ખ નહિ લેખા માંહી, નહિ પંડિતને તોલે,

જે હંસ મધ્ય બગલાં પડ્યાં, કારણ શું જાણે કશું;
 કવિ શામળ કહે સાચું કહું, વિદ્યા વણુ તે નર પશુ.
 પંડિત જાય વિદેશ, તોય જશથી જાણીતો,
 પંડિત પ્રાકેમ પૂર, મહીપતિનો માનીતો,
 પંડિતને પરણામ, કરે જન સૌ કર જોડે,
 પંડિતને સનમાન, માન અનમીનાં માડે,
 જે અગમ નિગમ છે શુભ ઘણા, લક્ષકોટિધા તે લહે;
 છે વિદ્યા મોટી વિશ્વમાં, શામળ ભટ સાચું કહે.

વચન પાળવા વિષે

(ભાષા)

બહુ કરે જે બાપ, વચન બદલીને જાણે,
 બહુ કરે જે બાપ, જોડું મુખ વાચક જાણે,
 બહુ કરે જે બાપ, આપને ખૂબ વખાણે,
 બહુ કરે જે બાપ, આપ આપ્યું ઘર આણે,
 કરથી છાંભા બલી કપાવવી, મોત લલુ મહા મૂલ્યનું;
 શામળ કહે બૂડું સર્વથી, વચન જાય તુલ્ય તુલ્યનું.
 વચન ન પાળ્યું જેણે, તે જ સુકૃત મત હાર્યો,
 વચન ન પાળ્યું જેણે, કમોતે તેને માર્યો,
 વચન ન પાળ્યું જેણે, તે નર દેવે દંડ્યો,
 વચન ન પાળ્યું જેણે, તેક શિર અગ્નિ મંડ્યો,
 જો વચન વ્યર્થ જેનું થયું, તો દેવત તેનું ગયું;
 કવિ શામળ ભટ માચું કહે, વચન ગયું તો શું રહ્યું?
 પાળે વાચક શર, જેહ રણમાં બહુ ઝૂટે,
 પાળે વાચક સિદ્ધ, જેહને આગમ સૂટે,
 પાળે વાચક લક્ષ્મી, કરે ઈશ્વર વશ આપે,
 પાળે દાતા વચન, વૃદ્ધિ જેને પૂરતાપે,

પાળે જે વાયક પ્રેમથી, વેદે વિવિધ વળાણિયો;
શામળ વાયક સંભાળનાં, જશે જગતમાં નલિયો.

વચન પાળે તે રાય, બાકી તો રાંડીરાડો,
વચન પાળે તે શાહ, બાકી ગુણહીનો ગાંડો,
વચન પાળે તે વિપ્ર, ધર્મ શુભ ધાર્યો તેણે,
વચન પાળ્યું તે વીર, જગત જય લીધો જેણે,
પાળે સફવાયક પ્રેમદા, પાંચે પૂરણ પક્ષણી;
શામળ કહે વચન ન સાચવે, લજના એજ કુલક્ષણી.

ચેટ ભરવા વિષે

(૭૫૫)

ચેટ કરાવે વેઠ, ચેટ વાળાં વજડાવે,
ચેટ ઉપાડે ભાર, ચેટ ગુણ સૌના ભાવે,
ચેટ ભમે પરદેશ, ચેટથી પાપ કરે છે,
ચેટ કરે છે ભર, ચેટ તો સત્ય હરે છે,
વળી સંચ પ્રપંચ અધિક કરે, ચેટ કાજ નરકે પડે;
શામળ કહે સાચું માનજો, ચેટ પાપ નરને નડે.
વિપ્ર ચેટને કાજ શાસ્ત્ર વાંચે ને શીખે,
વિચરી વળી વિદેશ, ભણેલા ધર્મને ભીખે,
વલ્લિક ચેટને કાજ, આહીને વઢાણુ ચડે છે,
મજૂર ઉપાડે ભાર, ધણા જન ઘાટ ધડે છે,
વળી કરે છે કાસદ કાસદું, શિર કપાવી વસ્ત્રર મરે;
કહે શામળ ચેટને કાણે, કુલાચાર સૌ કો કરે.
ચેટ ચડાવે વાંચ, ચેટથી નરતક નાચે,
ચેટ કાજ ગુણ ગાય, જિંચ નીચાને નાચે,
ચેટ કરે છળ કપટ, ચેટ રણમાં રખડાવે,
ચેટ કરે વિખવાદ, ચેટ તો શીશ કટાવે,

ચોરી ચાડી ને ચાકરી, અધર્મ સૌ આખેટના;
 શામળ કહે સાચું માનજો, પ્રપંચ પાપી પેટના.
 ક્રિયા ધડકણ ને ધીર, ક્રિયા શુભ્રહીન ને શાતા,
 ક્રિયા કૃપણ ને કર્ણ, ક્રિયા દંભીને દાતા,
 ક્રિયા રંકને રાય, ક્રિયા અકરમી ઈર્દ્ર,
 ક્રિયા પાપી પુણ્યવંત, ક્રિયા ચખહીણ ને ચંદ્ર,
 વળી અણુપંડિત પંડિત ક્રિયા, બેસી પારકે બારણે;
 શામળ કહે માન ગમાવિયાં, કૂડા પેટને કારણે.
 ક્રિયા હરિદ્રી વિદ્વાન, ક્રિયા કુરૂપ રૂપાળા,
 ક્રિયા બુધિધિર ભેર, ક્રિયા બિભુક બૂપાળા,
 ક્રિયા બુદ્ધિ બળવંત, ક્રિયા ગદ્દા ને દોડા,
 ક્રિયા કપૂત સપૂત, રામલક્ષ્મણના ભેડા,
 નરનાર ભર ને સતી ક્રિયાં, ભલે જેને વારણે;
 શામળ કહે માન ગમાવિયાં, કૂડા પેટને કારણે.
 ક્રિયા નીચ ને ભિંચ, ક્રિયા રાગી ને સાળ,
 ક્રિયા અબળ ને સબળ, ક્રિયા દુર્બળ ને તાળ,
 ક્રિયા અબળ ને બળ, ક્રિયા પથ્થર ને હીરા,
 ક્રિયા અબળ ગજરાજ, ક્રિયા વેરી ને વીરા,
 ભૂડા ભોલા સાચા ક્રિયા, નીચ બુદ્ધિ કરે નેટને;
 શામળ કહે માન ગમાવિયાં, પ્રપંચ પાપી પેટને.
 કઈ લછ અને અલછ, કઈ રંજિત ને રંગા,
 કઈ રૂપહીણ રત્ન, કઈ ગંદી ને ગંગા,
 કઈ મૃગનેણી નાર, કઈ વળી આંખે કાણી,
 કઈ દાસી દેખીએ; રીઝવાળી કઈ રાણી,
 જે લપોડશંખ લેખા વિના, દક્ષણાવંત વળી કહ્યા;
 શામળ કહે કવિ કેવિદ પણ, પેટતણે વચ સૌ રહ્યા,

પેટ કરાવે પાપ, પેટ પરદેશ કાઢે,
 પેટ કરે પ્રપંચ, ચલાવે મારગ આડે,
 પેટ કરે પાખંડ, પેટ વણ વાંકે દડે,
 પેટે સંકટ થાય, પેટ મહેનતમાં મડે,
 સતી નારીને ગુણકા કરે, શા અવગુણ કહું શેઠના;
 શામળ કહે છે સૌ જાણીને, પ્રપંચ પાપી પેટના.

કુસંગતિ ! વધે

(૭૫૫)

કરે નીચનો સંગ, નીચની બુદ્ધિ આવે,
 કરે નીચનો સંગ, સકળ સદ્ગુણો શુભાવે,
 કરે નીચનો સંગ, નીચની ભાષા ભાષે,
 કરે નીચનો સંગ, નીચની રીતિ રાષે,
 વળી નીચ કામ નીચાં કરે, નીચ કહેવાયે જિંચ જન;
 શામળ કહે સંગત નીચની, કાચ ન કરશે કાઈ કન.
 પંડિત પંડિત પ્રીત, મૂરખને મૂરખ વહાલા,
 ફેડો ફેડી રીત, ચતુર ચતુરાર્થ ત્યાં ચાલ્યા,
 સુમને વહાલો સૂમ, વહાલ દાતાને દાતા,
 જાનને વહાલો જાન, ગુણીજનને ગુણ જાતા,
 શૂરાને વહાલા શૂર નર, કાચરને કાચર ગમે;
 જશવંત ગમે જશવંતને, શામળ કહે સદા સમે.
 મળે જિંચને જિંચ, મળે ભંગીને ભંગી,
 મળે નીચને નીચ, મળે રાગીને રંગી,
 મળે ભગતને ભગત, મળે પાપીને પાપી,
 મળે જ્ઞાનીને જ્ઞાની, મળે જાપકને જાપી,
 વળી વ્યસનીને વ્યસની મળે, મળતે મળતા ગુણ મળે;
 જ્યંમ લવણ મળે છે તકમાં, શામળ પચ સાકર મળે.

મોત વિષે

(૭૫૫)

કોઈ કહે આળ્યો તાવ, કોઈ કહે થયું કોગળિયું,
 કોઈ કહે કરજ્યો નાગ, કોઈ કહે વાસી વળિયું,
 કોઈ કહે વાધ્યો રોગ, કોઈ કહે શસ્ત્ર જ વાળ્યું,
 કોઈ કહે મારી મૂઠ, કોઈ કહે પાપ જ લાળ્યું,
 ઈશ્વર માથે લેતો નથી, જગતમાંહી મહિમા જુઓ;
 શામળ કહે છે સૌ સાંભળો, મોત આળ્યું તેથી મૂઓ.
 પેસે અરણ્ય નીર, તીર ગંગાને બેસે,
 ચડે જો પર્વત મેર, કદી પાતાળે પેસે,
 પર્વતમાંહી પ્રવેશ, કરે આપે એકાંતે,
 ઝોસડ અમૃતાહાર, ભમે જૂલા બહુ બ્રાતે,
 કિંકર રાખે કંઈ કોટિધા, સંચ પ્રપંચ ઘણા કદે;
 શામળ કહે છે સૌ સાંભળો, મોત આળ્યે નિશ્ચે મરે.
 માત, તાત ને મિત્ર, પુત્ર પરિવાર જ પોઠા,
 અલખત અપરંપાર, ઘણા હસ્તી ને ઘોઠા,
 સેવક સાથે શૂર, પરિપૂરણ પરતાપે,
 બળવંતા બહુ બાહુ, છત્રછાંયે છત છાપે,
 અધિકાર અસુત લખ ઈંદ્રનો, કોડવાર શું કહું કથી;
 પણ મોત થકી મુકાવવા, શામળ કોઈ સમરથ નથી.
 નાઠે ન મૂકે જૂખ, દુઃખ નાઠે નવ બાય,
 નાઠે ન મૂકે ભોગ, રોગ નાઠે પણ થાય,
 નાઠે ન મૂકે તાવ, પાપ નાઠે નવ છૂટે,
 નાઠે ન રહે લાછ, ચોર કે હાકમ લૂંટે,
 કદી નાઠે મોત મૂકે નહિ, પ્રસંગો ત્યાંથી પાસ -
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નામ સર્વનો નાશ

જે જાયું તે જાય, જે કૂટ્યું તે ખરશે,
 બાયું તે ઠલવાય, ચડ્યું તે તો ઊતરશે,
 લીધું તે સુકાય, નવું તે જૂઠું થાશે,
 આયુદ્ધો વશ સર્વ, કાળ સૌ કોને ખાશે,
 જો કિન્નર ચક્ષુ ને રાક્ષસો, દેવ ગાંધર્વ ને દાનવી;
 મધવાદિક પશુ મોતે મરે, કોણ માત્રમાં માનવી.
 ગયા ઈંદ્ર કંઈ કોડ, ગયા પ્રદ્યા કંઈ જૂદ્યા,
 ગયા કરોડો કામ, મહાશૂરા પશુ હૂંદ્યા,
 ગયા દેવ દિગ્પાળ, ગયા માંધાતા મહિપત,
 ગયા દિલીપ હરિશ્ચંદ્ર, ગયા છકેલ છત્રપત,
 વળી ગયા જનક ને જાહવો, જે વળી લાવ્યા જાહનવી;
 સ્થિર સ્થાવર કોઈ રહ્યા નહીં, કોણ માત્રમાં માનવી ?
 મારું મારું કહે મૂંઢ, કાયમી કાયા માયા,
 અજ્ઞાને આરૂંઢ, અંધ થઈ ધંધે ધામા,
 આ મારું ધરસૂત્ર, પુત્ર મારો પવણાવું,
 ઘડપણ પાળે મને, આજ લલી લાત લણાવું,
 પશુ દીપક વશ છે વાયુને, કાચો કૂપો કાચનો;
 શામળ કહે મૂંઢ મમતા કરે, જોવા શરીર અસાચનો.
 કોઈ આજ કોઈ કાલ, કોઈ દિવસે કોઈ રાતે,
 કોઈ જોળન કોઈ વૃદ્ધ, જાળ જન જીવતી જાતે,
 કોઈ તાવે તરફડી, આપઘાતે કોઈ મરતાં,
 કોઈ ભોગ કોઈ રોગ, કોઈ તો સરપ કરડતાં,
 કોઈ વાથી વિકાર કે હડકાયા, કોઈ મમતે લડીને મૂંઝો;
 પશુ કાળ ન મૂકે કોઈ ને, શામળ કહે સમજો જુઓ.

રાખે લખ રખવાળ, લોહ પિંજરમાં પેસે,
અરણ્ય વીરા આસન, વાળીને જો કોઈ બેસે,
વજ્ર ગુફા ગંભીર, માંહી કોરાવી માણે,
ઈંદ્રનાથ વિધાય, જુગતથી જો વળી જાણે,
સંભાળી સાચવી સાંચરે, કોટિ જતન કોઠે કરે;
જાળવતાં પણ જીવે નહિ, મોત વળત નિશ્ચે મરે.

ચિરંજીવી નહિ કોઈ, ગયા મનુ જેવા મહીપત,
ચિરંજીવી નહિ કોઈ, ગયા વહી અગણિત અહિપત,
ચિરંજીવી નહિ કોઈ, ગયા અધિકારી ઇંદ્રે,
ચિરંજીવી નહિ કોઈ, ગયા કંઈ સૂરજ ચંદ્રે,
વળી ગયા રામ ને રાવણ, ગયા દેવ ને દાનવી;
સતવાદી સલક્ષણ ગયા, કોણ માત્રમાં માનવી ?

કોઈ આજ કોઈ કાલ, કોઈ માસે ખટ માસે,
કોઈ વર્ષે દશ બાર, કોઈ પચીસ પચાસે,
કોઈ સાઠ સીતેર, કોઈ પોણાસો એંસી,
જે જાણું તે જાય, નથી રહેવાનું બેસી,
જે નામ તેહનો નાશ છે, ધર્મ જ એવો ધારવો;
કવિ શામળ કહે મૂરખ કરે, ગંદી દેહનો ગારવો.^૧

ઘડી પલક કે પહોર, સાંજ, સવાર કે વહાણું,
એ હીપક ઓલાય, ન આવે સાથે નાણું,
રહે ઘરમાં કે ગામ, દેશ પરદેશ પડશે,
જળ પરપોટો જેમ, એક દિન નિશ્ચે નડશે,
રાખી કોઈની રહેશે નહિ, દિવસ નહીં નહિ દેહનો;
શામળ કહે કાચો કુંભ છે, તો બરોસો શો તેહનો ?

સ્ત્રીના ગુણ વિષે

(૭૫)

રામા રત્નની ખાણ, જાણ એ રંભા રૂડી,
 ધરે સોળ શણગાર, હાર કંઠે કર ચૂડી,
 શોભે જળ હલ ગેહ, દેહ કેમળ શુભ સાથ,
 શોભા કેરું સદન, વદન હસી રાખે રાથ,
 ભડ બોજ કરણ વિક્રમ અને હરિશ્ચંદ્રની હારના;
 પંડિત ચતુર પુર પાટવી, નૃપતિ નેટ સુત નારનાં.
 જે ઘરમાં ઘરનાર, દામ ઉધારે દેશે,
 જે ઘરમાં ઘરનાર, પિંડ પિત્રીપણુ લેશે,
 જે ઘરમાં ઘરનાર, તો જ મેણું શિર ટળશે,
 જે ઘરમાં ઘરનાર, માન માણસમાં મળશે,
 ઘરનાર જેહને ઘર હસે, શોભિત સાહ સરસ જસો;
 ઘરનાર વિના નર નિર્મળો, શાહ તોય તરકર તસો.
 નાર વિના નર રંઠ, શંક રાખે નહિ ઠાઈ,
 નાર વિના નર ચોર, જોર જર બેસે ખોઈ,
 નાર વિના નર નિર્બળ, સબળ રાખે નહિ સંગે,
 નાર વિના નર હીન, હીન સુખ એકલ અંગે,
 ચતુરા વિણુ તો ચાલે નહિ, જગમાંહી રહે જાહર;
 શામળ કહે છે શામા કશી, તજે જગત તો તાહરે.
 ખાલપણે ચર્ધ માત, મટાડે પીડા મનની,
 જોખનમાં દે રંગ, સંગ સુખ ટાઢક તનની,
 સુખદુઃખમાં સમભાગ, રાગ રૂઠે શુણુ ગાતી,
 ચતુરા ચિત હરનાર, સાર ઉરમાં મહમાતી,
 વળી વૃદ્ધપણે સેવા કરે, દેખ્યાથી દિલ દુઃખ ટળે;
 એ અંતકાળ અળગી નહિ, બહુ રનેહ સાથે બળે.

માસ અષાઠો મેહ, તેહને વિશ્વ વખાણે,
 પાછળ પઠે દુકાળ, કોણ તે જીવતી જાણે,
 મોતી મોઢે મૂલ્ય, વેહ પાકતાં તૂટે,
 કરમણ હોય કતાર,^૧ શલભ^૨ ખાતાં તે ખૂટે,
 પશુ લાલ ગરલ ગોધો તનુજ, વહુ વછેરે જાણીએ;
 વળી મેહ મોતી ને મેદની, નવ નીવઠે વખાણીએ.
 પશુ ચરે છે તરણ, રહે છે રણમાં રમતાં,
 નર નારીની જોડ, ભાળીએ સાથે ભમતાં,
 જીડે પંખી આકાશ, જીઓ તેનું પશુ જોડું,
 કોણ જિંચ કે નીચ, ગધાડું કે કાં ઘોડું,
 સુર અસુર નાગ કિન્નર વિષે, દેવી, નાગણ, દાનવી;
 મન ગરહ કયાં છે મેરીએ, કોણ માત્રમાં માનવી ?
 નારી વિના નર રંક, દામણો દીસે રહે,
 નાર વિના નર રંક, દીસે શુભ્રહીણો ગેહે,
 નાર વિના નર રંક, નહીં ધન ધીરે કોય,
 નાર વિના નર રંક, હરિપૂજન નવ હોય,
 નિર્જળ છે નર નારી વિના, લોગ કથાને લોગવે;
 અવગુણ અદકા અયુતો ગણા, જીવતી વણુ નર જોગવે.
 નારી નરનું અંગ, સુખ દેયણુ કરસેવા,
 ભળે પુણ્યમાં ભાગ, લાલ જશ લાખો લેવા,
 શ્યામાથી સંતાન ધર્મ જીદિ તે ધારે,
 પ્રગટે પુત્ર સપૂત, કુળ ઈકેતેર તારે,
 કુળ શુદ્ધે મળે, જો કામની, સ્વામીને સુખદે સતી;
 હું એમ વિચારું આમથી, પુણ્યવંત તેનો પતિ.

માનની મોટે મૂલ્ય, મહામાયા એ મોટી,
 છતવા ઇચ્છે જેહ, તેહની ખાંત જ ખોટી,
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, લેદ લારત જે લણીઆ,
 જિંચ, નીર ને અમીર, સર્વ યુવતીએ જણીઆ,
 સૌ ખરા રતનની ખાણ છે, મોટી પુરુષથી પ્રીછજો;
 સૌ શાસ્ત્ર સાક્ષી શામળ કહે, અંતરમાં સૌ ઇચ્છજો.
 નિર્મળ મનની નાર, સ્વામીને સ્વર્ગ પમાડે,
 જીવતી જોળન માંહી, રીઝથી રંગ રમાડે,
 ઢાંકે કુળ કલંક, સરસ ચલવે ઘરસૂત્ર,
 વધે તેહથી વંશ, પ્રસવે પુત્ર સપુત્ર,
 વળી હોય સતી શુભ સાધવી, પુણ્યવંતી તે પારખી;
 છે નીચ કોઈક જ નારીઓ, સ્વભાવે નહિ સહુ સારખી.

જીવાનીના જોર વિષે

(કથા)

જેને જીવાની જોર, પુણ્યની વાત ન પ્રીછે,
 જેને જીવાની જોર, ઈશ અર્થન નહિ ઇચ્છે,
 જેને જીવાની જોર, પરત્રી ઉપર પ્રીતિ,
 જેને જીવાની જોર, રૂડી નવ રાખે રીતિ,
 છે જોર જીવાની જેહને, અંધ તે આડે આંક છે;
 શામળ કહે ચૂક્યા ચતુર નર, વણ જીવિનો શો વાંક છે?
 હરતી જોળન હોય, જ્યારે મહમાતો મહાલે,
 અશ્વત્થુ જોળન હોય, મસાલા ચરી જ્યાં ચાલે,
 લેંશત્થુ જોળન હોય, લલો જ્યારે લાહરવો,
 નરત્થુ જોળન હોય, પુત્ર દોલત તન નરવો,
 રાજત્થુ જોળન રાજ્ય છે, પરિપૂરણ સમરથપણ;
 કામંનીત્થુ જોળન કંથ છે, શામળ કહે શું કહું ઘણું?

કંઈ જોખનને જોર, જગતમાં બનીઆ જોગી,
 અડસઠ તીરથ અટન, ભાવ ભરપૂરે ભોગી,
 કંઈ જોખનને જોર, પ્રસિદ્ધિ પામ્યા પ્રાણી,
 કંઈ જોખનને જોર, ભણ્યા વિદ્યા રસ વાણી,
 જે સત્ય અસત્ય બૂંડું ભલું, જોખનમાં સ્થિર થાય છે;
 શામળ કહે જોખન જોરમાં, વેગે જન વહી જાય છે.
 ઘોળા થાશે કેશ, ડાહી કહેવાશે ડોઝી,
 વિપરીત થાશે વેશ, તનુ પાળીને પોષી,
 થરથર ધૂજશે યુગ, નમી જાશે જે નેણાં,
 પડે દેહમાં વેહ, વદાશે વિપરીત વેણાં,
 વળી લીટ ચૂશે બહુ નાકથી, બેય કાન બહેરા થશે;
 સેવો પ્રભુને શામળ કહે, જોખનજોર વહી જશે.
 જયમ વાદળથી છાંહ, ચાર પળનો છે અટકો,
 મનમાં ચેતો મનુષ્ય, ખરો રાખીને ખટકો,
 રાખ્યું તો નહિ રહે, રૂપ ને જોખન રૂડું,
 વૃદ્ધ થઈ જશે વેષ, કલંક રહેશે દૂડું,
 છે કોણ રંક કે રાણિયો, રૂપ વૃદ્ધ ને બાળનું;
 શામળ કહે રાખ્યું નવ રહે, સર્વ અવેળું કાળનું.
 હરિત સિંહને પ્રીત, પ્રીત વાઘણ ને હરણી,
 ગરુડ સરપને પ્રીત, પ્રીત ભામર ને તરણી,
 ઉંદર બલાડી પ્રીત, પ્રીત મીની ને શ્વાન,
 પ્રીત સરપ ને નોળ, પ્રીત લંપટ ને ધ્યાન,
 વળી પ્રીત વિપ્રને વરતિયા, પ્રીત અમુર સુરકોકની;
 શામળ કહે તેવી પ્રીત સહુ, સકળ સૃષ્ટિમાં સત
 પ્રીત તેતરાં બાજ, પ્રીત કાગળ ને
 પ્રીત સતી શુભિકાય, પ્રીત આટો

પ્રીત અગ્નિ ને નીર, પ્રીત સાચા બુઢાની,
 પ્રીત ચેર ને શાહ, પ્રીત રિઝવણ રૂઢ્યાની,
 એ પ્રીત વેર લાખો ગમે, કહે શામળ કહું થું કધી ?
 સૌ દુઃખમાં દુઃખ સસારમાં, સોક્ય સમાન કથું નથી.

અધાને દુઃખ આંખ, સારું નરતું નવ દેખે,
 ઘડેરાને દુઃખ કાન, રાગ પૂરણ નવ પેખે,
 રાગીને દુઃખ રાગ, ભોગ એકે નવ ભાવે,
 ભિક્ષુકને દુઃખ એક, છેક ભિખારી કહાવે,
 એવાં તે દુઃખ અનેક છે, પગાને દુઃખ પગતણું;
 શામળ કહે સીને સોક્યતું, છે દાવાનળ દુઃખ ધણું.

પતિના વિલોગ વિષે

(૭૫૫)

પિતાધેર જે પુત્રી, હોય રિદ્ધિ પણ રાંડી,
 બોલે પુંઠણુ લોક, કહે જે કંથે છાંડી,
 પિતાધેર જે પુત્રી, કુટુંબ કહાવે ખોટી,
 ભોળાઈ બોલે બૂંડ, કહે આ કરમે ચોટી,
 ધનહીન હોય ઘરનો ધણી, પિતા હોય પૃથ્વીપતિ;
 પણ સ્ત્રી તે શોભે સાસરે, શામળ કહે તે તો સતી.
 નર પાળી જે નાર, છેક હળવી તે તરણું,
 નર પાળી જે નાર, હોય રણમાં જ્યમ હરણું,
 નર પાળી જે નાર, નીચું પીપળતું મૂળ,
 નર પાળી જે નાર, આકડાતું એ તૂળ,
 નર પાળી નારી એકટ્ટી, મુદિ મૂની મુવે છે,
 તે માન ન પામે માનવી, ગળી જાય જથ ગર્વ છે.

લોજરાબ વિષે

(૭૫૫)

જન્મ્યો બ્યારે લોજ, પિતા તો મૃત્યુ પામ્યો,
કાકે મોટો કર્યો, વેદના સઘળી પામ્યો,
કાકાને સુત પાંચ, શુભ્રહીષ્ મૂર્ખ ગણાયા,
લોજ પરાક્રમ પ્રોઢ, મુજશ જગમાંહી જણાયા,
કાકે પરદ્યો શિર કાપના, બ્યાધે ત્યા વનમાં કહ્યું;
તું સમર લાઈ શ્રીરામને, જાણુ લોજને ત્યાં થયું.
લખ્યો પત્ર એક તત્ર, ગયા માંધાતા મહિપત,
ગયા રામ રાવણે, ગયો દુરજોધન ધનવંત,
ગયા પાંડવો પાંચ, ગયા સૂરનાયક ઈંદ્રે,
ગયા જ નળ નહુષ, ગયો હુંશી હરિશ્ચંદ્રે,
પૃથ્વી ઉપર કઈ પ્રગટિયા, પૃથ્વીમાં સૌકો શમ્યા;
કે સાથે પૃથ્વી નવ ગઈ, શુભ્ર કોઈના પણ નવ ગમ્યા.

લોજની સભા વિષે

(૭૫૬)

સભાપંડિત શત સાત, વહે બ્યાકરણ સુવાણી,
જોશી આઠ હજાર, અગમની જુગતિ જાણી,
વૈદક વેદ હજાર, લેલ ભારતના ભાળે,
અગ્નિહોત્રી અયુત, આવસત પ્રયુતજ પાળે,
નાટક ચેટક નિત્ય નવનવાં, ચારણ ભાટ કવિત લાણ્યા;
ભરપૂરણુ લોજસભા મળી, શામળ કહે છે નહીં મળ્યા.
એકસંથો કાળિદાસ, બે સંથો માઘ પ્રમાણું,
ત્રણ સંથો નૃપ લોજ, ચોસંથો સભા વખાણું,
નવું કવિત કે શ્લોક, નવી કે વાત બનાવે,
સવા લાખની સરસ, મોજ મન માની લાવે,

ભંડારથકી પાછો વળ્યો, તો તેને બમણું જલ્યું;
 શામળ કહે તેથી લોજનું, બમણું લોજ નામ જ પડ્યું.
 દિવ્ય દેવાંશી દેહ, મેહ જેવો મન ગરવો,
 કરણ સમો દાતાર, સાત સાગરવત સરવો,
 નિર્મળ શશિવત નામ, કામ હરિશ્ચંદ્ર જ સત્યે,
 પૂરણ રવિ પ્રતાપ, આપ રાજ બલિ વ્રતે,
 છે જોડ મુધિધિર સારિખો; લાયક જન લક્ષમાં લહે;
 તે લોજ બલો ભડ ભૂપતિ, કવિ શામળ કોઠે કહે.

પિતાના હેતુ વિષે

(૭૫)

પુત્ર કરે નો પાપ, પિતા તે પુણ્ય જ જાણે,
 પુત્ર કદી દે દુઃખ, પિતા તે સુખ પ્રમાણે,
 પુત્ર કરે નો હાણ, પિતા તે લાભ જ દેખે,
 પુત્ર વહે નો ભૂઠ, પિતા દિલ સત્ય જ પેખે,
 અવશુણ્ય અસંખ્યધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાડ છે;
 શા શુણ્ય ઓશીકળ કીજિયે, પૂછું પિતાનો પાડ છે.
 પુત્ર તણો વિનેગ, તેથી દાવાનળ રૂઠો,
 પુત્ર તણો વિનેગ, તેથી શુભ જળમાં બૂડ્યો,
 પુત્ર તણો વિનેગ, તેથી શુભ ડસવો સાપે,
 પુત્ર તણો વિનેગ, તેથી શુભ તપવું તાપે,
 મહાદુઃખ નહિ મરવા તણું, દુઃખ નહિ તનરોગનું;
 પણ કોડ દુઃખ શામળ કહે, પોહું પુત્ર વિનેગનું.
 પ્રીતિ ભલેરી તાત, મહા પ્રીતિ માતાની,
 પ્રીતિ સગાં સમસ્ત, પ્રીતિ ભારે બ્રાતાની,
 પ્રીતિ ઘણી ખેડાજ, પ્રીતિ પણ શ્વસુર બજાની,
 પ્રીતિ ઘણી પ્રિય નારી, પ્રીતિ શુભ સ્નેહી સખાની,

છે પ્રીતિ અધિક પ્રકારની, કહે શામળ કોકે કથી;
 પણ અધિક પ્રીત અંતરતણી, સપુત સમાન સરસ નથી.
 જેણે અડાબ્યાં આળ, બાળ રમતાં રોવરાબ્યાં,
 સ્ત્રીવધ, ગોવધ, બ્રહ્મ, ઇત્યાદિક પાપ કરાબ્યાં,
 પ્રિય સાથ કરીને વેર, ઝેર દઈને જર હરિયાં,
 કયાં ગર્ભ કઈ પાત, ઘાત, કુટુંબે કરિયાં,
 પાળ્યા વિહોડ નર નારીને, લાંગ કયો ઘરસૂતનો,
 પામે પોતે તે પાપથી, વિન્નેગ ખ્યારા પુતનો.

મોટા લોક વિષે

(૭૫૫)

મોટા ફેરું છિદ્ર, કાઢશે તે હંડાશે,
 મોટા સાથે વેર, કરે તો સ્ત્રી રંડાશે,
 મોટા સાથે પ્રીત, પીડા કોઈક દિન કરશે,
 મોટા સાથે મમત, કીધે વણ મોતે મરશે,
 વળી મોટાને જે ગુણ કરે, તે આટાલૂણે જશે;
 રંકની કીર્તિ રાજા કને, કરશે તે દુખિયો થશે.
 મોટા પાસે ગેહ, કીજે તો થોડાં બાંધે,
 સગપણ મોટા સાથ, કીજે તો કાળજી રાંધે,
 મોટા આવે ઘેર, સવારથને તો તાકે,
 મોટાથી વહેવાર, કરે તે આખર થાકે,
 જે મોટા જન મૂરખમના, તે સાથે નવ બોલીએ;
 શામળ કહે એવા આગળે, મન પડદો નવ રાખીએ.
 મોટા સાથે વેર, કરે તે કારગ કૂડું,
 મોટા સાથે વેર, કરે તો લાગ્ય જ બૂડું,
 મોટા સાથે વેર, થયું તો જીવ જ લેશે,
 મોટા સાથે વેર, કરે તે કેદ રહેશે,

માગીએ વાત મોટા તણી, કદી નિંદા નવ કીજીએ;
 શામળ કહે પ્રીતિ પૂર્ણ એ, પણ મોટાથી બીજીએ.
 કરે ચોરી ને ચોર, એક દિન શીથ કટાવે,
 કરે બારી ને બાર, માન મરમદ મટાવે,
 કરે આડી ને આડ, સુગંધ ભેતામાં બાધ,
 નિર્ધનનો વેપાર, કદી દેવાળું થાય,
 ને મોટા સાથ મમત કરે, મોત વિના નિશ્ચે મરે;
 નિરાશ રહ્યાથી પણ નહી, કેમ અરથ એકે સરે?

સહજ વેર વિષે

(૭૫૫)

વેર કૃપણ દાતાર, દેખીને દિલમાં દાઝે,
 વેર મતિક ને વિમ્, પરસ્પરના મત ભાજે,
 વેર શ્યામ માંજાર, વેર તો ગરુડ અહિને,
 વહુ સાસુને વેર, વેર ગચ્છરાજ સહીને,
 વળી વેર પાપી પુણ્યવંતને, વળી ચોરમાયા ભાઈને;
 એ સહજ વેર શામળ કહે, બહેન અભાગણી બાઈને.
 વેર ભર્મને કર્મ, વેર શોક્યો જ્યાં સરખી,
 પાટીદાર પટેલ, વેર ઇજારા સરખી,
 વેર વણુ- અવિવેક, વેર ભિક્ષા પર ભિક્ષા,
 વેર મૂર્ખને મિત્ર, શાણપણથી દે શિક્ષા,
 એવાં વળી વેર અનેક છે, નાઈ ઉપર નાઈ જશે;
 વળી સદા વેર શામળ કહે, સદ્ગુણને દુર્ગુણ વિષે.
 પિતા તણે હણનાર, એહ પણ વેર અનેરું,
 હણે નારી કે પુત્ર, તેહ પણ વેર ધણેરું,
 કરે નિત્ય અપમાન, કલંક વહાવી દોષે,
 કરે ભૂમિ ઘરસૂત્ર, લાજ લોકોમાં લોષે,

પણ હાડવેર એથી અધિક, શામળ લટ સાચું બણે;
જે જીવનવેર તો જાનનું, હાથા કરતાં નવ ગણે.

દેશી રાજા વિષે

(૭૫૫)

રાજાને વિશ્વાસ, કરે વણુ મોતે મરશે,
રાજાને વિશ્વાસ, કરે ધન ધીરજ હરશે,
રાજાને વિશ્વાસ, કરે તો રામ જ રૂઠ્યો,
રાજાને વિશ્વાસ, કરે તો કાળજ ખૂટ્યો,
રાજાને મિત્ર જ માનશે, કહું ઠહાપણુ તો શું કથી;
કવિ શામળ કહે છે કોઈને, મહિપતિ મિત્ર સુવયો નથી.
રૂઠ્યો વિપ્ર દે શાપ, રૂઠ્યો કિંકર કર જોડે,
રૂઠ્યો શત્રુ દે દાવ, માન મરજાદા મોડે,
રૂઠ્યો પડોશી પાપ, જોડી સુગદી જઈ ખાપ,
નારી રૂઠે જો નીચ, મરે કે નીકળી જાય,
રાજા રૂઠ્યો રિદ્ધિ હરે, જર જશનું જોખમ કરે;
તે ધરમ શરમને નવ ગણે, દુઃખ દેતાં દિલ નવ ડરે.
કહે દિવસને રાત, રાતને દિવસ કહે છે,
હા હા કહે છે સર્વ, લક્ષ સહુ લાજે લે છે,
જળસ્થાને સ્થળ કહે, કહે સ્થળ સ્થાને નીર,
વીરને વેરી કહે, વેરીને કહે છે વીર,
અપટીઓ વળાડે લાખ જણ. બળિયા જોલે બળ કરી;
કહે ખરું ખરું જોડું નહીં, કોઈ ન ત્યાં પૂછે ફરી.
તેડું બહું શત્રુનું, દામ કામે દંડાવે,
તેડું બહું દેા દુષ્ટ, દેશ છળ કરી છંડાવે,
તેડું બહું ચમરાજ, જીવ જલદી લઈ જાત્ર,
તેડું બહું લેણદાર, લેણ લઈ મારગ થાય,

શુભ તેડું તાવ તરિયા તણું, સિંહ સર્પ વિધવાનનું;
 શામળ કહે બૂંડું સર્વથી, દુઃખ તો તેડું હીવાનનું.
 કોઈ સમે દે દ્રૌમ, કોઈ વેળા મન મેલે,
 કોઈ સમે કરે કોપ, કોઈ વેળા ખુશી ખેલે,
 કોઈ સમે સરપાવ, કોઈ વેળા લે લૂંટી,
 કોઈ સમે રહે રાજ, કોઈ વેળા રહે રૂઠી,
 જુદા ઘડી ઘડીમાં ગુણ ધણા, શામળ સત્ય કહે સહી;
 બહુ દીકા ને બહુ સાંભળ્યા, નૃપતિ મિત્ર કેના નહીં.

વાણિયા વિષે

(૭૫૫)

જીવદયા પ્રતિપાળ, આજ એકે નવ જોલે,
 ન્યાવટ સાવટ નેક, ધર્મની ધારણુ તોલે,
 સદાનનની શાખ, લાખ ઠેકાણે લહીએ,
 પુણ્ય વાતમાં પૂર, નૂર કુળ સુદે ઠહીએ,
 માને છે મોટા મહિપતિ, દેશવિદેશ કોઠી કરે;
 શામળ કહે શા સુલતાન સમ, એમાં નવ અંતર ધરે.
 અધર્મ કે અભિમાન, ગાન કે તાન ગણે નહિ,
 નિંદા નીચ સ્વભાવ, બૂંડું મુખ વેણુ બણે નહિ,
 વણિકમાંહી ગુણ વીસ, રીસનો ન ચડે રંગે,
 ચોરી, ચાડી, જૂઠું, અદંપક ધરે ન અંગે,
 કદીક ગાળે કોઈક દે ઘણી, પાછી વાળી ન જાણિયો;
 વળી પૂંઠ ન જોલે પારકી, વ્યવહારી જે વાણિયો.
 વીસ વસા નહિ વણિક, જીલે જે જૂડું જોલે,
 વીસ વસા નહિ વણિક, પેટનો પડદો જોલે,
 વીસ વસા નહિ વણિક, ઉતાવળિયો જે થાયે,
 વીસ વસા નહિ વણિક, વનિતા શું વહેવાયે,

વળી વીસ વસા તે વણિક નહિ, ચડ્યા રાવળે જાણિયો;
 જે સત્ય તજે શામળ કહે, વીસ વસા નહિ વાણિયો.
 વાસ નહીં જ્યાં વણિક, નગર તે ઉજ્જડ કહેવું,
 વાસ નહીં જ્યાં વણિક, રાતવાસો નહિ રહેવું,
 વાસ નહીં જ્યાં વણિક, કચો વેપાર ન કરવો,
 વાસ નહીં જ્યાં વણિક, તહાં ભંડાર ન ભરવો,
 વિદ્યા વિવેક વૃદ્ધિ નહીં, વસે નહિ જ્યાં વાણિયો;
 એ અધિક અઠાર વરણ વિષે શામળ જુગતે જાણિયો.
 ભોગી ભૂષ સમાન, હયાળુ હાતા હાનો,
 વણજ વજરી વકીલ, મહીપતિનો મન માન્યો,
 નાણાવટમાં નેક, કોઈ કંદોઈ કણિયો,
 દોશી, દાસ દલાલ, ભડો ભંડારી જાણિયો,
 શુભસાગર દિલ ગરુઓ ઘણો, લેણ દેણ લાયક લઘો;
 સુવિચારી વિવેકી વાણિયો, શામળભટ કવિએ કહ્યો.
 દઢ હેયાનો ધીર, નીરમાં નાણાં નાખે,
 દિલનો ડાહ્યો દીઠ, તોતળી ભાષા ભાખે,
 ભીખને આગળ બુદ્ધિ, સમા પરમાણે સૂઝે,
 કરે લાખનો વણજ, ઘણો નાણાં વિણુ જૂઝે,
 કોશર કોડી કેરી કરે, ખરચ કોડ જથ જાણિયો;
 છે ચાર વરણમાં ચતુર નર, વિવેકી જેતાં વાણિયો.
 સેવો નિરદય નીચ, સેવો વસવર્ધયા વાડુ,
 સેવો કોઈ અકરમી, ખાતર પાડુ કે ખાડુ,
 સેવો ભાંડ ભવાઈ, સેવજો જાયક જોગી,
 સેવો વરણ અવરણ, સેવજો ભિક્ષા ભોગી,
 સેવજો કાછિયા માછિયા, ઠગ, ગોલા કે ઠાણિયા;
 શામળ કહે અર્થ સરે નહિ, વખાણી સેવ્યે વાણિયા.

સદ્ગુણ-દુર્ગુણ ત્રિપે

(૭૫૫)

ઇંદ્રવારણા હોય, ઠોય ખાંતે નવ ખાય,
આવળ કેરાં ફૂલ, તેથી સુગંધ ન પમાય,
ઝાકળ કેરાં નીર, તૃષા તેથી નવ ભાંગે,
બગલા ઉત્તમવળ હોય, હંસને કામ ન લાગે.

દેખાય કરા મોતી સમા, આબ્રણ નવ ઓપે અશાં;
કવિશામળ કહે સાંખી જુઓ, શુભવીણ રૂપ કહો કશાં.

કામ કોધ ને લોભ, મોહ માયા નવ મંડે,
અહંકાર અભિમાન, છક છળભેદ જ છંડે,
પરધન ને પરનાર, તજે પરનિંદા પ્રીતે,
સત્ય સાથ સંબંધ, રજોશુષ્ક રાજે રીતે,

દે દાન માન સન્માન શુભ, પરમારથ પ્રીતે કરે;
જો ગૃહસ્થમાં શુષ્ક એટલા, તો ઇકાંતેર ઉદ્ધરે.

છાતું ન રહે પુરુષ, રહે નહિ છાની હત્યે,
છાતું ન રહે ખૂન, છાની ન રહે શુષ્ક ગત્યે,
વિદ્યા છાની ન રહે, રહે નહિ છાની પ્રીતિ,
છાનો ન રહે શૂર, રહે નહિ છાની રીતિ,

દાતા ઝુંઝાર જ્ઞાની શુશ્રી, વ્યસન વાદ વિદ્યા વિધિ;
વળી દાન, માન સન્માન શુભ, છાની ન રહે સિદ્ધિ રિદ્ધિ.

છાની ન રહે છેક, રીત ભૂંડી કે રૂડી,
ઘરમાં કરીએ શુદ્ધ, દેશમાં વાગે કુંડી,
છાનો ન રહે પુરુષ, શૂર કાયર કે દાતા,
છાતું ન રહે છિદ્ર, ખાત, ભગિની કે માતા,

વળી વિદ્યા છાની રહે નહિ, લીલા લહેર લક્ષ્મીતણી;
કદી છાનું પાપ રહે નહીં, ખોદી ઘાલ પૃથિવી ખણી.

રાજાને તે સાલ, કટાયો ભાઈ કૂટે,
એક પ્રજાને સાલ, ભૂપ વણ વાંકે લૂટે,
વેપારીને સાલ, પટંતર પટકુળ નાખે,
પૂરું પુરુષને સાલ, ભામની બૂંડું ભાખે,
શામાને શાશ્વ જ શોક્યનું, મૂરખને વિદ્યાતણું;
જે નર નવ માને નારને, સીને સાલે તે ઘણું.

ભલે જ જાયો જન, જેથી સુખ પ્રાણી પામ્યા,
ભલે જ જાયો જેમ, જેથી દુનિયા દુઃખ વામ્યા,
ભલે જ જાયો જન, દાન દાતા કહેવાણો,
ભલે જ જાયો જન, સદા સફળણી ગણાણો,
જનનીએ જનો ભલે જણ્યા, શૂર પુર દાતા ભગત;
શામળ તે ભલે જ જનમિયા, જેથી સુખ પામ્યું જગત.

ધન્ય તેહની માત, પુણ્ય ઉપર જે પ્રીતિ,
ધન્ય તેહની માત, જેહ ઘર રૂડી રીતિ,
ધન્ય તેહની માત, જેહ સદામત આપે,
ધન્ય તેહની માત, પરાયાં કષ્ટ જ કાપે,
ધન્ય ધન્ય તો માતા તેહની, દરિદ્રતા કવિની દળે;
કહે શામળ તે સૌથી વડો, બાકી બીજા બહુ મળે.

ધિક્ માતાની કૂખ, કરી ચોરી કે ચાડી,
ધિક્ માતાની કૂખ, અકલ ફેલાવી આડી,
ધિક્ માતાની કૂખ, દુઃખ દુનિયાને દેતા,
ધિક્ માતાની કૂખ, જગતમાં અપજ્ઞ્ય લેતા,
શામળ કહે શીકને જનમિયા, ભૂંડી વાત ભાવે ભણ્યા;
વનિતા ન રહેશે વાંઝણી, લપોડશંખ જેણે જણ્યા.

સાસુ કેરું કલંક, પાપણી વહુ પ્રકાશે,
 કુમિત્ર મિત્ર કલંક, વિશ્વાસ ગળામાં વાસે,
 શેઠ તણું જ કલંક, ખૂની વાણેતર ખોલે,
 કંથતણું જ કલંક, બુદ્ધિહીણી સ્ત્રી ખોલે,
 આપણે કામ દેખાડિયો, કલંક ખોલે આપણું;
 શામળ કહે તેનું પરખિયે, પ્રથમથી જ હુન્ન્યાપણું.
 હાસ્યકી બહુ હાણ, હાસથી ગરુઆ ગાંજે,
 હાસથી હોય કલેશ, હાસથી ભવન જ ભાંજે,
 હાસથી રૂઠે રાય, હાસથી હિંમત હારે,
 હાસ્યકી જર નય, હાસ વણુ મોતે મારે,
 હસવાથી હુંથ પહોંચે નહિ, હસે ખોડ લાગે ખરી;
 શામળ કહે શાણા સમજાને, કરશે નહિ કહી મરકરી.

(દોહરા)

દાતાથી મોટો નહિ, દાતાથી નહિ શૂર;
 દાતાથી ડાહ્યો નહિ, પ્રતાપ જેનો પૂર.
 બહોતેર કળા બુદ્ધિ વધે, ચૌદ વિદ્યા ચિત્ત ચાહું;
 દાતાગુણ જેમાં વસે, બહોળો જથ્થો બંધાય.
 કળવિકળ બાણે નહિ, દ્વિતથી હોય દાતાર;
 વિશંભરને વહાલો ઘણો, ધન્ય એનો અવતાર.
 સોમાં શૂરો કોઈક નર, લક્ષ કોઈ દાતાર;
 પંડિત નર પરખી શકે, ધન્ય એનો અવતાર.
 શરીર આપનું સોહણું, દોહલો દેવો દામ;
 દાતા ધન ધૂળવત્ ગણે, તે નહીં કામેકામ.
 જીવત જગતે જથ્થો વધે, સ્વર્ગ સમું સુખ થાય;
 કૃપણ હોય કોટી પતિ, આપે હાથે નવ ખાય.

કૃપણ વિષે

(દોહરા)

અગ્નિ ચોર હાકયમ લીએ, રહે કહીં દાઢ્યો દામ,
કરપી છોરાં કરગરે, ન મળે વધુ વિરામ;
કેાને ધન શત સહસ્રધા, કૈાચ કરોડો લાખ,
નીરખી હરખે સુમનર, રહે છે અંતે રાખ.

(૭૫૫)

જેમ ઘાંચીનો બળદ, રાત દિવસે તે ફરિયો,
જયમ ગદ્દો ગુણુહીણુ, ભાર અણુવેખે ભરિયો,
પાઠો જેમ પખાલ, પૂંઠ પર પરઠે પાણી,
વેઠે પકડ્યો વીર, તરફડીને તે તાણી,
જર રખ્યો રોજ થઈ રાંકડો, વેઠી દુઃખ વધારિયો;
શામળ કહે ખાધો ખરચિયો, છતી ખાણ હારિયો.
જર જોતામાં જાય, ચોર કે હાકમ લૂટે,
જર જોતામાં જાય, જુઓ જર ખાતાં ખૂટે,
જર જોતામાં જાય, જીઠે જો આગ સળેરી,
જર જોતામાં જાય, ચઠે ચાડી કે ચોરી,
જર જાવા ખેસે જે સમે, રાખ્યુ ઘડી રહે નહિ;
શામળ કહે જાય સમૂળશું, કહો સુખ જોવું કહી.

લોભ વિષે

(૭૫૫)

લોભ ઘટાડે લાજ, કાજ બગડે જો જાગે,
વળી ઘટે વહેવાર, ભાર શોભા પણ ભાગે,
લોભે લક્ષણ જાય, થાય અન્યાય અધર્મે,
લોભે સૌ સંતાપ, છાપ ચોટે કુળ કર્મે,

ગળે અઢારે અંગ, ગળે નાસા ને નેણાં,
પળે મુંડ ને તુંડ, વદાયે વિપરીત વેણા,
અરિય રુધિર ને માંસ, સુકાય ચલાય ન ચરણે,
ધાતુ સરવનો ધ્વંસ, કશું સંભળાય ન કરણે,
દંદ્રિયો બધીયે અડવડે, અહાર નિદ્રા પણ ઘટે,
શામળ કહે તૃષ્ણા શતશુભી, મનમાં વધે નહીં મટે.

અર્થી ન ગણે પાપ, અર્થી નગને નવ જુએ,
અર્થી ન માને શાપ, પાણી પરિયાતું ખુએ,
અર્થી કૂડાં કામ, કરે બેઠે નવ બીએ,
અર્થી બોળે નામ, લાખ લાંછન શિર લીએ,
અર્થી તો જીવ આપે ખુએ, અર્થી અવશુષ્ક નવ ગણે;
અર્થી આખે દેખે નહિ, શામળ ભટ સાચું લાણે.

કામી કહીએ અંધ, અંધ લક્ષ્મીનો લોભી,
અંધ સવારથ સર્વ, અંધમેલો મન મોભી,
અંધ અદેખો આપ, અંધ ચોરી ને ચાડી,
અંધ અહંપદ ઉર, અડાવે વાતો આડી,
એવા અનેક તો અંધ છે, કાં નર ને કાં નારીઓ;
શામળ કહે અંધ અતિ ઘણાં, જે જન ધર્યે જારીઓ.

લોભ કરાવે કષ્ટ, લોભ મરજાદ મટાડે,
લોભ કપાવે શીશ, લોભ શુષ્ક જ્ઞાન ઘટાડે,
લોભે જામ તણાઈ, લોભ સુખ સર્વ શમાવે,
ઉત્તમ અધિપતિ આપ, નીચને શીશ નમાવે,
દુઃખ દાવાનળ તો લોભ છે, કરે શુભીને ગરકમાં;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લોભી પડશે નરકમાં.

સન્માન માન મોટમ મટે, શુદ્ધ કુળમાં શૂળ છે;
 શામળ કહે શાણા સમજને, લોક પાપનું મૂળ છે.
 વાણું સાંજ સવાર, મધ્ય સંધ્યા મધ્ય રાતે,
 ઘડી પલક ને પહોર, આજ કાલે પરભાતે,
 રવિ, સોમ, શનિવાર, ત્રીજ તરશ ત્રયવેળા,
 શરદ શિશિર વસત, ભુવન ભુવનમાં લેળા,
 કંત આદિ યુગ અતે કળી, સુદ વદ સર્વ સમાય છે;
 શામળ આશા તો અમર છે, ભુગ ભાધાવહી નતય છે.
 જાય લોકથી જીવ, દેવ પણ લોકે રૂઠે,
 ભવન ઠરી દે ભરમ, લોકનો અગ્નિ જીઠે,
 હોય લોકથી હાણ, જાનપણું લોકે જાય,
 લોકે હિંમત હીન, દીનપણું લોકે થાય,
 લોકે લક્ષણ લાખો ઘટે, લોકે સંકટ શૂળ છે;
 કવિ શામળ ભટ સાચું ભણે, લોક પાપનું મૂળ છે.
 લોકે તૂટે પ્રીત, લોકથી હિત ન હોય,
 લોકે ચોરી ચાડી, કરે કુળવંતા હોય,
 લોકે ચોરી ચાડી, લોકથી હત્યા થાય,
 લોકે જાય વિદેશ, લોકથી ગાણાં ગાય,
 લોકી સઘળો સંસાર છે, હોય જેથી પણ હીનતા;
 શામળ બહુ લોકી બે જણાં, વિપ્ર અને વળી વનિતા.
 આશા જિંડી ખાળી, પહાડથી થાય ન પૂરી,
 હેમ મેરુ સમ હોય, તોય પણ રહે અપૂરી,
 આશા નીર અઘાત, બહુ જન તેમાં બૂઝ્યા,
 ઠાણ રાય કે રંક, ઠાણ રૂડા કે બૂંડા,
 શૂળ પૂરા પંડિત સહુ, ભણ્યા ગણ્યા બૂલા ભમ્યા;
 આંશારૂપી અરણ્ય જળે, શામળ કહે સૌ શમ્યા.

ગળે અઢારે અંગ, ગળે નાસા ને નેણાં,
પળે મુંડ ને તુંડ, વઢાયે વિપરીત વેણા,
અસ્થિ રુધિર ને માંસ, સુકાય ચલાય ન અરણે,
ધાતુ સરવનો દ્વંસ, કથું સંભળાય ન કરણે,
દ્રિયો બધીયે અડવડે, અહાર નિદ્રા પણ ધટે,
શામળ કહે તૃષ્ણા શતશુભી, મનમાં વધે નહીં મટે.

અર્થી ન ગણે પાપ, અર્થી જગને નવ જુએ,
અર્થી ન માને શાપ, પાણી પરિયાતું ખુએ,
અર્થી કૂડાં કામ, કરે જેકે નવ બીએ,
અર્થી જોળે નામ, લાખ લાંછત શિર લીએ,
અર્થી તો જીવ આપે ખુએ, અર્થી અવશુષ્ક નવ ગણે;
અર્થી આપે દેખે નહિ, શામળ ભટ સાચું ભણે.

કામી કહીએ અંધ, અંધ લક્ષ્મીનો લોભી,
અંધ સવારથ સર્વ, અંધમેલો મન મોભી,
અંધ અદેખો આપ, અંધ ચોરી ને ચાડી,
અંધ અહંપદ ઉર, અડાવે વાતો આડી,
એવા અનેક તો અંધ છે, કાં નર ને કાં નારીઓ;
શામળ કહે અંધ અતિ ઘણાં, જે જન ઇચ્છે જારીઓ.

લોભ કરાવે કદ, લોભ મરજાદ મટાડે,
લોભ કપાવે શીશ, લોભ શુભ જ્ઞાન ઘટાડે,
લોભે લાય તણાઈ, લોભ સુખ સર્વ ચમાવે,
ઉત્તમ અધિપતિ આપ, નીચને શીશ નમાવે,
દુઃખ દાવાનળ તો લોભ છે, કરે શુભીને ગરકમાં;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લોભી પડશે નરકમાં.

લીખ વિષે

(૭૫૫)

લીખમાંહી નહિ લોગ, લીખથી ભોગ ન સાધે,
 લીખમાંહી નહિ માન, લીખથી ભાગ્ય ન બાધે,
 લીખનામ નિમોલ્ય, લીખથી ભારજ ખુએ,
 બિહુક ઓછું પાત્ર, લીખ સામું કેા જુએ,
 ઉ વરણુ તુચ્છ તે સર્વથી, લીખ હોય હલકી બહું;
 કવિ શામળ કહે શાણા મુણે, લીખથી જૂડું શું કરું ?

(દોહરા)

મોતથી જૂડું માગલું, ધરો જન્મ તે ધિક;
 કહેવો દાતા સૂમને, જૂડી સૌથી લીખ.
 કાયર શૂર વખાણવો, કૃપણ કહી દાતાર;
 નીચને ઊંચ વખાણવો, ભારે શકવો ભાર.
 અધર્મી હોય અભાગીઓ, અધિક જણાવે હક;
 રીઝવવો રાજા કહી, લીખને માથે બઠ.
 શુણી કહેવો શુણહીનને, સ્વલ્પ સાની શક;
 ન રહે બોલ ભયક તણે, લીખને માથે બઠ.

પ્રશ્નોત્તર વિષે

(૭૫૫)

પ્રશ્ન

કેણુ પૃથ્વીથી પ્રોઠ, કેણુ અણુથી પણ નાનો,
 કેણુ પવનથી પહેલ, કેણુ દેવોથી દાનો,
 કેણુ વિદ્યુથી વિભળ, કેણુ અગ્નિથી તાતો,
 પયથી ઉજ્જવળ કેણુ, કેણુ મદિરાથી માતો,
 વળી કવણુ તેજ તરણી ચકી, કેણુ શકરાથી ગળી;
 કવિ શામળ કહે ઉત્તર કહો, પૂરણ પહોંચે મન રળી.

કવણુ તરણુથી તુચ્છ, કવણુ મણિથી છે મોંઘો,
સ્વર્ણથી શોભે કવણુ, કવણુ કુશકાથી સોઘો,
કવણુ ખરાસથી બહેક, કવણુ કાજળથી કાળો,
કવણુ લોહથી કઠણુ, કવણુ બાળકથી બાળો,
વળી કવણુ વીંછીથી વેદના, કવણુ સરવથી છે ગળી;
શામળ મેલું શું મેશથી, કહો તો પહોંચે મન રળી.

ઉત્તર

મહીથી મોટો દાની, અણુથી લોલી નાને;
પવનથી પહેલું મન, વિવેક વિબુધથી દોનો,
થંદ્રથી નિર્મળ ક્ષમા, ક્રોધ અગ્નિથી તાતો,
દ્વંધથી ઉન્નતવળ સુજશ, અમલ મહિરાથી માતો,
છે તેજ તરણિથી નેત્રનું, ગરજ જ સાકરથી ગળી;
કવિ શામળ કહે ઉત્તર કહો, પહોંચી તેની મન રળી.

જાયકે તુણથી તુછ, મણિથી સફળ મોંઘો,
સ્વર્ગથી શોભે સપૂત, ગરીબ કુશકાથી સોંઘો,
કીર્તિ ખરાસથી બહેકે, કપૂત કાજળથી કાળો,
સૂમ લોહથી કઠણુ, અણ બાળકથી બાળો,
દુરવચન વીંછીથી વેદના; મિષ્ટ વાણી સહુથી ગળી;
છે કલંક મેલું મેશથી, પહોંચી તેની મળ રળી.

પરહર મનવિષ્ણુ દાન, હેત વિષ્ણુ પરહર જાતું,
પરહર બાળર્થુ ખ્યાલ, ચાહ વિષ્ણુ પરહર ચહારું,
પરહર વડાર્થુ વેર, મિત્ર પરહર જે ઘાતી,
પરહર લંપટ ગુરુ, દુષ્ટની પરહર જાતિ.
પરહર જે મીઠો લાલચી, પરહર લાંચ લે પાંચમાં;
શામળ કહે પરહર પ્રેમદા, અન્ય પુરુષની આંચમાં.

બાળ પરાણે પ્રીત, બાળ નિરધનનું જીવ્યું,
 બાળ કુખુદિ બુધ, બાળ ખારું જળ પીવું,
 બાળ સૂમની સેવ, બાળ કપટી ઘેર નાણું,
 બાળ શ્રુતલીની ચાલ, બાળ બકરી દુઆણું,
 વળી બાળ જ વસવું સાસરે, બાળ બનેવી ઘર જવું;
 શામળ કહે બુદ્ધિ બાળજે, દરિદ્રી ચર્ધ ડાઘા થવું.
 બાળ મૂરખશું મેળ, બાળજે પાપે રજવું,
 બાળ નિર્લજ વેપાર, બાળ અણમળતે મળવું,
 બાળ શુભ વિષુ રૂપ, બાળ વગડામાં વસવું,
 બાળ બહુ બકવાદ, બાળ હરદમ જે હસવું,
 વળી બાળ ઉપાસન ભૂતનું, બાળ વિદ્યા વિષુ નામને;
 વળી બાળ દેહ દાતાર વિષુ, બાળ વૃદ્ધ વિષુ ગામને.
 બાળ વસવું મોસાળ, બાળ સીવણ સુખ ધરવું,
 બાળ બનેવી ઘેર, વઝીને ભરણ ઉદરનું,
 બાળ દીકરીના દામ, બાળ ચત્રુધર ચરણે,
 બાળ કુંડળો કાન, કથા ન સુણી કહી કરણે,
 બાળો પરવશ પેટારથી, આહર વિષુ ઉદર ભરે;
 શામળ કહે બહુધા બાળજે, સપૂત વસે સસરા ઘરે.
 બાળ માગવી લીખ, બાળ કાસદિયું કરવું,
 બાળ ચોરીનું ચિત્ત, પારકું ધન જે હરવું,
 બાળ વૈતરું વેઠ, ભાર લેવો નિત્ય શીશે,
 બાળ પુરુષ પરવશ, દીનતા નિશકિન દીસે,
 વળી બાળ પંથ જે પાપનો, બાળ એકલસરા થવું;
 શામળ એ ધંધો બાળજે, વિદેશ જન્મારો જવું.
 ધિક્ક શૂરાનું શસ્ત્ર, ભો કહી કાચર કડાવે,
 ધિક્ક શુભીજનના શુભ, ન ગણના શુભ ભો ગાવે,

ધિક્ જાનક જગમાંહી, કૃપણ આગળ કર ઝોડે,
 ધિક્ કવિતા કવિ કેરી, કૃપણના જશ જો જોડે,
 ધિક્કાર પવિત્ર સુપાત્રને, કુપાત્ર શું રંજિત રહે;
 શામળ ધિક્ વિદ્યા આતુરી, ગરથ કાજ સદ્ગુણ થકે.
 ભામની ભૂંડી ભોગ, ભોગ છેલું ધર સૂતર,
 પાળક કૃપણે ભોગ, ભોગ જે પુત્ર કપૂતર,
 ભોગ દેહમાં રોગ, ભોગ જે પાપે રણવું,
 વાલા વિભોગ ભોગ, ભોગ વણ મોતે મરવું,
 મહાભોગ પ્રેમ પરનારી શું, ભોગ મમત મૂરખપણું;
 મહાભોગ ભક્તિ ભાવે નહિ, ભોગ ઓટલાને બહું.
 મૂઝા મૂરખને બહુ, મૂઝો જો નારી કુનારી,
 મૂઝો દેહ ક્ષયરોગ, મૂઝો જો રણશિર ભારી,
 મૂઝો ચડેલ કલંક, મૂઝો અપજશ લે આપે,
 મૂઝો ખેપ કરનાર, મૂઝો જે રણવું પાપે,
 જન મૂઝો જેહ પરવશ પડ્યો, મૂઝો જે વનિતા વશ હવો;
 કવિ શામળ ભટ સાચું ભણે, માનહીન માણસ મૂઝો.
 જીવ્યો જશ લેનાર, જીવ્યો પરમારથ પૂરો,
 જીવ્યો દાતા દેહ, જીવ્યો જે શામલ શૂરો,
 જીવ્યો ભાવિક ભક્ત, જીવ્યો જે જગતે બહુયો,
 જીવ્યો કીર્તિવંત, જીવ્યો કવિએ જ વખાણ્યો,
 જીવ્યો જન તે તો બહુવો, જેની આશ સૌ કેા કરે;
 શામળ કહે જીવ્યો તેહ જન, જે સંકટ પરનાં હરે.

પ્રશ્ન

પ્રથમ પાણી કે પવન, પ્રથમ ક્ષિતિ કે ખગ્ગા,^૧

પ્રથમ બીજ કે વૃક્ષ, પ્રથમ ઔષધિ કે અગ્ગા,^૨

ધણુ કે એરણુ પ્રથમ, મરદજ કે મેરી,
 પ્રથમ વૃદ્ધિ કે સૃદ્ધિ, પ્રથમ આંખો કે ઠેરી,
 વિદ્યા કે વિપ્ર પ્રથમ કહો, પ્રથમ દિવસ કે જામની;
 શામળ કહે જાણો તો કહો, પ્રથમ કંથ કે કામની ?

ઉત્તર

નહિ પાણી કે પવન, નહિ ક્ષિતિ કે નહિ ખગ્ગા,
 નહિ બીજ કે વૃક્ષ, નહિ ઔષધિ કે અગ્ગા,
 નહિ એરણુ ધણુ નહિ, મરદ કે નહિ નહિ મેરી,
 નહિ વૃદ્ધિ કે સૃદ્ધિ, નહિ આંખો કે ઠેરી,
 નહિ વિદ્યા કે નહિ વિપ્ર પણ, નહિ દિવસ કે જામની;
 શામળ કવિ કહે છે સમજાને, કંથની સાથે કામની.

ખાવાના છ રસ

(૭૫)

શુભ્રનિધિ ગોરસ એક, બીજો ઈશ્વરસ ખાણા,
 ત્રીજો રસ તાંબૂલ, મધુ ચોથો રસ માણા,
 પ્રિયા આંખરસ પાંચ, છઠ્ઠો સળરસ તે મીઠું,
 વિશ્વ વિષે વિખ્યાત, દેવને દુર્લભ દીઠું,
 સપ્તમ રસ શોધ્યો નવ મળે, ખરી જ રસની ખાણ છે;
 જ્યમ હીરો કોઈક હોય છે, પોઢાતો બહુ પાણુ છે.
 ગાવાના રસ ગણું, કંઠ સુકંઠી પહેલો,
 બીજો રસ બહુ તાળ, ત્રીજો રસ વાળ વહેલો,
 ચોથો રસ ચતુર્ધ, થકી જે બુદ્ધિ જોલે,
 પવિત્ર રસ પાંચમો, નામ ઈશ્વર અણુ તોલે,
 છઠ્ઠો રસ સૌનો છત્રપતિ, જે વેળાનું ગાન છે;
 શામળ કહે રસિક શિરોમણિ, મોટા જનને માન છે.

દર્શન પહેલું વિપ્ર, પ્રભુને યજ્ઞે પૂજે,
 શુભ દર્શન શ્રીપાત, સમ્યક્દાનદંજ સૂજે,
 નિર્મળ દર્શન નાય, શક્તિપૂજનનો સંગમ,
 વર્તિક દર્શન વેદ, પાંચમું જાણો જંગમ.
 દર્શન છઠું દરવેશનું, એક જ સૌનો ઈશ છે;
 શામળ કહે છે એકનાં, પાખંડો છત્રીય છે.

સંસ્કૃત ભાષા સરસ, માગધી મોટે મૂલ્યે,
 ગ્વાલેરી શુભનિધ, અપભ્રંશી ને તુલ્યે,
 દેશી ભાષા દાખ, પિશાચી પદ્મને પ્રીતે,
 ચારણ ચોથી ભાખ, રાજદારે શુભ રીતે,
 એ ખટ ભાષા જે ખોજશે, ધારી જોતાં ધર્મ છે;
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લોગી તેના બ્રહ્મ છે.

ન્યાયશાસ્ત્ર નવરંગી, બીજું વેદાંત વખાણું,
 મીમાંસા મહામૂલ્ય, જુગતિ પાતાંજલિ બાણું,
 સાંખ્યશાસ્ત્રની શાખ, લલા જન તે તો ભાળે,
 વૈશેષિક શુભવાન, સર્વનો સંશય ટાળે,
 ખટ શાસ્ત્ર કદાં તે ખોજશે, વિવેકવંતા તો ધાશે;
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નહિ એમાં સંશય કશે.

જીવતાને સઘળું મળે

(છપ્પા)

વાંઝણી પ્રસવે પુત્ર, મૂખ પશુ કવિજન થાયે,
 નીર ભરાય નવાણુ, રંક શિર છત્ર ધરાયે,
 વળે કોઈ દિન વેર, ઝેર વળી જાય જરૂરી,
 શુભકા જેવી ગમાર, સતી તે થાય જ શૂરી,

એ રીતે અનેક ઘયાં ઘશે, શામ શાખ દે છે સહી;
શામળ ઠહે ગાઝું શું ઠહું, છવ ગયો આવે નહીં.

છવતો પામે રાજ્ય, છવતો પરવે નારી,
છવતો ભેમે અશ્વ, ધાય છવતો વેપારી,
છવતો માંડે જગન, મુક્રીતિં છવતો સાહે,
છવતો પહેરે નંગ, છવતો લાજાં લાહે,
વહાલાનો હોય વિભેગિયો, તે સંયોગી ધાય છે;
પણ મૂઆ ઠાઈ દેખે નહિ, શામળ ભટ શુભ ગાય છે.

મુખદુઃખ વિષે

(૭૫૫)

દુઃખે ભય સફળુદ્ધિ, દુઃખે ભલતર નવ ભાવે,
દુઃખે ડહાપણ ફર, દુઃખ કૂડ કપટ કરાવે,
દુઃખે દેહમાં શેગ, તેજ તનવું તો નાસે,
દુઃખમાં લીલા લહેર, પલક નવ આવે પાસે,

દુઃખ દાવાનળમાં ફૂંતીઓ, જરીયે શાંતિ નવ જડે;
હસવું નવ આવે હેતથી, ફૂલ મુખમાંથી કયમ પડે ?

સુખે સાંભરે સર્વ, વ્યસન બહુ વિધિનાં બૂઝે,
રમવું હાસ્ય વિલાસ, રનેહની જુગતિ સૂઝે,
ભાંડ ભવાઈના ભાવ, જાન જોણું ને જાતર,
ખટરસ જોજન ખેલ, મહાસુખ મહિમા માતર,

દુઃખ દાવાનળમાં જે પડ્યો, સુખ સર્વે એવું ગયું;
હસવું કયમ આવે હેતથી, પિંજર બળી પ્રલે થવું.

ઈશ્વરની કૃપા તથા આપત્તિ વિષે

(છપા)

દીકરી દેડે દામ, ખરચી જોળનમાં રાંડે,
જન્મ કુંવારા જાય, પછી ઘડપણ ઘર માંડે,
મૂકે નીરમાં નાવ, જને જોલું કે ખૂડે,
ધણી પકવે બહુ ધાન, આવી ગામોતર ગૂડે,
મનના મનસૂળા મન રહે, વિચારું વાયે જાય છે;
મન મમત ઘણો મૂરખ કરે, કર્તાનું કર્યું થાય છે.
જે જોસે ગજશીશ, ચરણ અણવાણે ચાલે,
ન જુએ તડકો ટાઢ, ફરે દાવાનળ આરે,
જે ઘેર લાખ કરોડ, બ્યાજ ભરતા તે દીઠા,
સૂતા પુષ્પની સેજ, કાસદાં કરે વરીઠા,
જે એવી અકળ ગતિ દેવની, સુખ ત્યાં દુઃખ આવી પડે;
શામળ કહે સઘળાં માનવી, સાંજે દુઃખ જે શિર પડે.

(દોહરા)

ભત્તાં કહે સુણ ભામની, તજ મન ચિંતા શોક;
ગમ્યું થાય જગદીશનું, ડહાપણ કરવું શોક.

(દોહરા)

કો વેળા નવ નિધ્ય ધરે, કો વેળા નહિ દામ;
કો વેળા સેવક સહુ, કો વેળા પરકામ.
કો વેળા ખટરસ સહિત, પેર પેર પકવાન;
કો વેળા કબ્બે મળે, મઠ, કુશકા ખડધાન.
કો વેળા ગજ ઘોડલા, છત્ર ચામરની છાંય;
કો વેળા પગ પાઠવે, તાતી વેળુ માંય.

કોતક મહિર મહેલમાં, સુખ સજ્યા ફળફૂલ;
 કો વેળા આલોટણું, ધરણી કંટક ધૂળ.
 કોતક પટકુળ પામરી, મોઢે મૂલ્ય મગન;
 કો વેળા રણ રખડવું, નિર્લજ્જપણે નગન.
 કો વેળા પરવત ટપે, સમરથપણે શરીર;
 કો વેળા દેહ દામણી, ન પીએ હાથે નીર.
 કોતક કેસર અરગજ, વધુ ઓપાવે વણ;
 કો વેળા કિંકર થઈ, ચાંપે પરના ચરણ.
 કોતક માણક મોતીના, હેયે હાટક હાર;
 કરે કો સમે કાસડું, ભારે માથે ભાર.
 કો વેળા અથ્થે ચઢે, દીવાન થઈ દિલ દીશ;
 કો વેળા ગર્ધવ મળે, પડે મોજડાં શીશ.
 કો વેળા ધ્વજ ધમની, સદામતની શીખ;
 કંગાલ થઈ ને કરગરે ભટકી માગે ભીખ.
 કોતક પંથ પ્રમાણમાં, મોટા આપે માન;
 કોતક દેશવટો દિયે, કથન સુણે નહીં કાન.
 સમા સમાની છાંયડી, સુખદુઃખ અપરંપાર;
 પુણ્ય પાપ બે જોડ છે, એમાં શો અહંકાર ?
 સાત સપૂત શોભિત સદા, મોટા જન દે માગ;
 વધુ પડતાં તે વાંઝિયો, કોઈ ન મૂકે આગ.
 મારું મારું મુખ કહે, તારું ન મળે તન;
 પુખ્ત પરવારે રણ અટે, દિવસ પાધરે ધન.
 પુણ્યાર્ધનું ફળ સુખ છે, પાપ દુઃખની પેર;
 પૂર્વ કોઈ અમૃત પીએ, કોઈ હજારહજાર ઝેર.
 સુત સમૃદ્ધિ શરીરને, કરશે ગર્વ ન કાય;
 ભલે મળ્યું તે લોગવો, છાયા ફરતી હોય.

રાણી દાશરથી તણી, સમારે દાસી શરીર;
અરણ્યમાં અર્લક જણ્યો, ન મળે અત્ર કં નીર.
રઘવાઈ રઝળી રણ વિષે, જળ કારણ તે જાય;
પડત પડે ચડતે ચડે, દૈવગતિ કહેવાય.

હિંમત વિષે

(૭૫૦)

હિંમત મૂકે હાણ, હિંમત મૂકે તન ધૂળે,
હિંમત તને જીવ જાય, સરસ રસ્તો નવ સૂળે,
હિંમત મૂકે હમેશ, જરૂર જર ને જશ જાય,
હિંમત મૂકે દામ, લેણના દેણા થાય,
હિંમત મૂક્યાથી હારિયે, લડકી વેણ ન ભાખિયે;
કવિ શામળ કહે છે સર્વદા, હૃદયે હિંમત રાખિયે.

ગરજ વિષે

(૭૫૧)

ગરજે જાય વિદેશ, ગરજ શિર ભાર ઉપાડે,
ગરજે વાળ વાય, ગરજ તરવાર વળાડે,
ગરજે શુભ ગમાય, ગરજથી ધન પણ ધીરે,
ગરજે મોંઘો માલ, નાખશે જિંડે નીરે,
પામર જનને પિતા કહે, માઠા સંગ રહે મળી;
કવિ શામળ લટ સાચું કહે, ગરજ જ સાકરથી ગળી.
ગરજે ઘેલા સાચ, જાય ડાહ્યો પણ દહાડી,
ગરજે નીચ ઘર જિંચ, લેજ લાખેણી લાડી,
ગરજે પંડિતરાય, મૂરખની માને સેવા,
લક્ષપતિ તણ લાજ, ગરીબ ઘેર જાયે લેવા,
વળી ગરજે ગર્વ ઘટે ઘણો, ગરજે રોષ મૂકી રહે;
કવિ શામળ કહે વશ ગરજને, કવરણને કાઠે કહે,

ગરજે સહુ વિષ વિપમ, પિયે છે પૂરણ પ્રીતે,
 દંભી જનને દેખી, નમે નર ગરજે નિત્યે,
 ગરજે નિર્મળ નાર, લાજ લાખેલી લોપે,
 ગરજે સુમની સેવ, આલે છે ચિત્તથી ચોપે,
 રાજા પશુ ગરજે રંક ઘેર, પાળે પગલે પરવરે;
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નેવ નીર મોલે ચહે.
 ગરજે ગુણકા નાર, જઈ નર આગળ નાચે,
 ગરજે ઓઠે હાથ, ગરજ જન્યક થઈ જાયે,
 ગરજે ગુણીજન ધાય, ગાય ગુણવંતા ગીત,
 ગરજે શત્રુ સાથ, પરાણે માંડે પ્રીત,
 નીરમાં મૂકે છે નાવહાં, તે જૂડે કિંવા તરે;
 કવિ શામળ કહે ગરજે સહુ, કૃષ્ણ કે રૂઝું કરે.

સારા તો જવલ્લે કોઈ હોય

(છંપા)

દાતા કોઈક દેશ, કૃપણ જગમાં બહુ જાહેર,
 શૂરા કોઈ સમર્થ, દોટીધા કૂડા કાયર,
 પુણ્યનો ક્યાંઈ પ્રવેશ, પાપીનાં પૂર વહે છે,
 સતવાદી સતી કોઈ, કલાંકી કોડ ચહે છે,
 હરમે હરમે હીરા નહિ, પુરપુર પાદા પાણ છે;
 જાણી વીરલા જયવંત નર, અસંખ્ય પુરુષ અજાણ છે.
 શેરી શેરી બહુ જ્ઞાન, સિંહ સાંભળિયે કાને,
 સપૂત સહસે એક, કપૂત કોટી અનુમાને,
 સદ્વિદ્યા ક્યાંઈ શેષ, અવિદ્યા અતિ આડંબર,
 ધાતુવાદી કો ધીર, ધૂત જૂઠા જગ ઝંબર,
 કવિજન સાચો તો કોઈ છે, મૂર્ખા કવિ બહુ માણતા;
 શામળ લોક બહુ સવારથી, પરમારથ કો જાણતા.

બહુ બાંધે હથિયાર, તાણવા વેળા ત્રાસે,
 બોલે બોલ અતોલ, નાણું ખરચ્યાથી નાસે,
 ખાય પિયે જન ખૂબ, હોય ખવરાવે ખાંપણ,
 સત્ય કોઈ શાહુકાર, ઝોળવે આપી થાપણ,
 બકવા કરે બોલ બકે બહુ, પાળે કોઈકે પૂરપતિ;
 નૂર રાખે નરપતિ નામનું, રૂડી કરમની ભે રતિ.

પાપ-પુણ્ય વિષે

(૭૫૫)

પાપે પાપની બુદ્ધિ, પાપ અતિશે દુઃખ આણે,
 પાપે મિત્ર કુમિત્ર, પાપ જીવતિ નવ જાણે,
 પાપે કુલ કલંક, પાપથી પુણ્ય પળાયે,
 પાપે વટલે વંશ, પાપ સહુ અવગણ્ય ગાયે,
 પાપે સુધર્મ ધારે નહીં, પાપ લગાવે ભોગને;
 શામળ કહે પાપે પામશે, રગતપીત સમ રોગને.

પાપ પૂજે પાખંડ, પાપી કુળહીણ કહી જો,
 પાપે સુખ વિછેદ, પાપથી કેદ રહી જો,
 પાપે અંધ અપંગ, પાપથી દુર્બળ દેહે,
 પાપે અપજ્ઞશ પૂર્ણ, પાપ અવગણ્યું ગેહે,
 પાપે પરિવ્રજા પ્રિછાય નહિ. (રગ રગ વેઠે રોગને;)
 શામળ કહે કુળ એ પાપનાં, (પાપ ન જાણે ભોગને.)

પુણ્યે નાસે પાપ, પ્રજ્ઞ શુભ પુણ્યે પામે,
 પુણ્યે પ્રસરે કીર્તિ, વેદના પુણ્યે વામે,
 પુણ્યે નહિ અહંદોષ, પુણ્ય સન્નિવૃત્તિ બૂપણ,
 પુણ્યે દેહ ન દંડ, પુણ્ય નિર્મળ નિર્દોષણ,
 વળી પુણ્ય થકી લક્ષ્મી મળે, પુણ્યે પાપ બધું બળે;
 શામળ કહે પુણ્યપ્રતાપથી, તાપ ત્રિવિધ તનના દંજે.

છાતું કરીએ પાપ, જગત બાધું તે જાણે,
 છાતું કરશે પુણ્ય, મોજ મહિમા તે જાણે,
 છાતું આપે ઝેર, લે'ર તે વેળા લાગે,
 છાનો કરડે નાગ, પલક પાણી નવ માગે,
 જપ, તપ કે સાધન ભોગનું, તે છાનાં કરવાં ઘટે;
 અન્યાય અધર્મ શુપત કરે, તેનું માન તુરત મટે.
 છાનો કરડે નાગ, ભેરથી ઝેર ચડે છે,
 છાતું વાસે વેર, પોલી પછી વિપત્તિ પડે છે,
 છાનો કરડે વીંછી, ચિત્તમાં લાગે ચટકો,
 છાનો પાવક પડે, ભયાનક લાગે ભડકો,
 જે છાનાં પાપ જગત કરે, જરૂર તે દુઃખ ભોગવે;
 પણ છાના પુણ્યપ્રતાપથી, બલાં સહજ સુખ ભોગવે.

બોતેર કળા વિષે

(૭૨૫ા)

ચિત્રકળા^૧ પોશાક^૨ પાગ^૩બંધન, કૃતિપાકે,^૪
 જમણું^૫ તરણું^૬ નીર, સ્નાન^૭ છતણું વહી વાકે,^૮
 ભરવે ભાવ^૯ પલંગ, બેસણું^{૧૦} સૂણું^{૧૧} સેજે,
 બોલણું^{૧૨} હીંડણું^{૧૩} હોડ, ^{૧૪}દેવપૂજન^{૧૫} અતિતેજે,
 ધરવા અંગે શણગાર^{૧૬} શુભ, તિલક^{૧૭} કરે દીકું^{૧૮} કરે;
 ભખણું^{૧૯} ને લેણું^{૨૦} લાજણું^{૨૧} કળા એહકો મન ધરે.
 કરવાં લેખા^{૨૨} કામ, કામ રણણું^{૨૩} જન રીએ,^{૨૪}
 રવતી^{૨૫} વણજ^{૨૬} વિવેક, સત્ય^{૨૭} શૂરાપણું^{૨૮} લીજે,
 ચૂડે^{૨૯} ગાંઠ પર જુગતિ, પારધી^{૩૦} પરઠે પાપે,
 પંખી^{૩૧} પાડે પલક, કહી મહેનત^{૩૨} કરી આપે,

હય વાહન^{૩૩} કરે વિવેકથી, હાંકી જાણે હોડથી;
ઓષડ^{૩૪} ને અમલજ કેળવે, શામળ સુકળા જોરથી.

પરખે નરખે^{૩૫} નેહ, બોલ સહુ ગમતા^{૩૬} બોલે,
ન્યાય^{૩૭} ચૂકવે નેહ, ધર્મની ધારણ^{૩૮} તોળે,
ગાયે^{૩૯} વાય^{૪૦} વિવેક, ચાહુ^{૪૧} ચોપગને ચિત્તે,
ઉપાસન^{૪૨} આસન^{૪૩} મંત્ર, ^{૪૪} જત્રો^{૪૫} જપ નિત્યે,

ચોપણ^{૪૬} દોપણ^{૪૭} ને ફિલ હરણ^{૪૮} શરણાગતને^{૪૯} રાખવું;
ચોરવુ^{૫૦} ચિત્તમા^{૫૧} ચેતવું, બણી કળા સત્ય ભાખવું.^{૫૨}

દાન^{૫૩} માન^{૫૪} અપમાન,^{૫૫} બ્રહ્મ^{૫૬} જાણું પરખાવું,
સંત્ય^{૫૭} પ્રપંચ પાખંડ^{૫૮} દંડ દેવુ^{૫૯} ચિત્ત^{૬૦} ચહાવું,
તજવું^{૬૧} સમજવું^{૬૨} સેવ,^{૬૩} દેવ^{૬૪} દર્શન પ્રિય મળવું,^{૬૫}
કળવું^{૬૬} રમવું^{૬૭} રમત, હાખ^{૬૮} સુખ શરીરે સહેવું,

વળી પ્રીત^{૬૯} રીત પગ કાઢ્યો^{૭૦} ખળ નવ^{૭૧} જાણે ખેતરી;
નિત્ય સત્ય નામ^{૭૨} ફિલ રાખવું, સામળ કળા બહોતરી.

છત્રીશ વાળાં વિષે

(૭૧થો)

તાલ^૧ મૃદંગ^૨ ત્રુષ્ક^૩ ઢોલ,^૪ ખાજ^૫ સારંગી^૬ સતારી,^૭
વેળા^૮ વંશી^૯ જત્ર,^{૧૦} તંબુરો^{૧૧} ને ત્રોતારી,^{૧૨}
કાંસી^{૧૩} નરઘાં^{૧૪} લોર,^{૧૫} નકેરી^{૧૬} હફ^{૧૭} શરણાઈ,^{૧૮}
ભૂગળ^{૧૯} શૃંગિ^{૨૦} કરણાટ^{૨૧} હાક^{૨૨} હમર^{૨૩} ગોસુખાઈ,^{૨૪}

ખજરી^{૨૫} મંજીરા^{૨૬} મોરચંગ,^{૨૭} શંખ^{૨૮} ઉપંગ^{૨૯} નોખત^{૩૦} બલી;
એક^{૩૧} બે^{૩૨} ત્રો^{૩૩} ખટ^{૩૪} નવ^{૩૫} ખારના,^{૩૬} તારતણાં છત્રીશ મળી.

સ્વભાવ વિષે

(૭૫૫)

દેસર ક્યારા માંહી, બરાસ કસ્તૂરી બહેકે,
 પાછળ કનકની પાળ, લક્ષ્મી મોતી લેહેકે,
 ગંગા ગોમતી નીર, ઝવેર જડીત જ ઝારી,
 સોળ ધરી શણગાર, સિંચે નરપતિની નારી,
 એવી રીતે કદી જિગિયો, લસણ છોડ ગંગાતટ;
 બહુજોઈ જિઠે પણ બહુ ઘણી, શામળ સ્વભાવ નવ મટે.
 જળ તરવાને તુંબ, અગ્નિ ઓલવવા નીર,
 ભૂખનું ઓસડ અન્ન, બાળનું ઓસડ કીર,
 તાપ ઓસડ ઉપવાસ, ગૂમડે ડામ જ દેવા,
 વિવેક તો વશીકરણ, સમસ્ત પ્રકારે સેવા,
 ઓસડ ■ એકે એકનાં, કોડે કોડે કહું કથી;
 ભૂંડા કે રૂડા સ્વભાવનું, શામળ કહે ઓસડ નથી.
 કોઈ સ્વભાવે શીળ, તથા કોઈકે તો તાતો,
 કોઈ સ્વભાવે ઉદાર, કોઈ કરથી મદમાતો,
 કોઈ નીર કે જીલમી, કોઈ દંભી કે ડાહ્યો,
 કોઈ પાપી પુણ્યવંત, કોઈને વ્યસને વાધો,
 કે હરામીને કે હેતુવો, કે હસમુખો હરિ ધડિયો;
 શામળ સ્વભાવ જે જાતનો, પ્રથમ પડ્યો તે તો પડ્યો.
 કોઈ વરણુવે વેદ, લેદ કે ભારે લલિયો,
 કે મૂરખ મહિપત્ય, કોઈ જ્ઞાનીમાં ગલિયો,
 કોઈ કરે બહુ પુણ્ય, કોઈ કહેવાણા પાપી,
 કોઈ સમજ્યા નહિ સત્ય, કોઈ જપમાળા જાપી,
 કે સુખદાતા સંસારને, કોઈ નીચ સહુને નડ્યો;
 શામળ સ્વભાવ પલટાય નહિ, પ્રથમ પડ્યો તે તો પડ્યો.

કણ્ણી વિષે

(જાપા)

પટલ પાસ પતશાહ, આપ જઈને કર ચોડે,
 પટલ પાસ પંડિત, જાયવા જઈ જશ જોડે,
 પટલ પાસ સહુ આસ, માન મૂકીને માગે,
 પટલ પાસ લખપતિ, લાલચે પાયે લાગે,
 આપે છે પટલ પસાયતાં, જગ જિવાડણુ જાણિયા;
 પાતશાહ વધે નહિ પટલથી, વખાણિયે શા વાણિયા.
 શેઠ હોય શ્રીમંત, હોડ કણ્ણીથી હારે,
 કણ્ણી જેવો કોઈ, ધર્મ રૂઢો નવ ધારે,
 વણિક કોટિધ્વજ હોય, તોય ગણશે લખી લેખું,
 દુર્ગજ કણ્ણી દાતાર, કાહ્યો કે ચેલો દેખું,
 જે જાણુ હશે તે જાણશે, અભિમાની મદ આણશે;
 શામળ સીમા આખ્યાતણી, માગણુ મોળે માણશે.
 કણ્ણી જેવો કોય, ન દીઠો મનનો મેહેરી,
 અઠળક આપ્યે જાય, અહનિંશ સાંજ સવેરી,
 સૂપડે સાંખું સુરત, ખાય ખરચે ને ખેલે,
 પરભોગી પરકાજ, રિદ્ધિ ખરચે રંગ રેલે,
 લોળો કણ્ણી ભૂમંડળે, દેતાં પાછું નવ જુએ;
 શામળ કહે બીજા બાપડા, રિદ્ધિ ખરચ્યા કેડે રુએ.
 મળે કણ્ણી જો કોઈ, જાયકો તેને જાયે,
 બીજો હોય બળવંત, રખે કો તેને રાચે,
 ન કહે કણ્ણી નકાર, શરમમાં એ શરમાશે,
 જો કદી નહિ અપાય, તોય કાયા કરમાશે,
 બીજાની પેરે બળ કરી, ના પોકારી નહિ કહે;
 શામળ કહે જૂનો જાર તો, પ્યારી કે કણ્ણી પહે.

જન્યક જે જશવંત, સુજશ કણ્ણીના ભેડે,
 માગણુ જે મહામૂલ્ય, હાથ હળપતિને ચોડે,
 નર્તકી જે નવરંગ, નેક કણ્ણી પ્રતિ નાચે,
 બ્રાહ્મણ ચારણ ભાટ, જરૂર કણ્ણીને જાયે,
 તણ મેલ વણિકને વેગળા, એથી અર્થ તો નહિ સરે;
 ઠર ચોડી જઈ કણ્ણી કને, હળપતિ કોડપતિ ઠરે.

વાઘથી બળિયો બળદ, પૃથ્વીનો ભાર ઉપાડે,
 વાઘ હણે છે જીવ, બળદ તો જગત જિવાડે,
 સુદાએ રચિ સૃષ્ટિ, પ્રથમ તો કણ્ણી કીધો,
 ધોરી સજ્યો ધીર, બન્નેને ત્યાં વર દીધો,
 ઉપાડો ભાર અવનિતણો, કરો કામ ખડ અજ જમો;
 છત્રપતિ આદિ સહુ છોકરાં, ભાસા થઈ ભૂતલ લમો.

(સોરઠો)

‘ કણ્ણી કેડે કોડ, કણ્ણી કોઈની કેડે નહિ; ’
 ખરી એક છે ખોડ, ઊઠુંનું ચોપડ નહિ.

ભુદી ભુદી વાતો વિષે

(૭મો)

વાળંદને ઉર વાત, રહે નહિ છાની છપની,
 વાળંદને ઉર વાત, રહે નહિ ખોટી ખપની,
 અદાર વરણે એક, અતીશે જાતજ ચોછી,
 ન ગણે પુણ્ય કે પાપ, છકે તેની મતિ છોછી,
 શિખામણુ દહિં છું સર્વને, દેશ વાગશે હૂંડિયો;
 ભેં વાળંદ આગળ વારતા, કહી રૂડી કે ભૂંડિયો.

માટી વિષે

(૭૫૦)

કરે જમાની કોઈ, દસોંઘી કોઈ કહાવે,
 કોઈ વળાવે વાટ, કોઈ કીર્તિ ગુણ ગાવે,
 કો પિંગળના પાઠી, કોઈ મીઠાશે મોંની,
 કો પસાયતાં ખાય, કરે નહિ સેવા કોની,
 સનમાન મળે તો સાહેબી, અપમાને દિલમાં ડરે;
 કવિ શામળ ભટ્ટ કોડે કહે, ભાટ બલી મોજે કરે.

કોળી વિષે

(૭૫૦)

કોકિલ તો દાતાર, સ્વભાવે કોકિલ સગરો,
 કોળી વલામણ વાટ, ન હોવે કોકિલ નગરો,
 કોકિલ કોકિલમાંહી, કહી નહિ થાયે ફૂડો,
 જઈ ચોરે પરશબ્ધ, શબ્ધમાં તો રહે ફૂડો,
 ભેદે ભૂપતિ બાંડારને, શરણાગત સોડા સહી;
 શામળ જાતિ કોકિલતણી, દીઠી વસ્તુ મેલે નહીં.

સોની વિષે

(૭૫૦)

ચાહન કોળી ચોર, લહે તે ખાતર પાડી,
 ચુગલ લોક પણ ચોર, લહે તે કરીને ચાડી,
 વણિક જાત પણ ચોર, લહે મરડી દાંડીને,
 કૃષિક જાત પણ ચોર, લહે ખેતર માંડીને,
 એક કસળ ચોર કઈ કોટિયા, એ તો અપરમ્પાર છે;
 પણ દહાડે ચોરે દેખતાં, સત્ય ચોર સોનાર છે.

(ચોપાઈ)

સોની ઠેરો એ જ સ્વભાવ, ન ચોરાય તો આવે તાવ;
 ન ચોરાય જીપજે ચિત્તજર્મ, સોની ઠેરો કુળનો ધર્મ.
 તરકર તો ખીજા છે ઘોર, કોળીથી એ ચોગણે ચોર;
 સોની સાચો તેનું નામ, કરે ઘણું તરકરનું કામ.
 ન ગણે બ્રાહ્મણ ન ગણે ભાટ, ન ગણે માત ભગિનીની ખાટ;
 ન ગણે ધર્મ ગણે નહિ કર્મ, નહિ સોનાની આખે શર્મ.
 સોનાનું સૂતું કરી દિયે, ધીરે તેનું લૂંટી લીએ;
 પ્રથમ તો સૌ કોનું હરે, વળતો ખૂએ કે પુણ્ય કરે.
 પવિત્ર ભાત કરે બહુ પુણ્ય, લેતા નિમિષ ન રાખે ન્યૂન.

(દોહરો)

નિંદાથી નરતું ઘણું, શું કહું વારંવાર;
 જગમાં સોની બાણવો, સૌ તરકર સરદાર.
 મીઠું બોલે મુખથકી, પેર પેર કરી પ્રીત;
 વિધવિધની વાતો કરી, હરે સર્વનું વીત.

સપૂત વિષે

(છપો)

સપૂત નામ સરદાર, ઠોઈ ઉપર નવ કોપે,
 સપૂત નામ સરદાર, પિતાનું વચન ન લોપે,
 સપૂત નામ સરદાર, બાપનું કુળ ઉદારે,
 સપૂત નામ સરદાર, હોય સમરથ પણ હારે,
 વળી સપૂત નામ સરદાર તે, કુટુંબનું પોષણ કરે;
 શામેળ કહે સપૂત સલક્ષણ, માતપિતા જેનાં ઠરે.

અણુનણ્યાને જે શુભ કરે, દયા ધરે જે દેહમાં;
શામળ કહે તે દુઃખ પામશે, નર અમણ શું નેહમાં.

લોકને પ્રીતિ ઊપજવાનાં કારણો

(૭૫૦)

હાકમ^૧ વિનય^૨ વિવેક,^૩ શાહપણ^૪ ને સત્ય^૫ જેમાં,
વિદ્યા^૬ વપુ^૭ શુભ વાત^૮, પ્રિય^૯ ચોથાક તેહમાં,
નાદ^{૧૦} નૃત્ય^{૧૧} કવિગાન,^{૧૨} દાન^{૧૩} ડહાપણ^{૧૪} શુભ^{૧૫} અથે^{૧૬},^{૧૭}
કરમ^{૧૮} શરમ^{૧૯} નરમાઈ,^{૨૦} ન્યાયી^{૨૧} કુળ^{૨૨} શૂર^{૨૩} સમથે^{૨૪},^{૨૫}
જપ^{૨૬} તપ^{૨૭} જુગતી^{૨૮} જર^{૨૯} જે મળે,
લાયક^{૩૦} મહત્ત્વ^{૩૧} નટ,^{૩૨} રીતનાં,
પેખક^{૩૩} લેખક^{૩૪} શામળ કહે, લક્ષણ જત્રીશ પ્રીતનાં.

મમત વિષે

(૭૫૧)

મમતે ખરથે દ્રવ્ય, મમતથી વિ'વા માંડે,
મમત કપાવે શીશ, મમતથી માયા છાંડે,
મમતે હારે હોડ, મમત ધરખાર ઘટાડે,
મમત ચડાવે આળ, મમત તો માન મટાડે,
મોટા પુરુષો સહુ માનજે, રૂડી વાતમાં રેલજે;
શામળ કહે છતો જગતમાં, મિથ્યા મમત્વ મેલજે.
મમતે જાય વિદેશ, મમત તો રાજ્ય સુકાવે,
મમતે મૂકે શરમ, મમત ચતુરાર્થ સુકાવે,
મમત કપાવે કીર્તિ, મમત અપજશ ઝોળાવે,
દુઃખનો ડુંગર મમત, ઝેરનાં તરુ રોપાવે,
મમતે તો મોટમ નહિ રહે, મમત થકી મરવું પડે;
શામળ કહે મમત્વ મૂકજે, મમત નહીં નરને નડે.

એકના નામથી બીજને પીડા

(છપો)

વઢે રાય ને રાય, પ્રજા ત્યાં તેા પીડાય,
 વઢે મહિષ મહિષ, જાડનું છેદન થાય,
 વઢે બ્રાત ને બ્રાત, દુઃખ પામે ડોકરડાં,
 વઢે ધણી-ધણિયાણી, પીડા પામે છોકરડાં,
 વળી વિપ્ર વિપ્રમાંહી વઢે, દેવે લેવે દાનને;
 શામળ કહે સાચું માનલે, મહાદુઃખ જજમાનને.

શૂરવીર વિષે

(છપો)

ગાંડા પણુ શુણુવંત, કહી મોટમ નવ માણે,
 નહિ ટેક તરકીબ, અહંપદ મન નવ આણે,
 વાંકાચૂકા નવ થાય, બોલ નવ વાંકા બોલે,
 પોતે થાય ન પ્રોહ, પડે પડે નવ ખોલે,
 પણુ વીર હાક વાળે જહાં, ત્યાં ધીરજ મનમાં ધરે;
 પછી ન્યમ ગોલા ચોખા છડે, વેરી ઉપર કરવાવરે.

ઈશ્વરજ્ઞાન વિષે

(દોહરા)

ધર્મશાસ્ત્ર ધ્યાને ધર્યું; સુણુલે મહિમા સાર;
 મારગ સહુના જૂજવા, કહેતાં ના'વે પાર.
 કેા કહે સુક્તિ ધ્યાનમાં, કેા કહે જપ તપ વ્રત;
 કેા કહે દાને મદ્દમાં, કેા કહે તારક તર્ત.
 કેા કહે પૂજે પ્રતિમા, કેા કહે નાહો નીર;
 કેા કહે શોધો સ્વાતમા, કેા કહે શુદ્ધ શરીર.

વૈષ્ણવ જન વિષ્ણુ કહે, વ્યાપક સધળે જગત,
શિવમાર્ગી તો શિવ કહે, શક્તિ માર્ગી શક્ત.
વામવાદી તો વામ કહે, કહે વૈરાગી રામ;
પંડિત પરમેશ્વર કહે, નૌતમ બુદ્ધાં નામ.

પારકી આશા વિષે

(દોહરા)

કોઈ રળે ને કોઈ જમે, તાકે પરનો માલ;
આશ કરે જે પારકી, કર્મહીન કંગાલ.
મંદમતિ તે માનવી, કરે મનુષ્યની હાસ્ય;
ચટકી દેખી દિન ચારની, વળતી થાય નિરાશ.

વાવે તેવું ફળ

(દોહરા)

બાવળનું બી વાવશે, પ્રીતે પરડા ખાય;
આંખાનો રહે આરતો, ઈશ્વરનો એ ન્યાય.

(ચોપાઈ)

વાવે બીજ તે ઊગે જાડ, એમાં થાનો ગણને પાડ;
કરે તેવું લોગવશે તેહ, એહ વાતમાં શો સંદેહ ?

લક્ષ્મી કોઈની નહિ તે વિષે

(દોહરા)

લક્ષ્મી કોઈની નથી, બીજું કોનું મૃત્યુ;
સ્નેહ સંબધ ગણે નહિ, તણ બાય છે તર્ત.
રૂડો જૂડો નવ ગણે, ન જીએ કોનાં કૃત્ય;
ધર કે રણ દાખે નહિ, તણ બાય છે તર્ત.
વેળા ફેરેળા નવ જીએ, સ્નેહ શું નાણે સર્ત;
નાનું મોટું નવ જીએ, તણ બાય છે તર્ત.

રૂપ-કુરૂપને નવ ગણે, નિવેક વિદ્યા વર્ત;
 જિંચ-નીચને નવ ગણે, તણ જાય છે તર્ત.
 લક્ષ્મી ભૂંડી લક્ષ વસા, માથે ભૂંડું મત્યં;
 ખેલે ખવરાવે ખાંતથી, તણ જાય છે તર્ત.
 વિદ્યા સિંધુ સુખતણે, વિદ્યા સદ્ગુણ વર્ગ;
 લક્ષ્મીને લૂડી ગણે, સહેજે પામે સ્વર્ગ.
 વખાણ સુણીને વિત્તનાં, ચંચળ સ્ત્રી ચળ થાય;
 જ્યમ વાદળની છાંયડી, પળ પળમાં પલટાય.
 કનક વિષે કલિયુગ વસે, વળી કનકમાં કામ;
 કૂડ કપટ કનક વસે, ઠેક નરકનો કામ.
 અલખતવંત ઘેલા ઘણા, અલખતત્યાં અહંકાર;
 સુખ છે સરસવ જેટલું, દુઃખ અર્થુવ અપાર.

શિખામણ

(ચોપાઈ)

અધિક હેતથી કહું છું અમો, તે રીતે આચરજો તમો;
 પરધન પરનિંદા પરનાર, પરહર કહું છું વારંવાર.
 પરધન દેખી થાવું અંધ, પરનિંદા નવ ધારો ધંધ;
 નીચ વાત થકી નાસજો, ગુણીજન દેખો ત્યાં ધાસજો.
 જીવન ન કરશો કોશું જૂઠું, રંક સાથે રખે રહો રૂઠું;
 મહા મમતીના મન મોડજો, કંગાળપણું આળસ છોડજો.
 કરજો એક ઈશ્વરની આશ, પૂરણ જાણો ઈશ પ્રકાશ;
 નવ કરશો મઘપનો સંગ, આપ મલિન નવ રાખો અંગ.
 ભજતાં ભણતાં રજતાં ધન, રખે તૃપ્ત કરો ત્યાં મન;
 પાપે ધન નવ પેદા કરો, અધ દેખો ત્યાંથી ઓસરો.
 નવ જણુશે મારા આચણી, તરણ તણી એ છે તારણી;
 સ્વપ્નવત્ જાણો સંસાર, માથે તાણી નવ દ્યો ભાર.

રનેહ તને પરદારા સાથ, હેડું મન રાખો નિજ હાથ;
 સાચી વાતે થાને શૂર, નીચ કામે નવ થાશે નૂર.
 મનની લહેર જાતી વાળજો, જનક જનનીનું પાળજો;
 દૂડાં કર્મ રખે કાંઈ કરો, પંડે પાપબુદ્ધિ પરહરો.
 કરજો પરમારથ નિત્ય કાજ, તો રાજી રહે શ્રીમહારાજ;
 અમૃત ફળ વાવો સૌ ખાય, વળી વાટમાં છાયા થાય.
 બીજું પુણ્ય નવાણે નીર, સુખ પામે સહુ જન શરીર;
 નવાણુ ખોદાવે રોપે ઝાડ, પરમેશ્વર માને છે પાડ.
 ભક્તી વાત મુખથી ભાખજો, શરણાગત શરણે રાખજો;
 અહંકાર નવ કરશો લેશ, દુઃખલંબન કહેવાને દેશ.
 દૈયતના કહેવાને રામ, કરજો નિત્ય પરમારથ કામ;
 માત તાતની સેવા કરો, અહંકાર મનમાં નવ ધરો.
 કિંકર થું નવ કરશો કોધ, રૂડી વાત નવ કરશો રોધ;
 જીવહિંસાથી બીજો ઘણું, રક્ષણ કરજો પ્રાણી તણું.
 પરદુઃખ દેખી થાને દુઃખી, સુખી દૈયત પેરવી રહો સુખી;
 અનાવૃદ્ધિમાં આપો અન્ન, નિર્મળ રૂડું રાખો મન.
 કોઈ દિવસ નવ રમશો ઘૂત, ધર્મવાતે નવ થાશે ધૂત;
 અમલ વશ નવ થાશે આપ, સતીતણે નવ લેશે ચાપ.
 આખું પાણું લેશે નહીં, ના નવ કહેશે મુખથી કહી;
 કરીએ તો લોગવણું પડે, આવીને સહુ અંગે અડે.
 છાત્રું છપત્રું કરીએ પાપ, પરમેશ્વર જાણે તે આપ;
 આપે તે તો પામે બહુ, સુખદુઃખ એવી રીતે સહુ;
 જેવું અન્ન વાવે તે લણે, શામળ ભટ તો સાચું લણે.

સમસ્યાઓ

૭૫૫

સાઠ નારીઓ^૧ નાર^૨. નાર, આઠે નર^૩ બાણું,
આઠે નરે નર^૪ એક, પુરુષ એ ત્રીશ પ્રમાણું,
બાર પુરુષ^૫ બળવંત, એક નર^૬ નરપતિ જેવો,
એવા નર ઇશ સહસ્રે, તરતિ છે ભોગવ્ય તેવો,
સ્વામી જે સત્યાવીશનો,^૭ ઈશ્યપ^૮ સુત જુગ ભોગવે;
શુભ આશિષ શામળ શટ લણે, બ્રૂપતિનું સુખ ભોગવે.
ઉત્તર: ૧. ૫ળ, ૨. ધડી, ૩. પહોર, ૪. દિવસ, ૫. માસ,
૬. સંવત્સર, ૭. ચંદ્ર, ૮. સૂર્ય.

ત્રણ અક્ષર નિજ નામ, પગ વિના છે પાંગળિયો,
જે છે બાહુ વિશાળ, અંગમાં નહિ આંગળિયો,
શીશ વિના છે શરીર, મોજ ઝાઝેરી મહાદે,
અવનિ અંતરિક્ષ, ચરણ વિના તે આદે,
છે સુખકરણ સંસારમાં, લક્ષ વસા શુભ લાજ છે;
દાતા આપે જન દીનને, કદ નિવારણ કાજ છે.
ઉત્તર: ૭૫૬.

વૃક્ષ^૧ એકનાં ઠાળ^૨, બાર લક્ષી ભાત લણીને,
પાખંડી^૩ ત્રણસેં સાઠ, શુણીજન બેઈ ગણીને,
ચતુર જુઓ ચોવીસ, સરસ ફળ^૪ તેને ફળિયાં,
એકવીસ સહસ્ર છસેં, પત્ર^૫ કવિલોકે કળિયાં,
પણ ચોથ ભાગ^૬ એ પત્રનો, ગૃહસ્થ શિર શોભિત ઘણો;
તે આપે માગણને અધિક, વેણીદાસ રખિયલ તણો.
ઉત્તર: પાઘડી. ૧. વર્ષ, ૨. મહિના, ૩. ૧ દિવસ,
૪. પખવાડિયાં, ૫. ધડી, ૬. પાઘડી.

ગોળાકારે ગુણવંત છે, પ્રસન્ન મન પૂરણ કરે;
જો સ્વામી શીઘ્ર તે લાવશે, શામળ કહે સોળે સરે.

ઉત્તર : મોતી

નાર મળી દશ વીશ, પુરુષ પરઠાણે જોનો,
સુરપતિ વાહન જાત, તાત જાણે સૌ તેનો,
નામ એક નર હોય, આવરદા જોનો સરખો,
વસે વેગળે વાસ, પંડિતે પૂરે પરખો.

તે તાલેવંત તરુણી તણે, હસ્તક રૂડો નર હશે;
પંડ્યાજી પહેલો લાવજો, ત્યાર પછી સોળે થશે.

ઉત્તર : ચૂડો

ગોળાકારે શુભવંત છે, પ્રસન્ન મન પૂરણ કરે;
ને સ્વામી શીઘ્ર તે લાવશે, શામળ કહે સોળે સરે.

ઉત્તર : મોતી

નાર મળી દશ વીશ, પુરુષ પરઠાણો જેનો,
સુરપતિ વાહન જાત, તાત જાણે સૌ તેનો,
નામ એક નર હોય, આવરદા જેનો સરખો,
વસે વેગળે વાસ, પંડિતે પૂરે પરખ્યો.
તે તાલેવંત તરુણી તણે, હસ્તક રૂડો નર હશે;
પંડ્યાણ પહેલો લાવજો, ત્યાર પછી સોળે થશે.

ઉત્તર : ચૂડો

સપૂતતણું છે નામ, સભામાં શોભે સહેલો,
રજની કેરું રૂપ, પૂજન શિવ કરતાં પહેલો,
નેહ કરે નરનાર, દેહ શુભ આપે દાખે,
તરકરને મન તાપ, લક્ષા જન તો શુભ લાખે,
તે નરના તનથી નીપજે, કરૂંપ કહે છે કામની;
શામળ કહે સ્વામી લાવશે, તો ભજશે શુભ લામની.

ઉત્તર : દીવાનું કાજળ અથવા મેંશ

સાઠ નારીઓ નાર, આઠે નર જાણું,
આઠ નરે નર હોય, પુરુષ ને ત્રીશ પ્રમાણું,
બાર નરે નર નામ, ભાગ ત્રીજો છે તેનો,
અંત્ય મધ્ય ને આધ, અમલ જોરાવર જેનો,
હરધડી તેને હરનાર છે, દુઃખ ટાળે જે દેહનું;
વળી જે માટે કૌરવ હણ્યા, તરત કામ છે તેહનું.

ઉત્તર : ચીર

લક્ષ્મી ખરચી તે લાવજો, એ પણ અડધું દીસશે;
શામળ કહે શામા જો સજો, તેથી હેડું હીસશે.

ઉત્તર : કાનની ઝાલ

આર પુરુષ પરમાણુ, નેહે પરણ્યા જો નારી,
તેને જો નપુંસક તન, વપુજો જીવ્યો વિચારી,
એ આઠેનો ઠાઠ, પુરુષ પરમાણુ એકે,
નારે વીંધ્યો નરદેહ, સુખે નિહાળો નેકે,
તે લાવ કંથ કોડામણા, સ્થિર થાવર નિત્ય થોભશે;
કવિશામળ ભટ સાચું કહે, સોળસજ્યા તે શોભશે.

ઉત્તર : પક્ષંગ

બાળા અક્ષર જો જ, નાર નીચી ને નાની,
નહિ કરપદ નહિ નેન, સરવકોને મનમાની,
નારી સાથે નેહ, રહે નારીને સંગે,
ઉઠર એહને ગર્ભ, રાચે સૌ તેને રંગે,
તે નારી નારીને ગળે, તો દય રૂડી દીપશે;
શૃંગાર સોળમાં શોભશે, તો જથ તારો જીતશે.

ઉત્તર : વીંટી હીરા સાથે

સરોવર સુંદર સાર, નીતમે નીર લયું છે,
નહિ આરો નહિ પાળ, સ્થિર પણ ઠામ ઠયું છે,
વનસ્પતિ સ્થિર વેલ, વિના પગ મૃગ ચરે છે,
વિના ધનુષ ને બાણ, વિના કર ચોટ કરે છે,
તે મારનાર નથી દીસતો, મૃગ તેને મારી મરે;
તે લાખ્ય કંથ કહે ઠામની, દેખી મન મારું ઠરે.

ઉત્તર : દીવો પવનથી ઓલવાય છે તે

કાળી નાર કુરૂપ, અનુપમ ઓપે ગાઝી,
 મોઘી મોઘે મૂલ, ત્રણે પરવ તેની તાણ,
 નરથી બિપણ નાર, અરણ્યમા એ તો નરખી,
 મહિષ સલામા માન, પવિત્ર પડિતે પરખી,
 છાની રાખી જો છળ કરી, પ્રસિદ્ધ પોતે થાય છે,
 શામળ કહે સ્વામી લાવજો, એ રાયા શિર રાય છે

ઉત્તર : કરૂરી

જીવ વિનાનો સાપ, જોય પાસેથી સરખો,
 જરાય મુખ નહિ ઝેર, પડિતે તેને પરખ્યો,
 નર નારીની કમર, રહે વીટી તે વારુ,
 વજ્ર તણે વિવેક, સુશોભા સઘળી સારુ,
 જો દર તેના જો પાસ છે, બહાર ગયો દીઠો બહુ;
 શામળ કહે સમર્યા સહેલ છે, સુણ્યા થકી સમજો સહુ.

ઉત્તર : નાકું

એક નાર મુખ દોય, બૂપ સલામા ભાણું,
 ગૌર વરણ મુખ એક, એક કુરૂપી કાણું,
 નહી હાથ, પગ નહીં, ઘણેરી તરતીજ તોલો,
 મારે મહોકમ માર, જૂમ પાડી તે જોલો,
 વળી બૂકું અન્ન લાવે નહિ, કાચુ કચરું બ્રખ ઠરે;
 ડાહ્યા દાતા મનમા ધરે, મહીપતિ કેરા મન હરે.

ઉત્તર : પખાજ

વાહન વૃષભ વહત, પરાક્રમ અધિકું ઓટે,
 રૂંદમાળ વિશાળ, કારમી દીઠી કોટે,
 મરતક ગગ તરગ, ચહુ પાસે તે ચાલો,
 કરતી હજુહજુકાર, બૂપ સૌ નજરે લાજો,

એ સમસ્યા છે પણ શિવ નહિ, સમજીને મન સહેલ છે;
ને વાટે ઘાટે દશ દિશે, મહીપતિ કેરે મહેલ છે.

ઉત્તર : પાણીની ધટમાળ

ચો મુખવાળા ચાર, પુત્ર પરાક્રમી પરખ્યા,
ન કેા ઊંચ કે નીચ, શોભીતા ચારે સરખા,
ચાર વચ્ચે બે નાર, પ્રીતની રીતે પરદ્યા,
બેય નપુંસક તંન, આઠ એ વેગે પરદ્યા,
થાય એકે અળગું આઠમાં, તો સાતે નહિ કામનાં;
નર એક થાય એ આઠથી, કહો અરથ એ નામના.

ઉત્તર : પલંગ

નામે કહીએ નાર, અધર અવનીચી સાંધી,
વનિતાને વણ વાંક, લોહને પાસે બાંધી,
માનવી જણુ બે ચાર, ચડી રહ્યા પર બેસે,
આધી પાછી જાય, ઠરી ઠેકાણે પેસે,
ચીસો પાડે ચારે મુખે, દયા ન આવે દેહમાં;
શામળ કહે પંડિત પારખો, નરનારીના નેહમાં.

ઉત્તર : હીડોળાખાટ

શુભમય ગોળાકાર, અધિક અમૃતનો ભરિયો,
ત્રીઓ સહસ્ર દશ વીસ, કળૂલ તે નરને કરિયો,
બે ઠેાઈ પાસે જાય, નાર દુઃખ તેને દે છે,
અહોનિશ આઠે જામ, અધર રસ તેનો લે છે,
તે નરને મારે પારધી, રુધિર સરવ જન ખાય છે;
શામળ કહે માંસ-રુધિર સદા, ચૌટામાં વેચાય છે.

ઉત્તર : મધપૂડો

મોતીને અનુમાન, પૃથ્વી પર આવી પડિયો,
 કેા જાણે કેનો માલ, કંથ મારાને જડિયો,
 સોંપ્યો મારે હાથ, સલા લોજનમાં સળિયો,
 ચોરી ગયો કેા ચોર, કોઈ નર નારે ગળિયો,
 ફરી કેાટિ જતનથી નવ જડ્યો, લખજન જોતાં લીછ્યો;
 શામળ કહે શોધ્યો નવ મળે, તો શો ઉત્તર દીછ્યો ?
 ઉત્તર : પાણીનો કરો

અથરત સરખું એક, સાંભળ્યું છે સૌ કરણે,
 જતા દીકા જશવંત, તોલથી જન તો ત્રણે,
 ખટ પગ ને ખટ હાથ, નેત્ર જે દેવત દેખે;
 જે ચરણે ચાલંત, લલિત લક્ષણથી લેખે,
 તે કાનને નામે નામ છે, સતવાદી શોભિત સદા;
 કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, કૂંડ કથન ન કહું કદા.
 ઉત્તર : શ્રવણ કાવડવાળો

વૃક્ષ નહિ, નહિ વેલ, નહિ પત્રે, નહિ ફૂલે,
 નહિ ખીજ વાવેત્ર, કહે કણ અતિ અમૂલ્યે,
 શુભ જશ અપરંપાર, દેશ બાધામાં દીકો,
 દેવ દંતુજ નૃપ રંક, ગણે અમૃતથી મીકો,
 છે મોંઘા શુભ મોતી થકી, સોંધામાં સોંધો સદા;
 કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, કોઈ એ નવ તણ્યો કદા.
 ઉત્તર : લવણ અથવા મીઠું

નારી નીરખી નીચ જુઓ, લક્ષણ કહું જેનાં,
 અંગે ઊજળી આપ, બાપ મા કાળાં તેનાં,
 નહીં હાથ નહિ પાગ, કુલક્ષણ તેની કાયા,
 મુંખ નાસા છે નેણ, નહિ મમતા કે માયા,

તે નહિ પશુ, પક્ષી, માનવી, નહિ જીવા જોની જદા;
શામળ કહે સુમતિ સલક્ષણા, તે શોધી જોશે સદા.

ઉત્તર : સર્પની કાચગી

એક બાળ બે મુખ, એક ઉપર એક હેડું,
ઉપર પાતળું છેક, ફેડથી પહોળું પીડું,
તળે મુખ તેમાં જીલ, તેહ બોલાવ્યુ બોલે,
હલાવતાં હાલત, વળી ઠોલાવ્યુ ઠાલે,
ઈશ્વર આગળ અધિકું રહે, શુણ્ણવંતા જનને ગમે;
શામળ કવિ કહે તે ભિચરે, જગતલોક તેને ગમે.

ઉત્તર : દેવની ધંટા

રથ દીઠો સમરથ અધર અવનિમાં વ્યાલે,
પ્રજ્ઞા નામે નામ, મંદિર તેનામાં મા'લે,
અપરંપાર અપાર, પ્રજા પેદા ત્યાં થાય,
વેઠે અગ્નિ આંચ, માર પશુ બાજો ખાય,
આવે અમૂલ્ય કામે અરથ, મૂલ અલપ માટે મળે;
શામળ કહે છે શોધી જીજ્ઞો, કવિ રૂડા તે તો કળે.

ઉત્તર : કુંભારનું વાક

નીચ ઘેર છે નાર, દેશ બાધામાં દાખે,
મુખમાં મોટી જીલ, રીઝથી બહાર રાખે,
નહીં હાથ નહિ પાત્ર, શીશ વિના મુખ બોલે,
ફરે છત્ર તે શીશ, જમે કણ અધિક અતોલે,
ધરધણી તો ગીતો ગાય છે, પવિત્ર નર પૂઠે ફરે;
શામળ કહે એહું એહનું, મોટા જન મસ્તક ધરે.

ઉત્તર : ધાણી

ચતુર નર હું ચેત, એક અચરત મેં દીકું,
 મુંદર રૂપ સ્વરૂપ, અધિક અમૃતથી મીકું,
 કાયા ઉપર હાડ, હાડ પર વાળ ભણીને,
 વાળ ઉપર છે રુધિર, સુશુષ્ક તેના જ ગણીને,
 ખરી તે ઉપર તો ખાલ છે, ખાલ ઉપર વાળ જ નથી;
 વળી મુખમાંથી અમૃત ઝરે, શામળ કહે કહો કથી.
 ઉત્તર : ઠેરી

મમતા એક પ્રચંડ, અધર અવની પર રાચે,
 ઉપર જિભા બે ચાર, જેમ નચવે ત્યમ નાચે,
 નયમ હોય જેઠી મણ, જોર આંખેથી ઝૂંઝે,
 બોલે બોલ 'બલવંત, ધરા બાધી ત્યાં ધૂંજે,
 પાણી તો તેહ પિયે નહીં, અત્ર અલેખે ખાય છે;
 વળી ચરણ નથી પલ્લ ચાચ છે, એકું એનું સા ચહાય છે.
 ઉત્તર : જે વડે પોંઆ ખંડાય છે તે લીંકણી

ભયું નારીમાં નીર, પુરુષ એક પીવા સાંધ્યો,
 બે નારીએ બળવંત, અવળો સવળો બાંધ્યો,
 અવનીથી અંતરિક્ષ, નાર નચવે ત્યમ નાચે,
 વારુ ઉત્તમ વંશ, રિદ્ધિ રૂડીથી રાચે,
 પરભાતિ રાગ રૂઠે સ્વરે, શુભ રૂડેરા ગાય છે,
 શામળ કહે ઘેર શ્રીમંતને, જરૂર એ જણાય છે.
 ઉત્તર : વલોણ

કહું વરતુલ આકાર, છત્ર જેવી છત છાને,
 ચત્રુ સરીખાં સાલ, ભામની દેખી લાને,
 વચ્ચાલરણ વિવેક, ફૂલ ભરિયાં બલી લાતે,
 મોંઘી છે મહામૂલ્ય, નેઈ નોરાવર બાતે,

શ્રામાંહી શરી ઘણી, સૌથી આગળ સંચરે;
અરિગંજણ રક્ષણ દેહની, અર્થ કવિ શામળ કહે.

ઉત્તર : દાલ

મસ્તક પાળી મુખ, દીઠો મેં તેનો ડંમર,
શૂંદાળો સમરચ્ય, હસ્તી નહિ કાળો લંમર,
ત્રોડું હીશે પૂંછ, લાંબી એક પાસે ચોટી,
મેહ સમોવડ માન, મૂલ મર્યાદા મોટી,
આહાર અન્ન ઓપે નહિ, પેટ ભરી પાણી પિયે;
શામળ કહે મત ઘણાં કરે, કહો અરથ કારણ કિયે.

ઉત્તર : પાણીનો ઠાસ

અતુર એત મુખ ચાર, નહીં પ્રાણ પ્રાણાણી,
વૃષભારૂઢ વાહન, નહીં રુદ્ર રુદ્રાણી,
જળ પૂરણ જશવંત, નહીં જ નવાણુ નવાણી,
સેવક શોભે સાથ, નહીં રાજા કે રાણી,
એ અકલવંત અંતર ધરો, શું વળી વળી વખાણિયે;
છે સમસ્યા કવિ શામળ તણી, જશવંત જન જાણિયે.

ઉત્તર : પાણીની પખાલ

રતની રૂઠો અમૂલ્ય, ફૂલ ફૂલ સફળે ફળિયો,
કરે કથીરનું કનક, બહુ ગુણ તેથી બળિયો,
સાગ સીસમ વૃક્ષવેલ, બાર અઢારે બારી,
અમૃતદ્રવ્ય સહકાર, તેથી શુભ શોભા સારી,
છે લાજ રખણ સૌ લોકની, સહાય દેવ ને દાનવો;
કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, મહાસુખ દેવળ માનવી.

ઉત્તર : કપાસ

પાંખાળો પરતાપી, નહીં પંખીમાં પૂરો,
 ધંધ મચે ત્યાં ધાય, નહીં શામદ કે શૂરો,
 ગાજતો ગંભીર, મેહમાં કોઈ ન પ્રમાણે,
 છે પાતળિયો છેક, જુએ તે તો જન બણે,
 લાડકડો તે રિપુલોકને, જે છે જમ કિંકર જસો;
 કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, કહો અરથ એ તે કશો.
 ઉત્તર : તીર

સૂકે કાષ્ટ ફળ લાગ, તેની શોભા છે સારી,
 ત્રણ અક્ષરમાં તોલ, નામ કહેતામાં નારી,
 લાંબી પાતળી લાંક, કલંક કાયામાં ફૂડી,
 જીવાનીનું છે જોર, બહુ જન કહે છે બૂડી,
 આજુ તે ફળમાં ઝેર છે, અપળ લોક શું ચાય છે;
 શામળ તે ફળ આરોગતાં, જન જમલોકે ભય છે.
 ઉત્તર : બરછી

લાંબડ પૂંછ લખાય, નહિ વાંદર ફૂંકડિયો,
 રાતી માંજર શીથ, નહિ માંકડ ફૂંકડિયો,
 અતિથય ઝેરી અંગ, નહિ વીંછી નહિ સાપે,
 વૃષ્ટિ સમે વાધંત, તરુણ તો થાયે તાપે,
 વનમાં, વસ્તીમાં પણ વસે, તોલ કાંઈ તેમાં નથી;
 કવિ શામળ કહે જે સમજશે, કહું ડાહ્યો તેને કથી.
 ઉત્તર : કાગડો

નારી એક અનૂપ, સરસ શોભંતી સહેલી,
 જે અક્ષરમાં નામ, મૂઠ રહિયામાં મેલી,
 ઉત્તર વચ્ચે એક શીંગ, એક આંખે દિલ દેખે,
 પવિત્ર સંગ પોસાય, ડાહી દુનિયાં પુર પેખે,

તે મુખથી જળ પ્રાશન કરે, શી ગેથી આખે ઝરે;
કવિ શામળ કહે શોભે તહા, જ્યાં વરને કન્યા વરે.

ઉત્તર : ઝારી

છેલ કૂદતો છેક, એક કહે એ તો ધોરી,
શીંગ નથી તે શીશ, કહે ત્યારે તો તોરી,
પીઠે નથી પલાણુ, ત્યારે તો મેઠક માણે,
નથી રહેતો તે નીર, જરૂર કોઈ સસલો જાણે,
પણ સસલાને પગ ચાર છે, પગ વિણ આ તો પરવરે;
શામળ કહે અર્થ સહેલ છે, રૂડા જન રહેયે ધરે.

ઉત્તર : આચડ

પુણ્ય સુપાત્ર પવિત્ર, કુલ એવાની કન્યા,
કીધા પિતાનો કાળ, એક પણ મોટો અન્યા,
વરી વડાઉવા સાથ, જાત રૂડો તે જાણી,
કોઈ ન ચડ્યું કલક, વહા લોકોએ વખાણી,
કહો કવણુ નાર પિતા કવણુ, કવણુ વડાઉવાને વરી;
વળી કવણુ કુલ પેદા થઈ, શામળ કહે તે સુંદરી.

ઉત્તર : ઝાશ

નહી નપુંસક નાર, નકી નરને છે નામે,
અમૃત તુલ્ય આહાર, કરંતા ન કરે હામે,
નિર્મળ નીર ઝરત, પૂર્ણ શુણ્ણ અપરપારી,
હલંલ જાણે દેવ, સકળ શુણ્ણ શોભા સારી,
છે તત્ત્વ તેહ વ્રણ લોકમા, ભાગ્યશાળી જન લોગવે;
શામળ કહે તેથી નીપજે, જે જર ગાઠિ જોગવે,

ઉત્તર : કાવુ, શેરડી પીલવાનો

જળમાં રહી જીવંત, નહિ મેઠક નહિ મચ્છી,
 ચારે દિશ ચાલંત, નહિ પશુ કે નહિ પક્ષી,
 પગ વિષ્ણુ વહે પ્રવાહ, પવન પણ વહિ નહિ પાણી,
 લક્ષ્મી લીલા લહેર, નહિ રાજા નહિ રાણી,
 છે તત્ત્વ તોલ તારણ તરણ, ખૂડતાંને રાખે બહુ;
 વળી પાર ઉતારે પલકમાં, શામળ કહે સમજે સહુ.
 ઉત્તર : નાવ

એક માત સંતાન, નપુંસક ને એક નારી,
 તે બેનાં સંતાન, અલ્પે અપરંપારી,
 નપુંસકનાં સંતાન, અરથ અધિકે નવ આવે,
 વડે મૂલ વેચાય, ભૂપ જેવાને ભાવે,
 બાળક જે તેની બહેનનાં, સર્વ અર્થ તેથી સરે;
 શામળ કહે પણ સોંધાં સહુ, ઠોડી ઠોડી કરતાં ફરે.
 ઉત્તર : સોનું અને માટી

શામા છે શામળી, સ્વરૂપે પણ સોહંતી,
 ભમરાળી ભરપૂર, મરઘ મોટમ મોહંતી,
 વપુ વરણાગણી વેશ, વળી વળવાળી વંકી,
 દુશ્મન ગંજણ દાખ, સાર શોભિત સિંહ લંકી,
 તે નાર વડે નર શોભશે, તે વીણ મુખ લળમણાં;
 કહે શામળ એ સમસ્યા કહો, લલી રીતે લેઉ ભામણાં.
 ઉત્તર : મૂઝ

પંખણી એક પ્રમાણ, ઠોડથી નારી કહાવે,
 ન્યાં મોકલીએ જાય, આપ તેડાવી આવે,
 ભેડે તે આકાશ, નહી સમજી નહીં ગરજણ;
 સૂત્ર સહિત શોભંત, નહીં દાર્ઠ કે દરજણ,

ગંભીર ઘોષથી ગરજતી, ધબક ફરકે બારણે;
શામળ કહે શાણા સમજાને, કવણુ નાર તે કારણે.

હિતાર : પડાર્થ (પતંગ)

પ્રતાપવંતો પુરુષ, જનોઈ અંગ ધરે છે,
પ્રીઠ પેખિયે પેટ, શિંગ એક શીશ સરે છે,
ચરતો સાતે આંચ, કાટિધા નૃત્ય કરે છે,
બાળક તેડયું બાંહે, ઠામ ને ઠામ ઠરે છે,
ફરી જાણે છે તે ફૂદડી, ઘોર સ્વરે શુણુ ગાય છે;
શામળ કહે તેના સંગથી, વધતો મૂલ વેચાય છે.

હિતાર : રક્ષમનો રટિયો

અચરત એક અપાર, વપુ ભેતાં વાંકડિયુ,
પાછળ પૂંઠ વિશાળ, શોભર્તુ મુખ સાંકડિયું,
રૂપ બહુ બહુ નામ, ઘણી બાળત મુખ બોલે,
છત્રીશ રાગની છત્ય, હશે દિશામાં તે ડોલે,
બોલાવ્યું બોલે નીચ ઘેર, ભિંચ અમીરને વશ કરે;
શામળ કહે સમસ્યા શોભતી, ધારક રૂડા મન ધરે.

હિતાર : શરણાર્થ, ત્રૂઈ, બચ્ચું.

નીરખી નાની નાર, કાંઈ ભિજળી કાંઈ કાળી;
કપટી ફૂડ કલંક, પંડમાં પોલી પાળી,
પગ લાંબા બે બાહુ, બંધ બાંધી છે બડી;
અનમી નર અહંકાર, ટેક રાખતી ટેલી.
તે ભામની ભોંયરું ભોગવે, ભૂપતિની પાસે લાગે;
હુશમન તેને દેખી ઠરે, શામળ કહે શોભા સજે.

હિતાર : કટારી

શીશ વિનાની નાર, મુખ મોટું મુખ માણે,
 લોરિંગનો જે બક્ષ, જમી તે આજું બાણે,
 પલક ન રાખે પેટ, વળી ઊઠે વળી બેસે,
 પાતળું ઘર્ષને પેટ, તેહ પૃથ્વીમાં પેસે,
 વાંકા કઠણને વશ કરે, બળતાંને બાળે બહુ;
 સમજ્યા કેટે તો સહેલ છે, શામળ કહે શોધા મહુ.
 ઉત્તર : ધમણ

નૌતમ નીરખી નાર, જીલમવાળી ઝળકંતી,
 નહિ હાથ નહિ પગ, લાડ આંખે લળકંતી,
 મંદિરમાં માલતી ઓપતી ઓદી પહેરી,
 નાસે ઘર્ષ નિર્મોહ્ય, વાહ કરતો જે વેરી,
 છે નારી જાત નિર્જાળ નહીં, કાળી કરૂંપ કાયા થકી;
 શામળ કહે શાણા સમજશે, કહું કાઢ્યા તેને નકી.
 ઉત્તર : તરવાર

આવ્યો સોઠાગર એક, માલ લાખેણો લાવ્યો,
 ગરથ કમાવા કાજ, બલો સૌ જનને બાવ્યો,
 હથ હાથી મુખપાલ, લક્ષ્મી લાખે લેખે,
 જેને જેનું કામ, દષ્ટિએ દુનિયા દેખે,
 પૂછી તેજ ઘડી ને તે દિવસ, રહ્યો ન પેસે રોકડો;
 હૂંડીપત્રી તો હોય શી, દીસે ન ગાંઠે દોકડો.
 ઉત્તર : માટીનાં રમકડાં પગાયી બાંગી ગયાં.

નહીં પુરુષ છે નાર, નિહાળી જોતાં નામે,
 ચંદ્રખિંજ આકાર, નથી તે ઠામે ઠામે,
 રાજદાર રહતો, અધર અવનીથી બાંધી,
 જ્યોતિષ વિદ્યા બાણ, સમય દેખીને સાંધી,

તે માર ખાચ મહોકમપણે, ખૂમ પાડી બોલે બહુ;
નાનાંમોટાં નરનારીઓ, શામળ કહે સુણે સહુ.

ઉત્તર : ધડિયાળ

એક નારી નિર્મોણ, પ્રમાણિક જને પ્રમાણી,
વીસ પુત્ર બળવંત, વિવિધ શું કહું વખાણી,
તેને સુત ચરચાર, સુતા બે બે વળી તેની,
પુત્રીનો પરિવાર, જગતમાં શોભા જેની,
ચંચલ સુત તો ચરચાર છે; તેહ સવાયા શેર છે;
કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, મહિમા મોટો મેર છે.

ઉત્તર : વીસ મણની ખાંડી

પુરુષ એક વયવૃદ્ધ, ખરી તેને ખટ નારી,
તેને બે બે તનુજ, તનુજને સુંદર સારી,
એક શ્વેત એક શામ, પુત્ર પછી તેના ઝાઝા;
પંદર પંદર પ્રમાણ, તેહ વળી કહીએ તાબ,
જે નામમાત્રનો નાશ છે, કોડ શાસ્ત્ર કહે છે કથી;
પણ શામળ એ પરિવારનો, નાશ કોઈ કાળે નથી.

ઉત્તર : સંવત્સર અથવા વર્ષ

પુરુષ એક પવિત્ર, પરાક્રમી દીઠા પોદો,
ચંચળ ચાર ચાલ, બહુ જશવંતો બેડો,
રાજમારગે રાજ, મોજ ઝાઝેરી માણે,
જર વિધાની બેસ, ચહી ચોખૂટે ચાલે,
નર એક નારી બે નીરખીએ, અધર ઉપાડીને લીએ;
છે નામ એક બે નારનું, કહે શામળ કારણ કીએ,

ઉત્તર : પાવડીનો બેડો

બાંડળ મળી દશ વીથ, નયુંસક ટોળું કીધું,
 સોયક નાની નાર, બાંધને બાંધી લીધું,
 નવરાબ્યુ ધરી નેહ, રૂદેમાં રાખી રમાડ્યું,
 પરમેશ્વરથી પ્રથમ, ભુગતથી તેને જમાડ્યું.
 તેનું જૂઠું સૌ કાઈ જમે, ગુણ તેના પણ સૌ ગણે;
 શામળ કહે એ સમસ્યા શોધશે, ઘટમાંજે ડહાપણ ગણે.

ઉત્તર : પત્રાળું

નારી છે નવ રંગ, નહિ મા-બાપની સૃષ્ટિ,
 નહીં બીજ વાવેત્ર, નહીં નિપજવે વૃષ્ટિ,
 નહીં અવની આકાશ, નહીં કાઈ તેનું જોડું,
 છે મુખ નાસા નેણ, પૂંછ વણ પરડ્યું પોડું,
 તે નારી નારીએ નથી જણી, સ્વરૂપ બિજળે સાચળી;^૧
 પરખો તો પહેરો પાઘડી, નહીં તો પહેરો કાંચળી.

ઉત્તર : સખની કાંચળી

અતિશય મોઢું મુખ, એય પાસાથી સરખું,
 એક જ સીંગ અનૂપ, વિના પાટી તે પરખું,
 લક્ષ હબરો લોક, સૌ રહે તેને શરણે,
 નિર્મળ સાથે નેહ, ચાલ ચાલે વણ ચરણે,
 સમસ્યા છે સાગર જેવડી, અકલવંત કહે આવડ્યું;
 શામળ કવિ કહે છે શીખવું, નક્કી કહો નો નાવડ્યું.

ઉત્તર : નાવડું

નહિ નર કે નહિ નાર, નયુંસક સરખું નામે,
 દેશ દેશ પ્રવેશ, ઘણા ગુણ ગામે ગામે,

^૧ સાચલી સાચી-ખરેખરી.

ન્યોતિષ વિધા બહુ, વાત બનવાની બૂઝે;
 ખટ શાઓ લણનાર, તેને પણ તેથી સૂઝે,
 અજવાળું એથી અવનિમાં, જે લવિષ્ય બહેર કરે;
 આવરદા એછો એહનો, વર્ષ જીવી વળતી મરે.
 ઉત્તર : દીપણું

ગોળ પુરુષ શુણ્વંત, દીઠો મેં ગામે ગામે,
 દશશિર મળતું નામ, નહીં શવણ એ ઠામે,
 એ થાએ અસવાર, ધરે વાહન શોભાતે,
 ચતુર ચૂકવે ન્યાય, પૂછે જો માનવ જાતે,
 ત્યાં કોઈનું મોં રાખે નહિ, લાંચ કોઈની નવ લીએ;
 શામળ કહે તે સતવાદીઓ, કેએ તેણું કહી દીએ.
 ઉત્તર : દશશેરો

ખટ પુરુષે એક નાર, નાર ત્રણે નર બહુ,
 સોળ નરે નર હોય, પરાક્રમી તે પરમાણુ,
 એ પુરુષે એક પુરુષ, ભાગ દ્વાદશને નામે,
 કરી વાચદો કંથ, ગયા શુણ્વંતા ગામે,
 વધતા તો વીથક વહી ગયા, વસ્યા તહાં કે વાટમાં;
 શામળ કહે છે તે સુંદરી, અતિ દીઠી ઉચાટમાં.

ઉત્તર : હ ચોખાની રતી, ત્રણ રતીનો વાલ, સોળ વાલનો
 ગદિયાણો, એ ગદિયાણાનો તોલો, તોલાનો ખારમો ભાગ માસો,
 એટલે મહિનો.

ખટ યગ તો છે ખરા, ભમર તો નહિ તે ભાઈ,
 એક વાંસો એ શીશ, કહું શી તેની કમાઈ,
 વીંધી બન્ને ગમ નાક, નાથ ઘાલી ઘણી મોટી,
 જુઓ કરમના જોગ, ચોટી વાંસા વચ મોટી,

તાણું કહે છે સૌ તેહને, છે જૂનું જો જોખમાં;
શામળ કવિ કહે સદા વસે, શાહુકાર ઘેર શોખમાં.

ઉત્તર : ત્રાગ્ધું

અંતરિક્ષ નાર અનૂપ, તેહ ડોલાવી ડાલે,
મહોકમ ખાયે માર, બહુ બકવા કરી બાલે,
મુખ વિષ્ણુ મોટું શીશ, જનોઈ કંઠે ધાલે,
બાંધેલી બલવંતી, મોજ મંદિરમાં માંલે,
તે હસ્ત પ્રહારે જેહને, તે શોભાવે સર્વને;
શામળ કહે એ સમસ્યા કહો, કે મૂઠો મન ગર્વને.

ઉત્તર : પીંજશની તાંત

મસ્તક મોટું હોય, મુખ તેનું નવ દીકું;
અન્ન નીર નવ ખાય, વહે અમૃતથી મીકું;
પોઠાં પગ ને પેટ, પ્રીતથી પંચ પ્રમાણે,
રાજદાર રહંત, કદી મોટા પરમાણે,
સારંગ નામ શોભીત છે, વરસે સારંગ વાણીએ;
સમજે સમસ્યા શામળતણી, તે જશવંતા જાણીએ.

ઉત્તર : તંબૂર

બસેં હાથની બાળ, કહું શી તેની કરણી,
પાંચ હાથનો પુરુષ, પ્રીતથી તેને પરણી,
કામની વચ કરી કંથ, બળ કરી બાંધી લીધો,
ત્યારે પાગ્યો માન, કખૂલ સૌ લોકે કીધો,
નરનારી બીજાં તે ભોગવે, લંપટ કોઈએ નવ કહે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, રચિ સૌ કોને નિત્ય રહે.

ઉત્તર : આટલો અને બરવાની પાટી

એક નાર ખટ ચરણ, પાંખવાળી રસ રાચે,
જાત જોરાવર બાણ, વદનથી અમૃત સાંચે,
ઉત્તમ અધમ અહાર, બિંચે નીચે જઈ ચેસે,
દિવસે તે દેખાંત, નિશા અંધી યઈ બેસે,
કોઈ એની આશડછેટને, ગણે નહિ લમતાં ભવન;
સમજ્યા કેડે તો સહેલ છે, કહો નાર એ તે કવણ.

ઉત્તર : માખી

નારી બહુ બળવંત, રહે પોઢી પુર પ્રીતે,
કરે અહાર અપહાર, નહિ તે રૂડી રીતે,
પૂંઠળ આંખ ને કાન, બહુ જોરાવર બોલે,
શત્રુ કેરું સાલ, દેખી તેને દૂર ડાલે,
તે રાજદ્વાર રાખે રહે, અજિત કહાવે આપમાં;
શૂરા પણ કાયર થાય છે, તે નારીના તાપમાં.

ઉત્તર : તોપ

નપુંસક સરખું નામ, મહિપને મંદિર મહાલે,
નર નારી બે જોડ, ચડી વાહનને ચાલે,
શાહ સૂળા સુલતાન, માન પામે તે મહિમા;
ત્રિવિધિ ખાડે ત્રાસ, શૂર સામદ ને સામા,
છાતું રાખ્યું તે નવ રહે, બોલાવ્યું બોલે તે બારણે;
શામળ કહે સમજે સુલક્ષણ, કવણ અર્થ એ કારણે.

ઉત્તર : નગારું

વૃક્ષ ઉપરે વાસ, માન પદવી છે મોટી,
જટા બિરાળે શીથ, ચારુ તે ઉપર ચોટી,
ત્રણ નેત્રો તનમાંહી, નહીં શિવજીનો સંગે,
અમૃત સરખું નીર, નહીં શુભવંતી ગંગે,

તે જગન ભગમાં જશ લીએ, જોછવ મંગળમાં અતી;
છે નરમ હાડ કાયા કઠણુ, શામળ કહે ચોધો સતી.

ઉત્તર : નાળિયેર

નગર એક નવરંગ, હીસે ચારે દરવાજા,
વરણ ચારનો વાસ, જગત જશ મહિમા ઝાઝા,
મંદિર છણું મહાન, પડે પાદર ત્રણ પાસા,
કરે રાજ એ વીર, ક્ષત્રિવટથી તે ખાસા,
મુંદર સાહેલી સોળ છે, રમત રમે તે શું નિત્યે;
તે કવણુ નારીને નગરશું, ચાતુર જન ચેતો ચિત્તે.

ઉત્તર : સોગટાંબાજી

અમિ તણી બહુ આંચ, એક મરદે ચિર માણી,
બીજે હિમે હાડ, ગાળ્યાં વરવાને રાણી,
ત્રીજે કરવત લીધ, કપાવી કબટે કાયા,
ત્રણ પાખ્યા એક નારી, માનની ઉપર માયા,
છે ત્રણ નામ તે નારીનાં, નપુંસક નર ને મેરીઓ;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લક્ષ્મીવંતની લહેરીઓ.

ઉત્તર : પાન, તંબોળ, નાગરવેલ, ચૂનો, કાથો અને ફાફળ.

અતિશે ઉજ્જવળ અંગ, થયો કાળો તે કરમે,
ખટ દર્શન ખટ્યાસ, ધરે અંતરમાં ધરમે,
પોતે જાત પવિત્ર, ના'વા ધોવાથી નાસે,
જળ પીધે જીવે ન, પલક ન રહે જળ પાસે,
પરમાર્થી પરાક્રમી ઘણો, પર મૂલકમાં પરવરે;
શામળ કહે શાહ સુલતાન સહુ, અધિક આશ્ર એની કરે,

ઉત્તર : કાગળ

પદ્માવતીની વૈતા

આખ્યાન કહું પદ્માવતી, સતી શિરોમણિ જેહ;
 પુષ્પસેન સાથે વરી, વર્ણન હું કહું તેહ.
 નગર એક ચંપાવતી, ચંપકસેન રાજન;
 પટરાણી પુષ્પાવતી, પુષ્પસેન એક તન.
 ખત્રીશ લક્ષણ આગળો, ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ;
 રાગ છત્રીશે આળખે, વદન શશી પરમાણ.
 સોળ વરસનો સુત થયો, ધનુર્વિદ્યાનો ધીર;
 હથે બેસીને સંચર્યો; જાણે આવન વીર.
 પ્રીત ધણી પરધાન શું, ક્ષણ અળગો નવ થાય;
 બે જણ રમવા એકઠા, મૃગયા કરવા જાય.
 વસંતઋતુ ફૂલી રહી, સુંદર સરોવર નીર;
 મૃગયાથી પાછા વળ્યા, આવ્યા તેને તીર.
 સુંદર તટ રણિયામણું, બિલા તેને છાંય;
 માનની એક મદે ભરી, જળ ભરવાને જાય.

[એ કન્યાનું નામ સુલોચના હતું. તેને રાજકુંવર વેરે પરણ-
 વાની ઇચ્છા થઈ.]

કુંભ ભરી શિર પર ધર્યો, કટાક્ષ કરતી જાય;
 આતુરી ઘણી ચાળવી, તોય ન ચેત્યો રાય.
 રીસ કરી રામા વદે, સાંભળ રાજકુમાર;
 કૌણ કારણ અણું કામહું, શીદ વેંઢારે ભાર ?
 રાય સુણી અચરત થયો, સાથી સામું બેય;
 શું કહે છે એ કામની, કહી નવ થકે કોય.
 કહે રામા તું કૌણ છે, કૌણ તમારી ભત ?
 ચા કારણ પડ્યું પૂછવું, તે કહો મુજને વાત.

નારી વેણુજ ઓચરી, સાંભળ સાચુ ધીર;
કશી ભરીને નાખ તુ, મારા કુંભ પર તીર.
કુંભે તીરજ વાગશે, ચાલશે જળની ધાર;
હોડ આપણે એટલી, આપું એકાવળ હાર.

[પથુ આવતા તીરને આવી લડે ને તમારી પેઠી કાળ ચુકાવું,
તો તમારે મારે ઘેર આવી મારી વેર લગ્ન કરવું.]

મહિપતિ રીઝયો મન વિષે, એ તો કૂડી વાત;
હું નિશાન જૂહું નહિ, જેડું તો ટોણુ માત્ર ?
તાણી તીરજ નાખિયું, રાજાએ દર્ધ દોટ;
આવતું આદ્યું ઝડપશું, ચૂકવી પહેલી ચોટ.
સખીઓ સાથે હસી પડી, ચડી રાયને રીસ;
કા કાળે જૂહું નહિ, જાણે છેડું શીશ.
પ્રધાને વારી રાખ્યો, રીસ ન કીજે રાઓ;
સુખથી વેણુજ જો ઓચયો, એને મંદિર જાઓ.
પછી રાય હસી જોલિયો, કહો આવ્યાની વાટ;
મંદિરનું દે પારખું, આવું પડતી રાત.
નિત્યે પાવક પરજળે, મૃત સંજવન થાય;
તેથી મોહોલ ઊચેરડો, એ એંધાણી રાય.
અગ્નિથકી લોહું ગળે, જીવતી ધમણો સાર;
મંદિર કહ્યું તે માનની, લક્ષ વસા લોહાર.
જેને દીઠે જગ મોહો, તેનું છેદે શીશ;
તેને ઘેર થઈ આવજો, રવિ આચમતે દીશ.
નિર્મળ વાડી વનસ્પતિ, નિર્મળ નીર શું નેહ;
પુષ્પો વીણે પ્રીત શું, માળી મંદિર તેહ.
જેહ સમારે તુજને, તેને સમારે જેહ;
તેથી મોહોલ ઊચેરડા, સહી એંધાણી એહ.

શોભા દે સહુ લોકને, તેને ઉજ્જવળ કામ;
શામા સમજાવ્યું તમે, ઘોળી એવું નામ.
જેને ખાધે વિષ ચડે, તેને બે કાંઈ ખાય;
તે મેલું સુજ ખારણે, એ એંધાણી રાય.

ઉત્તર : મોર

કુરંગ હેમ સરીખડો, પૂછ પીવતો નીર;
તે મેલું સુજ ખારણે, આવળે આણી ધોર.
દિવસે મારે કામની, કુલમાં કરે ઉદ્યોત;
ઘેર ઘેર અજવાળું કરે, જીવતી દીપક જ્યોત.
મુખે મધુરું બોલતો, આતુર નર વશ હોય;
તેનો ચળક સુણી આવળે, જેમ ન બાણે કાંય.
લોગી માણે ભૂપતિ, તેને વા'લો તંત્ર;
બાલે બેસી બેખથી, જીવતી તે તો જ'ત્ર.
રાંક અઢારે વર્ષમાં, જે વડે તારું રાજ;
ધીરજ રાખી આવળે, બાત અમારી આજ.
હાલો અકલે આગળો, સર્વ કળાનો સૂત્ર;
નારી મેં તે જોળખ્યો, વણિક કેરો પુત્ર.
અમુલક બેજે તમકને, જલમાં નીપજે જેહ;
એ બે કીજે એકઠાં, તાત અમારો તેહ.
અમુલક બે તે નેણ છે, જળમાં કમળ સુધામ;
નારી તેં સુજને કહ્યું, નેન કમળચા નામ.

(ચોપાઈ)

એવું કહીને નારી બાય, મનમાં હરખ્યો પોતે રાય;
આપ આપણે મંદિર ગયાં, સાંજ સમયે બે તત્પર થયાં.
કહ્યાં એંધાણુ ધરીને ગર્વ, રાજાને મન વસિયાં સર્વ;
પ્રીત થકો રાજા પરવયો, સ્ત્રી મહોલ સામે સંચર્યો.

ઊઠી અબળાએ કર્યો પ્રણામ, લલે પધાર્યા રૂટે કામ;
પાંચ પદારથ પામ્યાં અમો, પ્રીતે કરી પધાર્યા તમો.
રાજા બેઠો પાસે જઈ, સ્ત્રી કર બેઠી ઊભી રહી;
લામનીએ નીરખ્યો તે ભૂપ, રાજાનીજ રદિયાણું રૂપ;
રાજાએ રાણી નીરખ્યાં, બેઠે જણ હેડે હરખિયાં.

(દોહરા)

સુલોચના એમ ઓચરે, સાંભળ રાય સુધીર;
જે વરું તો તુજને વરું, નહિ તો પારું શરીર.

[બાઈનો મરજી એવી હતી કે, તે જ વખતે ગાંધર્વ વિવાહ કરવો, પણ રાજકુમારને એમ જાનું પરણવું દીક લાગ્યું નહિ તેથી તેણે ના કહી.]

વિનતા વળતી ઓચરી, એ શું બોલ્યા રાય ?
ના કહેતાં મરજી અમો, તે તમને હત્યાય.
રાય કહે સુષુ સુંદરી, એમાં અમને ખોડ;
કાલ સવારે પરણશું, આપણુ જીવતી જોડ.
હેડે ધીરજ રાજા તું, જઈ સંભળાવું તાત;
નગરલોક સહુ દેખતાં, જાણું જમણે હાથ.
મંડપ રચાવું મોકળો, પરણું રૂઢી પેર;
પટરાણી કરું પ્રેમશું, રાખું મારે ઘેર.

[રાજકુમારના એ વચનથી સુલોચના સંતોષ પામી પોતાની માની પાસે ગઈ અને કુંવર અહીં શેઠને ઘેર રાત્રે સર્પ રહ્યો, એવામાં બીજું કોતુક થયું.]

(ચોપાઈ)

તેણે સમે વળતું શું થાય, સજી સમાને બેઠો રાય;
ચંપકસેન નામ જે તણું, ઢળે છત્રશિર શોભિત ઘણું.

નિશા અંધારી દીપક બળે, રાજકુળ છત્રીશે મળે;
રાગ રાગણી છત્રીશ થાય, બહુ મળ્યા રાણા ને રાય.
વિવિધ પ્રકારે થાયે ગાન, એ રીતે બેઠા રાજન;
પહોર રાત એમ કરતાં ગઈ, નગરમાંહી ત્યાં ખૂમ જ થઈ.
ધસમસીને ત્યાં આઠ્યા લોક, સૌ કોને મન પ્રગલ્બી શોક;
રાય સભામાં આવી રહ્યા, કારણ રાજા આગળ કહ્યાં.
રાય બચ્ચાનો નથી રે લાગ, નગર વિષે આઠ્યા બે વાધ.
રાજાજી સાંભળજે વાત, માણસ તણુની કીધી ઘાત;
સુણતાં રાય થયો અસવાર, સોંઢ્યા છે ત્યાં મહા ઝુઝાર.
નગર થકી બહાર નીસર્યો, ઘેરી વાધ બે આગળ ક્યો;
રાજા સૌથી આગળ રહે, ક્રોધ કરીને વાણી કહે.

(દોહરા)

નગરપટો વજડાવિયો, વરતાતી છે આણ;
જે નહિ આવે રણ વિષે, તેના લેઈ પ્રાણ.
રહે રામના દેશમાં, અત્ર રાયતું ખાય;
વહેલો આવી આ ઘડી, રણમાં સાથે થાય.
પાંચથકી પચાસનો, પાળો કે અસવાર;
જે નહિ આવે રણ વિષે, તેને મારું ઠાર.
વૃદ્ધ પ્રધાન વાણી વહે, એમ ન બોલો બોલ;
કોઈક એવો રહી જશે, બિતરશે તુજ તોલ.
નહિ શુદ્ધ પરધાનને, નહિ બેટો કે બાપ;
પક્ષ કરું બે કોઈનો, અઘણત્યાદિક પાપ.

(ચોપાઈ)

અંધકસેને કોલજ ક્યો, શિકાર કરવાને સંચર્યો;
અન્યોઅન્ય સેના સંચરે, ઘેરી વાધને આગળ કરે.

એમ કરતાં વીતી મધ્યરાત્ર, વાઘ બેઘની કીધી ઘાત;
રાજા મનમાં હરખ્યો બહુ, વજ્ર સાથે હરખ્યા સહુ.
રણમાં સભા કરીને રાય, સૌ કોને ત્યાં કરે પસાય;
હું તેને આપું સરપાવ, જેણે વાઘ પર કીધા ઘાવ.

(દોહરા)

કયું નિરીક્ષણ નરપતિ, જોયાં સઘળાં રૂપ;
દૃષ્ટે આવી ન ચડ્યો, પુષ્પસેન સુત બૂપ.
કોધપૂર્ણ રાજા થયો, ભમર ચઢાવી શીશ,
જઈ સુતને હાથે હણું, રવિ જિગતે દીશ.
હત્યા ન ગણું બાળની, વચન અમારું જાય;
રાવત સૌ બાબા થયા, કયો મહા અન્યાય.

(ચોપાઈ)

રાતે સર્વે રણમાં રહ્યું, જિગ્યો સૂર્ય ને વહાણું થયું;
પ્રાતઃકાળ થયો જેટલે, પુષ્પસેન જાગ્યો તેટલે.
રવિ જિગમતે તે ઊઠ્યો, પાગ સમારી બેઠો થયો;
પ્રમદા આવી પાલવ ગ્રહ્યા, રાજાને એમ વચન જ કહ્યાં.
તમે વિના મેં રહ્યું ન જાય, ઘડી એક વરસની થાય;
તમ દીકે સુજ લાંગે બૂખ, અણુદીકે જિપજે મહા દુઃખ.
રાય કહે ધીર રાખો તમે, વચન મારું જે વરશું અમે;
વચન દેઈ ને મહિપતિ ગયો, મહોલ પોતાને દાખલ થયો.
આવતો માર્ગ નીરખ્યો તન, જિલટ વધી માતાને મન;
કહો કુંવર કયાંથી આવ્યા, સામાચાર શા શા લાવ્યા.
કેણે વાઘ હણ્યા કઈ પેર, રાજકુંવર પધાર્યા ઘેર;
જીતી જશ તે કેણે લીધ, કેટલાને સરપાવ જ દીધ.
માશું વાઘશું કહો છો તમે, વાત કરી પ્રીતું નહિ અમે;
રાતે તે શી થઈ છે વાત, કયાંહાં ગયા છે મારો તાત ?

(દોહરા)

રાતે વાઘ બે આવીઆ, સેન ગયું રણમાંય;
નગરપટો વજડાવિયો, તું કેમ ન ગયો ત્યાંય ?
વચન સુણીને માતનું, આલ્યો રાજકુમાર;
અથ્થે બેસી એકલો, ગયો નગરની બહાર.
ઠટક સર્વ પાછું વળ્યું, બાણે સાગરપૂર;
કુંવર મળિયો વાટમાં, ત્યાં ભિગમતે સૂર.
પિતા સમીપે આવિયો, પાળો થઈ તે વાર;
કર જોડીને કુંવરે, કીધો જઈ જુહાર.

(ચોપાઈ)

રાયની કરડી દીઠી દે, કુંવર મનમાં પામ્યો કદ;
કુંવર મનમાં ઝાંખો થયો, સૌની પાછળ પાછળ રહ્યો.
રાજા આવ્યો રણમાં જઈ, સેના સૌ સૌને ઘેર ગઈ;
અંપક બેઠો આસન ચડી, તેજ્યો કુંવરને તે ઘડી.
નાનું મોઢું નગરનું સહુ, મળી ખલક જોવાને બહુ;
સાચું કહો રહ્યા ક્યાં રાત, વળતી આવ્યા કેમ પ્રભાત ?
વળતી કુંવરે વચન જ કહ્યું, જેમ સરજી હતું તેમ જ થયું;
રાજાજી જે કહો તે કરું, ઘો આશા તો મરતક ધરું.
શાને પૂછો રાખણહાર, હું અન્યાયી બિલો આ ઠાર;
બોલ્યો રામ ચડાવી રીશ, બાજો કુંવરનું છેદો શીશ.
એની જે કેા કરશે વાર, મારું તેને સાથે ઠાર;
અંપક વાણી એમ બોલિયો, હાહાકાર નગરમાં થયો.
એક વચન કરી માનો સત્ય, વાર ન લાગે કહે બૂખલ્ય;
નગરલોક સૌ મનમાં લહે, કોણ એવો જઈ રાયને કહે ?
બેઠી હતી રાણીજી જહાં, તે વાત વળતી ગઈ તુહાં;
મારા સુતને મારે આજ, તેનાં ચક્ષુ કરાણું ત્યાજ.

જો કોઈ લહે કુંવરનું નામ, તેનો ફેડું નિશ્ચે કામ;
ચઢાવી દીધે છૂટે કેશ, લાર જોળનમાં બાળે વેશ.
રાણીએ મન આણી ગર્વ, સોંઢાડી સાહેલી સર્વ;
લાગી વાર જ કરતાં વાત, સાહેલિયો મળી સેંસાત.
સહુકો ખરૂં ઉઘાડાં કરી, રાજસભા માંહે સંચરી;
જઈ નરપતિને કયાં પ્રજ્ઞામ, માથું છું હું એક ઇનામ.
રાય કહે માગો છો તમો, તે હાથથી નહિ આપું અમો;
તારા મનથી માગ્યો સુત, તું ઉગારવા આવી પૂત.

(દોહરા)

રાણી મન વિમાસિયું, જાતનું કશું જતન;
જીવ્યાથી મરણું ભણું, જો સૂત જાય રતન.
ક્રોધ કરીને કામની, ધરી રાયશું રોષ;
શોક કરી બેઠી સજા, કોઈ ન દેશે દોષ.
રાજાને કહ્યું રાણીએ, કોઢે ગળશે જાત;
હમણાં તુજને લાગશે, સ્ત્રીહત્યા સેંસાત.
પ્રહ્લહત્યા છૂટ્યા તણો, કોઈક કાળે પાર;
સ્ત્રીહત્યા જેણે કરી, નહિ નરકમાં કાર.

(ચોપાઈ)

વચન સુણી માતાજી તણું, કુંવર મન દુઃખ પામ્યો ઘણું;
સુત માને જઈ લાગ્યો પાય, ફોકટ જોલો કાં અન્યાય ?
મારા તાતનું વચન જ જાય, શેં કામે આવે આ કાય ?
જાયું તે જાવાનું સર્વ, ગંદી દેહ તણો શો ગર્વ ?
સુજ પિતાથી ઉગારશે, જમકિંકરને કયાં વારશે ?
એક વચન માટે બલિ છળ્યો, પૂરણ વચન પોતાને મળ્યો.
હરિશ્ચંદ્ર અંત્યજ ઘેર રહ્યો, વિલીલણ લંકાપતિ થયો;
વચને પાંડવ વનમાં ગયા, વચને કૌરવનો ક્ષય થયો.

અહંકારી અભિમાની હોય, ચિરંજીવી જગમાં નહિ દોય;
જાઓ બેસો તમે રૂડી પેર, પ્રીછવી માને મોકલી ઘેર.
કહ્યું તાતને મૂકી મામ, તમે તમારું કરાને કામ.

(દોહરા)

રાયે મન વિમાસિયું, મોટી હત્યા બાળ;
કુંવરને હાથે હણી, આણું મારો કાળ.
કોલ પળે સુત ભિગરે, સ્ત્રીહત્યા નવ થાય;
કહ્યું પ્રધાનને તે કરો, પૂછો પંડિત રાય.
તેજ્યા પંડિત પ્રીતશું, પ્રધાન પૂછે ભેષ;
કહો કેમ સૌ ભિગરે, હીસે ન કોઈને દોષ.
પ્રીત કરી પંડિત કહે, સુણો રાય એ સૂત;
બોલ તમારો પાળવા, વનમાં કાઢો પુત્ર.
અમ શિર દોષ ન દીજિયે, સુણો રાય સુભણ;
જેવી શાઓમાં ઘટે, એવી બોલુ વાણ.

(ચોપાઈ)

કોષે બોલ્યો અંપકરાય, કુંવરને કાઢો વનમાંય;
પછી પંડિતની ભાંગી બૂખ, ટાળ્યું જન્મ બધાનું દુઃખ.
પુષ્પસેને સજ્યો કેકાણ, અંગે ધર્માં ધનુષ ને બાણ;
માગી શીખ ચાલ્યો જેટલે, પ્રધાનપુત્ર મળ્યો એટલે.
પરપરે રાયા બે જણા, રોતાં કાંઈ ન રાખી મણા;
પૂછે વિચાર બ્રાહ્મણ જન, વળતી મુજને કાઢે વન.
વળતી મિત્ર ગયો તે ત્યાંય, રાજસભા બેઠી છે જ્યાંય;
માન દઈ માહિપતિને મળ્યો, એક અરજ મારી સાંભળો.

(દોહરા)

વણરસુત વાણી વદે, સુણે રાયણ સૂત;
એક વચનને કારણે, વનમાં કાઢે પુત્ર.
એણે વચન તમ પાણિયું, ઉત્તમ કીધો ન્યાય;
વચન જાય તમ પુત્રનું, એ મોટે અન્યાય.

(ચોપાઈ)

સુતને તેડીને પૂછિયું, સત્ય કહો કાલે કેમ થયું;
ક્યાંકાં રદ્યા'તા કેને કાજ, સાચું જોલ તણને લાજ.
જે તારા મનમાંહી હોય, મારી આગળ સાખો સોય;
સુત કહે સાંભળો મહારાજ, વનમાં જતાં હરખ્યો આજ.
મુજને વહાલી નથી મુજ દેહ, સત્ય કરી માનોણ તેહ;
કાલે મુજને કૌતુક થયું, બીક થકી કોઈને નવ કહ્યું.
આજ તમે તજિયો છે ક્રોધ, તો સાચો જોલું પ્રતિજોધ.

(દોહરા)

નેનકમળ વહેવારિયો, નજર તમારામાંય;
ખત્રીય લક્ષણ આગળી, તેને છે કન્યાય.
કરમસંજોગે તે મળી, નાખ્યો તેણે પાશ;
વચન દીધું વરવાતણું, ભાગી તેની આશ.
આશાભંગી જે કરે, કાલ બેકોલી થાય;
મહાનરકમાં માનવી, જરૂર તે તો જાય;
અંધક ચિત્તમાં ચિંતવે, સર્વ સુણી વૃત્તાંત;
તરત શેઠ તેડાવિયો, અધિપતિએ એકાંત.
મહાજન આળ્યા મલપતા, જ્યાં બેઠા છે રાય;
બૂપે માન દીધું ઘણું, આવી નમિયા પાય.

રાય કહે સુણ શેઠજી, માણું છું હું માન;
 નેનકમળની દીકરી, આપો અમને દાન.
 વળતા મા'જન જોડિયા, સાંભળ રે ભૂપાળ;
 કન્યા અમો કેમ દીજિયે, ખેસે શિર પર ગાળ.
 તમે ક્ષત્રી અમો વાણિયા, તમે રાય અમો રાંક;
 વરકન્યા પરણે નહિ, વૈશ્યો કાઢે વાંક.

(ચોપાઈ)

નરપતિ કહે નહિ મારો વાંક, એ કન્યાયે વાળ્યો આંક;
 મુજ કુંવરને તેડી ગઈ, કીધો કાલ અમારી થઈ.
 તેને જઈ પૂછો નિરધાર, જેમ ઘટે તે કરો વિચાર;
 શેઠ સુણી આવ્યા ઘરમાંય, પુત્રીને જઈ પૂછ્યું ત્યાંય.
 સત્ય વચન તું કહેજે આજ, જેમ કહે તે કરીએ કાજ;
 પુત્રી કહે વર એ જ પ્રમાણ, નહિ તો મારા છોડું પ્રાણ.
 શેઠે વાત ધારી તે ધ્યાન, દેઈ કુંવરને કન્યાદાન;
 નવ આપું તો પુત્રી મરે, વળી રાજા મન વેર જ ધરે.
 કહો છો તો રાજા લીજીએ, કન્યાદાન અમો દીજિયે.

(દોહરા)

મારી પુત્રી લાકડી, તમ સુત બાવન વીર;
 જીગર્તુ જોડું પરણશે, જમ સાકર ને ખીર.

(ચોપાઈ)

રાજા કહે ન લગાડો વાર, સામગ્રી કરજો તૈયાર;
 શાને વાર કરો એવડી, બાજો પરણાવી ઘો આ ઘડી.
 મંદિર આવ્યો વેવારિયો, સમાચાર જઈ સ્ત્રીને કહ્યો;
 કુંવરી તો ઇચ્છાવર વરે, ના કહીએ તો નિશ્ચે મરે.
 શેઠાણીએ તો સુણી લહ્યું, જઈ કુંવરીની આગળ કહ્યું.

માતા સમજો, દુઃખ દિલ ધરો, નયને આંસુ શાને ભરો ?
જ્યાં જઈ ત્યાં સુખ જ હોય, મુજને ગાંજ શકે ન કોય.
પ્રસન્ન થઈને થીજ દીજિયે, પ્રજ્ઞામ લક્ષવરાં લીજિયે;
ચાલો કહેતાં જીવ ન જાય, પણ શું કરીએ કોપ્યો રાય.

(દોહરા)

વચન માતનું શિર ધરું, ત્યાંથી ચાલ્યો જાય;
સામે જઈ જિલો રહ્યો, જ્યાં છે રાજસભાય.
શીશ નમાવ્યું તાતને, સલાને કર્યો જીહાર;
રાજા બેઠો ત્યાં જઈ, ચરણે નમ્યો કુમાર.
રાજા મુખથી બોલિયો, જો સુત મહારો હોય;
વનમાં જાણે એકલો, સાથે ન લઈશ કોય.
હું ને અશ્વ અમારડો, ન કરું કોઈની આશ;
જો કોઈ સાથે સંચરું, સુકત થાણે નાશ.
સેવક સાથે સંચરે, તે કાયરનું કામ;
જઈ વનમાં એકલો, 'પુષ્પસેન' મુજ નામ.
એમ કહી પાછો વળ્યો, ન હોય મન ઉચાટ;
પ્રધાનપુત્રે નીરખિયો, જિપજ્યો મન ગેંગાટ.
પ્રધાનસુત પાછો વળ્યો, હેડું કાટી જાય;
સાથે આર્તું કેમ કરી, વારી રાખે રાય.
વળતી નિજ નારી કને, આવ્યો રાજકુમાર;
નારે નીરખ્યો કંથને, કીધું રુદન અપાર.
નારી પ્રત્યે નેહનાં, કહ્યાં વચન બિચાર;
જો જીવશું તો આવશું, નહિ તો કાટી જીહાર.

(ચોપાઈ)

શ્રી કહે અશ્વચક્રી જિતરો, મારે હાથે લોજન કેરો;

(દોહરા)

રાજકુંવર તને પરણશે, હવણાં જાશે રાન;
 લખ્યું હશે તો આવશે, તું સુણ તારે કાન.
 કમેં મારે જે લખ્યું, તે થાશે મુજ હાલ;
 રૂંડો જૂંડો મેં વયો, આ ઠેકાણે કાલ.
 તું જાણે વજ્રં રાયને, બેઠી ચારું પાન;
 એ તો રહેશે જોરિયો, સમજે આણી સાન.
 કાલ સવારે કાઢશે, રાજાની બરશે પેટ;
 તાત કહે છે તાહરો, નહિ સુખ પામે નેટ.
 કન્યા માતાને કહે, કર જોડીને વાત;
 મારું નહિ હું માવડી, ઘેલો થયો મુજ તાત.
 તાત શું બેઠો દીન થઈ, કરો ગણેશ આચાર;
 લગન ચોધડિયું જાય છે, હવે ન કરવી વાર.
 આવ્યો રાજા પરણવા, વાગ્યાં વડાં નિશાન;
 પાટ બેસાડી પક્ષની, જાણે બિચો ભાણ.
 હાથ મેળાવ્યો હાથશું, આરોપી વરમાળ;
 મૂત્તં એકમાં બિઠિયાં, પરણી તે તત્કાળ.
 આશીર્વાદ વિપ્રો વદે, વેદ વદીને વાણ;
 ચિરંજીવી રહે બે જણા, બોલે લોક પ્રમાણ.
 પરણી બિઠ્યાં પાટથી, ઉતારી વરમાળ;
 મીંઢળ છેડા છૂટશે, લખ્યું હશે તે કાળ.
 શીખ માગી નારી કને, હું પરદેશ પળીશ;
 હુકમ લઈને હજૂરનો, જાતાં તને મળીશ.

(ચોપાઈ)

પુષ્પસેન પરણી પરવયો, નમસ્કાર જઈ માને કયો;
 માતાંજી અમે વન ચાલશું, લખ્યું હશે ત્યારે આવશું.

માતા સમજે, દુઃખ દિલ ધરો, નયને આંસુ શાને ભરો ?
જ્યાં જાઉં ત્યાં સુખ જ હોય, મુજને ગાંઠ ચક્રે ન કોય.
પ્રસન્ન થઈને શીખ લીજિયે, પ્રણામ લક્ષવરાં લીજિયે;
ચાલો કહેતાં જીવ ન જાય, પણ શું કરીએ કોપ્યો રાય.

(દોહરા)

વચન માતનું શિર ધરું, ત્યાંથી ચાલ્યો જાય;
સામે જઈ જિલો રહ્યો, જ્યાં છે રાજસભાય.
શીશ નમાવું તાતને, સભાને કયો જુહાર;
રાજ બેઠો ત્યાં જઈ, ચરણે નમ્યો કુમાર.
રાજ સુખથી ખોલિયો, જો સુત મહારો હોય;
વનમાં જાજો એકલો, સાથે ન લઈશ કોય.
હું ને અશ્વ અમારડો, ન કરું કોઈની આશ;
જો કોઈ સાથે સંચરું, સુકત ચાલો નાશ.
એવક સાથે સંચરે, તે કાયરનું કામ;
જાઉં વનમાં એકલો, ‘પુષ્પસેન’ મુજ નામ.
એમ કહી પાછો વળ્યો, ન હોય મન ઉચાટ;
પ્રધાનપુત્રે નીરખિયો, બિપજ્યો મન ગેંગાટ.
પ્રધાનમુત પાછો વળ્યો, હૈડું કાટી જાય;
સાથે આવું કેમ કરી, વારી રાખે રાય.
વળતી નિજ નારી કને, આજ્યો રાજકુમાર;
નારે નીરખ્યો કંથને, કીધું રેદન અપાર.
નારી પ્રત્યે નેહનાં, કહ્યાં વચન જે-ચાર;
જો જીવશું તો આવશું, નહિ તો કાટી જુહાર.

(ચોપાઈ)

શ્રી કહે અશ્વયકી બિતરો, મારે હાથે લોજન ‘કરો’;

વિપ્ર જ વાણી જોલિયો, તું શે ન જાણે મન ?
 ધારનગર રણિયામણું, કુંતીલોજ રાજન.
 વદન નમાવ્યું વિપ્રને, પછી ખેડ્યો કેકાણું;
 નગર અનુપમ નીરખિયું, જાણે જિગ્યો ભાણું.
 ગદ દીસે રણિયામણું, દેખી રીઝ્યો રાય;
 સુવર્ણકુંલે સુંદરી, જળ ભરવાને જાય.
 વડી જુક્તિ વાડીતણી, પુષ્પો ગાઠ વિશેક;
 વર્ણન પુરતું શું કરું, કેતાં ના'વે છેક.
 રાજસભામા સંચર્યો, ઉત્તમ શોભા હોય;
 નૃત્ય કરે વારાંગના, તે દેખી મન મહોય.
 પંડિત બેઠા પાંચસે, રાજકુળી છત્રીય;
 જોશી જુગતે જોયરે, લક્ષણધર બત્રીય.
 જમણી પાસે જુગતશું, પ્રધાન જે ધનરાજ;
 ડાબી પાસે બેટડો, કાન કુંવર મહારાજ.
 કળાવંત કળા કરે, શુભીજન ત્યાં શુભ ગાય;
 ચમર ઢળે ચોપાસથી, કનક સિંહાસન રાય.
 રાજસભા મનમાં વસી, હેડે હરખ્યો રાય;
 ક્યાં જઈએ આવું તણ, ઉત્તમ આજ સભાય.
 પંડિત સૌને પ્રણમિયો, રાયને કયો જુહાર;
 ભૂપતિ મન આનંદિયો, દેખી રાજકુમાર.
 રાજસભામાં જઈ રહ્યા, સહુનાં રીઝ્યાં મન;
 માન દઈ જોલાવિયા, મન હરખ્યો રાજન.
 કોણ તણા તમ બેટડા, કોણ તમારો દેશ ?
 કિયા સુલકથી આવિયા, પૂછે વાત નરેશ ?
 પૃથ્વી દેશ અમારડો, વાત તો સરજનહાર;
 ઉમેદવાર જોળગતણું, જ્યાં ધારું કતાર.

રાજસભા રાજી થઈ, બંધાવ્યો તોખાર;
ખાઓ, પીઓ, આનંદ કરો, એમ બોલ્યા દરબાર.
અહીં રહો, ઝોળગ કરો, સહસ્ર ટકા દ્યો રોક;
કુંવર સાથ નિત્ય રમો, ન હોય મનને શોક.
નિત્ય વાડીએ સંચરો, ચોરે ચોટે જાય;
જાણીતો થયો નગરમાં, આવ્યા અમુલખરાય.
વાતો સઘળે વિસ્તરી, સુદર ચતુર સુભણ;
જ્યાં બેઠી પદ્માવતી, દાસી કરે વખાણ.
કુંવરી કુંતિભોજની, પદ્માવતી અભિધાન;
શશિવદની મૃગલોચની, હીરા હંતસમાન.
સાહેલી સોળ વર્ષની, સુલેખા તેનું નામ;
જ્યાં બેઠાં પદ્માવતી, તે આવી તે ઠામ.

(ચોપાઈ)

હસતી રમતી ને બોલતી, આવી નિકટ દાસી ડાલતી;
વાત સુણો બાઈ અમતણી, અમને આપો વધામણી.
તમ સરખો દીકો એક જૂથ, તમથી અદકું તેનું રૂપ;
કોઈ નગરનો છે રાજિયો, મહાસંકટે અહીં આવિયો.
રૂપ સુરૂપ છે લક્ષણસાર, કારણ રૂપ તણો અવતાર;
હેત કરી રાખ્યો છે રાય, તેની શોભા કહી નવ જાય.
અન્ધ અનોપમ ઉપર ચઢ્યો, કાલ અમારી દષ્ટે પડ્યો;
ચિત્ર લખેલી હું તો થઈ, સુધ ગુધ, મારી સર્વે ગઈ.
વર્ષ સોળ બાઈ મુજને થયાં, એવાં રૂપ મેં નવ નીરખ્યાં;
સહી માનજો મારું કહું, રૂપ અલૌકિક મેં તો લહું.

(દોહરા)

પદ્માવતી કહે પ્રેમ શું, સાંભળ સહિયર એહ;
વખાણ તું કરે જેહનું, મુજને દાખવ તેહ.

ઉત્તર :

પાન, પાઈ ને પદ્મણી, પરિમળ ને પોશાગ,
પાચે વહાલા પુરુષને વળી પૂછ સદલાગ.

પ્રશ્ન :

ધન ધન તારી સૂઝને, ધન ધન રાજકુમાર,
પાચ ક વહાલા કામની, એક હવે ઉચ્ચાર.

ઉત્તર :

કાજળ કકુ કચવો, વળી કસુખો કત;
પાચ ક વાલા પદ્મણી, સુષ્ણને નાર સુચંત.

પ્રશ્ન :

જુગતું બોલ્યા બણીતા, લાગી મન શુ રાજ્ય,
પાચ કકા નથી તુજ કને, તે તુ કહી દેખાડય.

ઉત્તર :

ફૂડ કપટ કુલક્ષણો, ફૂડી જાત કુનારી,
એ પાચે નથી સુજ કને, સાબળ રાજકુમારી.

પ્રશ્ન :

કહો છો છેયે એકલા, તમ સાથે છે સાત,
પ્રગટ દેખું છુ તમ કને, તે કહો સાચી વાત.

ઉત્તર :

તીર તરકસ તરવાર ને, લાલો ને તોખાર,
ઢાલ અને વળી ચાળખો, સાત સાચી છે સાર.

પ્રશ્ન :

. પળી બીડે જીવ વિના, બેસે જેની ડાળ,
મૃત્યુ પમાડે દેખતા, કહો સુજને જુપાળ.

માતા સમજે, દુઃખ દિલ ધરો, નયને આંસુ ચાને ભરો ?
 ત્યાં જઈ ત્યાં મુખ જ હોય, મુજને ગાંજ શકે ન કોય.
 પ્રસન્ન થઈને શીખ લીજિયે, પ્રણામ લક્ષ્મણ લીજિયે;
 ચાલો કહેતાં જીવ ન જાય, પણ શું કરીએ કોયો રાય.

(દોહરા)

વચન માતનું શિર ધરું, ત્યાંથી ચાલ્યો જાય;
 સામે જઈ જિલો રહ્યો, જ્યાં છે રાજસભાય.
 શીશ નમાવ્યું તાતને, સભાને કયો જુહાર;
 રાજ બેઠો ત્યાં જઈ, ચરણે નમ્યો કુમાર.
 રાજ મુખથી બોલિયો, જે મુત મહારો હોય;
 વનમાં જાએ એકલો, સાથે ન લઈશ કોય.
 હું ને અશ્વ અમારડો, ન કરું કોઈની આશ;
 જે કોઈ સાથે સંચરું, સુકત થાને નાશ.
 સેવક સાથે સંચરે, તે કાયરનું કામ;
 જઈ વનમાં એકલો, 'યુષ્મસેન' મુજ નામ.
 એમ કહી પાછો વળ્યો, ન હોય મન ઉઘાટ;
 પ્રધાનપુત્રે નીરખિયો, જિપજ્યો મન બેંગાટ.
 પ્રધાનમુત પાછો વળ્યો, હેડું ફાટી જાય;
 સાથે આવું કેમ કરી, વારી રાખે રાય.
 વળતી નિજ નારી કને, આવ્યો રાજકુમાર;
 નારે નીરખ્યો કંથને, કીધું રેઢન અપાર.
 નારી પ્રત્યે નેહનાં, કદ્યાં વચન બે-ચાર;
 જે જીવશું તો આવશું, નહિ તો કોટી જુહાર.

(ચોપાઈ)

શ્રી કહે અશ્વધડી જિતરો, મારે હાથે લોજનું કેરો.

ઉત્તર :

પાન, પાંદે ને પદ્મણી, પરિમળ ને પોશાગ,
પાંચે વહાલાં પુરુષને વળી પૂછ સફલાગ.

પ્રશ્ન :

ધન ધન તારી સૂઝને, ધન ધન રાજકુમાર;
પાંચ ક વહાલા કામની, એક હવે ઉચ્ચાર.

ઉત્તર :

કાળજી કંકુ કંચવો, વળી કસુંબો કંત;
પાંચ ક વાલા પદ્મણી, સુવર્ણ નાર સુચંત.

પ્રશ્ન :

જીગર્તુ બોલ્યા બણીતા, લાગી મન શું રાજ્ય;
પાંચ કકા નથી તુજ કને, તે તું કહી દેખાડય.

ઉત્તર :

કૂડ કપટ કુલક્ષણો, કૂડી જાત કુનારી;
એ પાંચે નથી મુજ કને, સાંભળ રાજકુમારી.

પ્રશ્ન :

કહો છો છેયે એકલા, તમ સાથે છે સાત;
પ્રગટ દેખું છું તમ કને, તે કહો સાચી વાત.

ઉત્તર :

તીર તરકસ તરવાર ને, લાલો ને તોખાર;
ઢાલ અને વળી ચાળખો, સાત સાચી છે સાર.

પ્રશ્ન :

પંખી ભિડે જીવ વિના, બેસે જેની ડાળ;
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં, કહો મુજને ભૂપાળ.

ઉત્તર :

કુંવર કહે સુલુ કામની, સૌ હું સમજ્યો એહ;
સમસ્યામાં સમજાવિયો, તીર કહીને તેહ.

પ્રશ્ન :

ઉત્તમ કુળથી ઉપની, તાતવણે જે તાત;
તે સાથે વિવા કર્યો, સમજો સજ્જન વાત.

ઉત્તર :

મહીપતિ કહે સુલુ માનની, ઉત્તર આપું એહ;
એ સમસ્યા હું સમજિયો, તક કહી જે તેહ.

(ચોપાઈ)

એવાં વચન વનિતાએ કહ્યાં, રાજકુમારે મનમાં લઘ્યાં;
પ્રતિ ઉત્તર એનો આપિયો, ઓને મન ભૂપતિ ભાવિયો.

(દોહરો)

રામાને રાજા કહે, છો તમે ચતુરસુખજી;
અમને ઉત્તર આપિયે, બોલ્યો રાય પ્રમાણ.

સમસ્યા

પ્રશ્ન :

એક નરે સી શોભતી, ઓને વાલી અપાર;
ગળસ્થળે ચુંબન કરે, તે કહો રાજકુમાર.

ઉત્તર :

કુંવરી કહે અકોટડી, તમે પૂછિયું તેહ;
બીજું પૂછો રાયજી, ઉત્તર આપું એહ.

પ્રશ્ન :

શત નર બાધ્યા બંધને, મળી નર થયો એક;
તે નર તારી પાસ છે, પહોંચો ઓને પરોક.

ઉત્તર :

કુંવરી કહે સુણ રાયણ, ઉત્તર આપું એહ;
હાર નામ છે એહનું, તમે જતાવ્યો તેહ.

(ચોપાઈ)

રાજાએ જે પૂછી વસ્ત, સીએ ઉત્તર કયાં સમસ્ત;
એક અઠથી એકી ચાતુરી, બાંધી ન શકે કોઈ બાકરી.
માંહોમાંહે હરખ જ ધરે, ત્યાં વિહંગના સખી ઉચરે;
તમે જેઉ છો ચતુરસુભણ, તમ આગળ મુજ મતિ અભણ.
બાઈ જે મન માને તાહરું, રાજા સાથે વાતો કરું;
કુંવરી કહે જોલજે સત્ય, મારા લૂણની રાખે ખત્ય;
હરખ ધણો હેયે આણીએ, જોલીએ જે જોલી જાણીએ.

(દોહરા)

પર પરાક્રમ પર ચાતુરી, પર લક્ષ્મી પર નાર;
તેશું વાદ ન કીજિયે, સાંભળ રાજકુમાર.

(ચોપાઈ)

વિહંગના વાણી ઉચરે, હેતે રાજા હેડે ધરે;
તમે મુખે વદતાં લાણ્યે, એક વેણ ઉત્તર આપીએ.

(દોહરા)

પ્રશ્ન :

ચાલે છે પણ ચરણ નહિ, જીડે પણ નહિ પાંખ;
લાખે સાચો નવ રહે, સહુ ઠા દેખે આંખ.

ઉત્તર :

જીડે તે આકાશ જાણી, ઘરમાં રહે જેઘાટ;
ધુમાડો નિર્ધારિયે, વિચરે વસમી વાટ.

પ્રશ્ન :

ચંચુ પણ ચકવી નહિ, માંજરી મુખ શ્યામ;
જે જીભો નહિ નાગણી, નરપત કહો તે નામ.

ઉત્તર :

કાઘાના દિલમાં વસે, પંડિતને પ્રિય પૂર;
લક્ષણે જોતાં લેખણી, નાણાવટીનું નૂર.
રાજા મન રીઝ્યો ઘણું, જોઈ ચતુરાઈ એહ;
સાચું જોલ સુલક્ષણી, તું નહિ દાસી દેહ.

(ચોપાઈ)

જાલી દાસી નમાવી ચીથ, હું સાચું જોલીથ આ દિથ;
દાસી પણ રાણીયું વસું, એહ વાતનું અચરત કરું.
કુંવરી કહે જીઠોજી રામ, લોજનની વેળા વહી જાય;
તત્પર થઈ હેઠા જિતરો, લોજન મન લાવતાં કરો.

[રાજકુંવરે બાઈને પૂછ્યું કે તમે કાને પરપયાં છો તે કહો.
હું પરભીની જોડે વાત કરતો નથી.]

(દોહરા)

હું પરણી છું પેટમાં, દષ્ટે ચડિયા આપ;
તમ વિષુ ખીબા પુરુષ જોહ, તે બાઈ ને બાપ.
જેમ ઘટે તેવું કરો, છોજ ચતુરમુખણ;
ના કહીને જો નીસરો, તો તમને દઉં પ્રાણ.

(ચોપાઈ)

રાજા કહે જાણે તુજ તાત, આપણુ જોની કરશે ધાત;
વાલી નથી મુજને મુજ કાય, મુજને ચિંતા તારી થાય.
વિનતા એ મૂકી ઘો વાત, કહો જઈ પરણાવે તમ તાત;
આજા લેવાને સંચરો, શા માટે પણ ખૂટે મરો.
ચતુરાઈનહિ ચૌવટે વેચાય, એજે જીવ તમારો જાય.

(દોહરા)

ક્ષત્રિનું એ કર્મ નહિ, કુંવરી કહે સુણ કર્ણ;
નાકાથી છટે નહિ, માથે આંચું મર્ણ.

(ચોપાઈ)

સુણી રુદિયામાં રાજા હસ્યો, જોલ તેહનો મનમાં વસ્યો;
જો વરવાનું મનમાં ધરો, વિપ્ર તેડાવી મુજને વરો.
પૂરે શાખ જો છાદાણુ આપ, એ વાતે નવ જોસે પાપ;
પછી સંકટ જો આવી પડે, ઈશ્વર આપણી વારે ચડે.

(દોહરા)

જોર પોતાના ધરતણો, તેડી હીધું માન;
મુજ પરણાવી પરવરો, દ્યો મનગમતાં દાન.
વિપ્ર પડ્યો વિચારમાં, વળગ્યું મુજને વ્યંત્ર;
મૃત્યુ મારું જો તરફ, પડિયો વિકટ પ્રસંગ.
જો નૃપ જાણે તો હણે, કુંવરી કેમ હુબાધ;
જેય પ્રકારે મોત છે, પડિત મન પસ્તાય.

(ચોપાઈ)

વળતી વનિતા વાણી વહે, વાડવ દુઃખ નવ ધર્યો રહે;
જો રાજા ફેટે મુજ કામ, તારું નહિ લેવા દેઉં નામ.
પરણાવી આણે માળીએ, જનમ તણું હુબડાં ટાળિયે;
કુંવરી કહે શુરેણ સુણો, આશીર્વાદ ઋષિણ લણો.

(દોહરા)

જોડી લાકડે માંકડું, દક્ષણા પામું ક્ષિપ્ર;
વળતી અગિયારા ગણું, એમ વિચાર્યું વિપ્ર.
કયું મારું મલપતું, ચોરીના થંભ ચાર;
મંગળ દેરા દેરવી, આરોગાવ્યો કંસાર.

પ્રેમે ખરણી છઠિયાં, પોતી મનની આશ;
લાવઠ લાગી ચુરુ તણી, કહે કવિ શામળદાસ.

(ચોપાઈ)

ત્યાં વિપ્રે વનિતાને કહ્યું, આપો શીખ ન જાયે રહ્યું,
તને અમે રૂઢું કહાવિયે, હવે લણવા નહિ આવિયે;
સાચું માનો રૂડી પેર, હવે નહિ આવું તુજ ઘેર.

(દાહરા)

ખોલી બત્રીસલક્ષણી, સાંભળ વિપ્ર જ વીર;
લાજ અમારી તમ કને, સોંખ્યું તુજને શિર.
એક તાત જેણે જણ્યો, ખીજે તાત કરતાર;
ત્રીજે તાત તો ગોર છે, ચોથો અજઠાતાર.
પ્રાક્ષણુ લોળે લાખિયુ, વશ થાશે સહુ દોઢ;
આશીર્વાદ અમારડો, શામા છાંડો શોક.

(ચોપાઈ)

નરનારી મળી લાગ્યાં પાય, વિપ્ર શીખ લઈ થયો વિદાય;
સોંખ્યું ઘર ઘરણી વાશિયે, પછી વાડવ આદ્યો કાશીએ.

[આ છાના લગ્નની ખબર રાજા કુંતિભોજને ઠટલાંક વરસ
સુધી થઈ નહિ.]

પ્રાતઃકાળ સમે પરવરે, રાજસભા માંહી સંથરે;
કુંતિભોજને હરખ ન માય, જાણે રખે નમરથી જાય.
એમ કરતાં વીત્યા બહુ દિન, રાજાનું માન્યું બહુ મન;
પ્રતિહાર નામે પેચિયો, ચતુરપણે મનમાં ચેતિયો.
તેણે ત્યાં માંહી પડપૂછ, જેને મુખે નહોતી મૂછ;
રાતદિવસ ખૂંખારા કરે, સઘળી વાત તે દિલમાં ધરે,

આંખે કાણો ને વામણો, ભૂરા વાળ ને લલમણો;
 કુંવરી મોત તણો પ્રતિહાર, રાતદિવસ નવ છાંટે કાર.
 ગયા આંખ્યાની તે શુદ્ધ લહે, ખબર જઈ રાતને કહે;
 એમ કરતાં વામ્યા બહુ દિન, એત્યો પોળિયો પોતે મન.
 ત્રણ વરસ એમ વીતી ગયાં, ચોર થઈ નગરીમાં રહ્યાં;
 એક દિવસ એક ઠોતુક થયુ, સેજ વાતમાં લક્ષણ લઈ.
 એક સમે બેઠા રાજન, ગોર પધાર્યા તેણે ફન;
 મહિપતિએ દીધાં બહુમાન, આખ્યાં આબૂવણ ધનદાન.
 પૂછે ધર્મ કુરંધર ધણી, કહો કુંવરી કેટલું એક ભણી;
 શા શા પ્રંથનું શીખી જ્ઞાન, ભાષા કવિત સંગીત તાન;
 કાવ્ય કૈશ ને નૈષધ ન્યાય, કહો વાત જેથી સુખ થાય.

(દોહરા)

પ્રાદક્ષણ વાણી બોલિયો, સાંભળ રાજા કર્ણ;
 કુંવરીને મંદિર ગયાં, વર્ષ વીતિયાં ત્રણ.
 બાળા બત્રીશલક્ષણી, અફભુત બુદ્ધિ અપાર;
 શીખી વિદ્યા સર્વ તે, મેં છોડ્યો તે કાર.
 ત્યાર પછી જાત્રા ગયો, જોયું કાશી ગામ;
 પૂછી જુઓ તે પુત્રીને, બોલાવી આ કામ.

(ચોપાઈ)

એવું કહીને પ્રાદક્ષણ જાય, પ્રધાનને તેડાવ્યો રાય;
 પ્રધાન આંખ્યો તેણે દીશ, આવી રાયને નામ્યું શીશ.
 જાઓ તમે કુંવરીને દ્વાર, આશિષ કહો અમારી સાર;
 કહેજે ચિંતા તજજો તમે, વર રૂઠો જોઈએ છીએ અમે.
 શિખામણ દઈને આવજો, પ્રતિ ઉત્તર તેનો લાવજો;
 પ્રધાન પધાર્યા રૂડી પેર, તે આંખ્યા કુંવરીને ઘેર.

મલપતા મેડી પર ચડ્યા, તે કુંવરીની નજરે પડ્યા;
ભલે પધાર્યા પ્રધાન આજ, ઊભી થઈ ને કીધી લાજ.
ક્રિયા દેશના વા વાઈયા, પ્રધાન મુજ મોલે આવિયા;
વાત સર્વ બાણું છું અમો, લેવા ખબર પધાર્યા તમો;
અલખત ઘણી કરું છું આપ, તે તો રાય પ્રધાન પ્રતાપ.

(ચોપાઈ)

વહર વળતી બોલ્યો વાણુ, સાંભળ કુંવરી ચતુરસુભણુ;
રાજને સાંભરિયાં આજ, મોકલિયો શુદ્ધ લેવા કાજ.
કહ્યું છે ચિંતા તજ્જો તમો, વર રૂઠો જોઈએ છીએ અમો;
દેશ વિદેશ વિશે કહાવશું, વર રૂઠો જોળી લાવશું;
ખાઓ, પીઓ ને દિન નિર્ગમો, સખીઓ સાથે રનેહેરમો.

(દોહરા)

ખાળા બોલી રીસશું, સાંભળ ડાઘા શેઠ;
વાત કરે વરવાતણી, ખાળી મારું પેટ.
જઈ સંભળાવો તાતને, જેમ ચડે નહિ રીસ;
તાત તુલ્ય તું માહરે, તારે ખોળે રીશ.
રાજને તો સાન નહિ, રાજને તો કાન;
માને કહ્યું પ્રધાનનું, માટે માશું માન.
વણિક સમો તો કોઈ નહિ, હીસંતો તે રંક;
વગર વહરે વાણિયે, જોઈ રાવણે લંક.

(ચોપાઈ)

પ્રધાન કહે સાંભળ રે સતી, એમાં કોઈનું ડા'પણુ નથી;
જેવી ઈશ્વરની ઇચ્છાય, તે કોઈથી મિથ્યા નવ થાય.
આજ્ઞા આપો તો મંચરું, કામકાજ રાજનું કરું;
શીખ માગીને શેઠ જ ગયો, રાજસભામાં આવી રહ્યો.

રાજાએ દીઠો પરધાન, બોલાવીને દીધું માન;
 કુંવરી લાડકવાઈ જેહ, શું બોલી કહો સાચું નેહ.
 પ્રધાનને સુણી ચિતા થાય, સાચું કહેતા કોપે રાય;
 પ્રધાન બોલ્યો રૂડી પેર, તમને મળવા તેડે ઘેર.
 કહ્યું તાત મળવા આવજો, સાથે કોઈને નવ લાવજો;
 વળી કહ્યું છે બેઠ કર જોડ, નથી મારે પરવ્યાના કોડ.

(દોહરા)

કુંતીભોજ સુણી કળકલ્થો, એ શું બોલી બાળ;
 કુંવરીને મો'લે જવા, તે ઊઝ્યો તત્કાળ.
 રાય પધાર્યા માળિયે, આવ્યો ત્યા પ્રતિહાર;
 નરપતિને ચરણે નમ્યો, જુગતે કયો જુહાર.
 મોલે બેઠી માનની, કયું દામીએ બાણ;
 તમે ગાઈજી સાબળો, આવે છે અહીં રાણ.
 રાય પધાર્યા વેગથી, કુંવરી આગળ જાય;
 પ્રત્યક્ષ જઈ ઊભો રહ્યો, આસન બેઠો રાય.

[પછી પુત્રો જોડે વાતચીત કરતાં રાજાને મન એવો વહેમ આવ્યો કે, તે છાની પરણી છે, એથી કોપાયમાન થઈ રાજા પોતાને મહેલે ગયો અને એ શક સાચો કે જૂરો તે નક્કો કરવાને કુંવરીના મંદિરની ચોકી કરનાર પોળિયાને બોલાવી તજવીજ કરી, તે પરથી જણાય કે, કુંવરીના ગુપ્ત લગ્ન પ્રુબમેન વેરે થયાં છે.]

(દોહરા)

પ્રતિહારે જે વાત કહી, વિહંગના સુણી જાય;
 ચેતાવી પદાવતી, કોપ્યો તુજ શિર રાય.
 વેળા વંઠી આપણી, જો ચેતે તો ચેત;
 ઊગમીને ઉપાય નથી, કિતરું બાપડું હેત.

પદ્માવતી બોલી પછી, સાંભળ સખી સુખણ;
 મુજ પતિને ચેતાવ જઈ, નહિ તો થાશે હાણ.
 લાવ તેડી આ મોલમાં, કરીએ કાંઈ વિચાર;
 વિહંગના વળતી ગઈ, તેડી આવી એ ઠાર.
 પ્રદ્માવતી પ્રભુમી કહે, ચતુર પુરુષ તું ચેત;
 વેળા વેઠી આપણી, જિતયું રાયનું હેત.
 મુજ માટે તને મારશે, મોટી થાશે હાણ;
 માટે મારા કંથજી, માનો મારી વાણ.
 જીવશે તો નારી ઘણી, જીવ વિના સૌ શૂન્ય;
 પરદેશે ક્યાંઈ પરવરો, તમારે શી છે ન્યૂન?
 તાત કહેશે તે સુણીશ, ધારીશ આજા શીશ;
 તમારો જીવ ઉગારજો, કોપ્યો નૃપ આ દીશ.
 સ્વામી કહે સુણ સુંદરી, નવ મૂકું આ ઠોર;
 લાજે જનની માહરી, નામ ધરાવું ચોર.
 મરવું માથે સર્વને, ચિરંજીવી નહિ કોય;
 નામું નહિ નિર્જાળ થઈ, પ્રભુ કરે તે હોય.

(ચોપાઈ)

તું ક્ષત્રાણી કેરો તન, આજ અમારું માન્યું મન;
 મુજ માટે તુજને નૃપ હણે, હત્યા મન માંહી નવ ગણે.
 તમ હાથે હું દેઉં વચન, તમ સાથે પાડું મુજ તન;
 એને મન પુત્રીનું ઝેર, વડું વધ્યું છે મનમાં વેર.
 મારું ચાલતાં મુકાવીશ, નહિ તો તુજ સાથેજ મરીશ;
 પુષ્પક બોલ્યો ત્યારે ત્યાંય, વિચરું રાજસભાની માંય.
 શામા અમને શીખ જ દિયો, છેલ્લો જીહાર માની લિયો;
 શામા કહે સાંભળ રે રાય, ચતુર ન ધરશે મન ચિંતાય.

પ્રસન્ન જો પરમેશ્વર હશે, તો કલ્યાણ આપણું થશે;
માગી શીખને થયો વિદાય, રાજા ચાલ્યો રાજસભાય;
બેઠો સન્મુખ ભૂપતિ લણી, બીક ન આણી મન દોઈ તણી.

(દોહરા)

રાજા કહે વણરને, શો કરવો ઉપાય ?
વાત બહાર નવ નીકળે, કામ આપણું થાય.
વણર વાણી બોલિયો, વાણી મારી સુણ;
જાણો તેમ તમે કરો, ના કહેનારું કુણ.
રાયે તેડું મોકલ્યુ, તેડાવ્યા અંડાળ;
રાત સમે લઈ નીસરો, આણો એનો કાળ.
નિશાની લાવો નેત્રની, મનની આગ ઓલાય;
કોઈને નહિ જણાવશો, એમ જિયયો રાય.

(ચોપાઈ)

એવી કીધી છાની વાત, અરુણ અસ્ત અને થઈ રાત;
તેડાવ્યો ત્યાં રાજકુમાર, પાસે પતિત જિભા ચાર.
એની સાથ તમો પરવરો, આયુષ સર્વે અહીંયાં ધરો;
પાળા પંથ જાઓ તે સાથ, હવે નવ પૂછશો બીજી વાત;
રાજાએ મન આણ્યો ગર્વ, તે કુંવર મન સમજ્યો સર્વ.

(દોહરા)

રાજકુંવર વળતી વદે, હું ગાંજ્યો નહિ જાઉં;
જે કહો તે હાજર કરું, લૂણ તમારું ખાઉં.
લૂણ હરામી જે કરે, વળી વિશ્વાસી ધાત;
મિત્રદ્રોહ વળી જે કરે, દાસી જેની માત.
પાપ પૃથ્વીમાં છે ઘણાં, કહીએ લાખ કરોડ;
નથી કોઈ ત્રિલોકમાં, લૂણ હરામી જોડ.

તે માટે હું સંચરું, જ્યાં કહો તહાં સુખણ;
જે કહો તે હાજર કરું, મુજ હાથે મુજ પ્રાણ.

(ચોપાઈ)

આઝી શીદ કરો છો વાત, જાઓ તમે ચંડાળો સાથ;
વળતી છોડીને હથિયાર, રણમાં ચાલ્યો રાજકુમાર.
પાંચ જણ ચાલ્યા જેટલે, જઈ પ્રધાન મળ્યો એટલે;
નિશા એક પહોર ત્યાં ગઈ, કોશ એક પહોત્યા તે જઈ.

(દોહરા)

કહે પ્રધાન પતિતને, લઈ જાઓ છો વન;
રાજકુમારીએ જે કહ્યાં, તે તમે સુણો વચન.
જે આ કામ કરો નહિ, કામ તમારું થાય;
કુંવારીએ કહ્યું છે સુણો, ઉગારી લેજો રાય.

(ચોપાઈ)

એવું કહીને પાછો ફર્યો, કુંવરી પાસે તે પરવર્યો;
ચતુરા ખેડી ચિંતા કરે, દુઃખ ઘણું તે દિલમાં ધરે.
એટલે ત્યાં આગ્યો પરધાન, ખોલાવી દીધું ઘણું માન;
ખોળા ઉપર મેલું શીશ, પ્રધાન ઉગારો આદિશ;
માત, તાત, મોસાળ જ તમે, તમે થકી જિગરિયે અમે.

(દોહરા)

પ્રધાન કહે પદાવતી, વેગે વાર ન થાય;
સખીને ધન દઈ મોકલો, તેડી લાવવા જાય.
પસાય કરીને પતિતની, લવની લાવઠ લાગ્ય;
હું મંદિર જઈ માહરે, જન મોકલ તે જાગ્ય.
કાઠી મેલ તુજ કંથને, કોઈ નગર મોઝાર;
રાજા જાણે જીવતો, તો મારે તે ઠાર.

(ચોપાઈ)

એવું કહીને ગયો પ્રધાન, તવ કુંવરીને આળ્યું જ્ઞાન;
 કહે કુંવરી કેને તેડીએ, રાતસમે વનમાં ખેડીએ.
 એકાંતે દાસી તેડિયાં, શુભિકા^૧ ભણી પંથે ખેડિયાં;
 ચતુર શુભિકા અંદ્રાવતી, દાસી જઈને તેને મળી.
 તમને તેડે પદ્માવળી, અજર ક્યાંનું કારણ નથી;
 પછી હંડવડ શુભિકા હડવડી, પદ્માવતીને મોલે ચડી.
 શા કામે ખાઈ તેડી આજ, મુજ સરખું કહી દીજે કાજ;
 પદ્માવતી તવ લાગી પાય, ઓલવ આજ અમારી આગ.
 આજ સંકટ મારે અતિ ઘણું, તેથી કામ પડ્યું તમ તણું;
 રાજકુંવર મેં છાનો વયો, તાત અમારો કોષે ભયો.
 તેહ તણું છેલાવે શીથ, પતિત પાઠવ્યા આણે દીથ;
 વાર નથી લાગી એવડી, હમણાં લઈ ગયા આ ઘડી.
 છાના ગયા ન જાણે કેય, આવી પ્રધાને પ્રીછવું સોય;
 તેને જઈ ઉગારો તમો, દીન થઈ જોલું છું અમો;
 રખે રાય નગરથી જાય, તેડી લાવો મોલો માંય.

(દોહરા)

વળતી અંદ્રાવળી વહે, શામા તજ તું શોક;
 જો નવ લાવું રાયને, સુકિત સર્વે ફાક.
 તેડી લાવું તુજ કંથને, રાખું મારે ઘેર;
 ખખર કાઢવા મોકલે, દાસીને શુભ પેર.
 સાંભળ તરુણી તું વળી, જો નવ લાવું રાય;
 જો પતિત તેને હણે, તું હણજે મુજ કાય.
 મનમાં દુઃખ રખે ધરો, છાંડો ઉર ઉચ્ચાટ;
 જાણો મહિપતિ મોલમાં, નવ કરજો ગંગાટ.

૧ કૃષ્ણ ગાવાનો ધંધો કરનારી સદ્ગુણી.

(ચોપાઈ)

એવું કહીને શુષ્કા જાય, વેગે જઈ પોતી વનમાંય;
પતિત દીઠા તેણે ચાર, આગળ ઊભો રાજકુમાર.
શુષ્કા ત્યાં જઈ ઊભી રહી, પતિત આગળ વાણી કહી;
રાત સમે અહીં કેમ આવિયા, રાજકુંવરને કેમ લાવિયા ?
રાજકુંવરીને ચડી છે રીસ, તમે ચારનાં છેદે શીશ;
રાજકુંવર કેમ માયો જાય, અધોંગના જેની તે થાય.
રાત સમે છે મૂકી દિયો, જે જોઈએ તે મુજથી લિયો;
વળતી જોડ્યા તે અંડાળ, અમંશીર શાને દો છો આળ ?
કુંતીભોજ જોડ્યો જે રાય, કેમ વચન તે મિથ્યા જાય ?
લાગ્યું પાપ અમને બે પેર, કો'તો જાવા લઈએ ઘેર.
રાજ કોપે બે તે ઠામ, લઈએ અમે તમારું નામ;
ત્યારે શુષ્કા તે તો હસી, વાત એહ મારે મન વસી.
કુંવર દેશ વિદેશે જશે, મહિપતિ શી રીતે જણશે;
એહ વાતની શી ચિંતાય, જેમ તેમ ઠામ તમારું થાય.
સોનાની મહોરો સેં ચાર, વેચી આપી તેણે ઠાર;
પતિત તો હેઠે હરખિયા, હેમટકા નચણે નીરખિયા;
વળતી જોડ્યા મધુર વચન, મૃગ મારી લેશું લોચન;

(દોહરા)

ઠામ ઉગારે દેહને, બે કોખે હોય દેવ;
હું બલિહારી ઠામડા, સમર્થ તું જ સદેવ.

(ચોપાઈ)

પતિત શીખ માગી પરવર્ષો, નગરભણી ચારે સંચર્યો;
જઈ રાજાને કહ્યાં વચન, લાવ્યા તેહ તણાં લોચન.
નૃપ કહે ક્યાંઈ ન કરશે વાત, કરશે તો તમને કરું ધાત;
એહ વાત એટલેથી રહી, પુષ્પસેનની શી ગત થઈ.

વનમાં ઊગયો રાજકુમાર, તવ શુભકાને કર્યો જીહાર;
અમો વિચરશું દેશ વિદેશ, પુરમાં તમે કરો જ પ્રવેશ.
પદ્માવતીને કહેજો જઈ, લખ્યું હતું તે વાત જ થઈ.

(દોહરા)

ચંદ્રાવળી વળતી વદે, ચોક હૃદયનો ટાળ;
મુજ ઘેર આવો મહિપતિ, વાચા મારી પાળ.
ઊનો વા વાસે નહિ, લે નહિ કોઈ નામ;
પ્રીત ધરીને રાયજી, ચાલો મારે ધામ.
તમ પરદેશી પંખિયા, વળી કોમળ તમ હાડ;
આવો મંદિર માહરે, માતું તમારો પાડ.

(ચોપાઈ)

પદ્માવતી શું પરઠી હોડ, લાવું પતિ પો'ચાડું કોડ;
માટે મારો કોલ ન જાય, ખીક તજી ચાલો ઘેર રાય.
એવું સુણી મુખ બોલ્યો વાણ, સુણ ચંદ્રાવળી ચતુરસુખણ;
મારો તમે ઉગાર્યો જીવ, તમો અમો વચ્ચે છે શિવ.

(દોહરા)

સમ ખાઈ બે ચાલિયાં, આવ્યાં પુર મોઝાર;
અળહળ જ્યોત અળકી રહી, શુભકા કેરે દાર.
દાસીદાસ તેને ઘણાં, થઈ રહ્યો ગેંગાદ;
સુંદર આસન બેસવા, હેમ હિંડોળાખાટ.
પ્રવેશ નહિ ત્યાં પુરુષનો, દીસે લીલા વિલાસ;
ખાઓ પીઓ દિન નિર્ગમો, રહો અમારી પાસ.
શાક પાક ઘૂત નવનવાં, પાન સોપારી તેલ;
ખાટ તળાઈ ઝોશીકાં, થઈ રહી રંગરેલ.

પદ્માવતીએ પાઠવી, દાસી જોવા એક;
 પતિ આંચો કે આવશે, જુઓ કરી વિવેક.
 દાસી ત્યાંથી સંચરી, જ્યાં ગુણકાને વાસ;
 રાજા દીઠા રીઝમાં, મોટી મનની આશ.
 ચંદ્રાવળી વળતી વદે, જીવતી જલદી જાય;
 મહિપતિ છે મુજ મહોલમાં, વધામણી તું ખાય.
 દાસી દોડતી ત્યાં ગઈ, સુણો બાઈ કહું વાત;
 રાજા આંચો મહોલમાં, મેં દીઠા સાક્ષાત.
 મુખ્તાહાર હીરે જડયો, ઝગહળ જ્યોત અપાર;
 કંઠથી આંચો કાઢીને, ન્યાલ કરી તે નાર.
 ભાવક ભાંગી દાસીની, બહુવિધ લીધું માન;
 મહોલછવ કીધો મોલમાં, દઈ જાયકને દાન.
 શણગાર સોળે મોકલ્યા, ચંદ્રાવળીને ઘેર;
 તુજ પ્રતાપથી જિગયો, રાજે રૂડી પેર.
 ચરણા ચોળી ચોલતાં, નારી કુંવર ચીર;
 તુજથી અદકું કાંઈ નહિ, લાવી નણુદી વીર.

(ચોખાઈ)

એમ કરતાં વીત્યા બહુ દન, માન્યું રાજકુંવરનું મન;
 ચંદ્રાવળીના મંદિરમાંય, સભા ઇંદ્રના સરખી થાય.
 ચંદ્રાવળીએ છાની વીધ, નામ ઠામ પૂછીને લીધ;
 એ વાત અહીંયાંથી રહી, પદ્માવતીની થી ગત યઈ.
 પદ્માવતીની જ્યાં છે માતા, કુંતીલોજ ત્યાં જઈ કહે વાત;
 શિખામણ કુંવરીની દિયો, સમજાવીને પાસે લિયો.
 આજ સુણી મેં વિપરીત વાત, તે સાચી માની સાક્ષાત;
 ગોરે મંદિર તજ્યું તે તણું, પ્રતિહારે પણ જણ્યું ધીણું.

ત્રીજો જોઈ આવ્યો પરધાન, તેણે સંભળાવ્યું મુજ કાન;
 ચોથો હું જોઈ આવ્યો દષ્ટ, કાયા નીરખી પામ્યો કષ્ટ.
 પાંચમું કહ્યું પરણવું નહિ, તે સુણી ચિતા મુજને થઈ;
 મેં મોટો કીધો ઉત્પાત, રાજકુંવરની કીધી ધાત.
 અતિ અલૌકિક એવું રૂપ, એ માટે મેં માયો જૂપ;
 સઘળું રાણી સાબળી રહી, પછી જોલવા તત્પર થઈ.
 મારી કુવરી એવી ન હોય, જૂઠું તમે જોલો છો સોય;
 નથી મુજ જેટીનો કાઈ વાક, શા માટે માયો નર શક ?
 શરણે આવ્યો રાજકુમાર, વણ અપરાધે માયો કાર;
 કોઈ નગરથી આવ્યો ઘેર, વડા સાથે બધાશે વેર.
 રાય કહે મેં સઘળું લહ્યું, માનો સાચું મારું કહ્યું;
 કુવરીને મોલે જઈએ આજ, દો શિખામણ તો રહે લાજ.
 એવું વચન કહી ગયો રાય, કુવરી પાસે માતા જાય;
 ચાપી કુવરી રહયા સાથ, શુભ કરવાને બેઠી માતા.

(દોહરા)

માતા જોલી માન દઈ, ખબર છે તુજ;
 મળવા કારણ આવી હું, સાચું કહે તું મુજ.
 પન્નાવતી થઈ ગળગળી, આજે આંસુધાર;
 શા માટે હું અવતરી, ધિક્ક ધિક્ક મુજ અવતાર.
 માયો રૂઠો મહિપતિ, બેઠું મોઢું પાપ;
 મુજ માટે હત્યા કરી, મૂરખ મારો બાપ.
 વળતી જોલી માવડી, સાબળ પુત્રી સુખલુ,
 કરવા ધાયું ઈશ્વરે, નિપજે એ જ પ્રમાણ.
 ખાઓ પીઓ દિન નિર્ગમો, રમો સૈયરો સાથ;
 શિખામણ દઈને વળી, મંદિર આવી વાત.

(ચોપાઈ)

શિખામણુ દર્ધ ને ગર્ધ માય, રાણીને જર્ધ પૂછે રાય;
 ઠહો પુત્રીનું જોયું રૂપ, દિલગીર ધર્ધ ને પૂછે બૂપ.
 રાણી ઠહે રાજાજી સુણો, બૂંડી વાત મુખ યાને લણો ?
 જેવી તેવી પણુ જોટી થાય, રૂડે ઘેર પરણાવો રાય.
 રાય ગયો સાંભળીને વાત, તેડાળ્યા રાવત સેં સાત;
 કુંવરીને મોલે સંચરો, રાતદિવસ ત્યાં ચોકી કરો.
 પુરુષનામ આવે ઠોઈવાર, વણુપૂછે હણુજો તે દાર;
 શીખ લઈ રાવત પરવયો, કુંવરીને મોલે સંચયો.
 રાતદિવસ ત્યાં રક્ષા કરે, મહોલ ફરતી ચોકી કરે;
 પછી રાયે તેજ્યો પ્રતિહાર, હવે ચૂકીશ તો ખોઈશ માર.
 એક ગુનો મેં બક્યો સહી, બીજો ગુનો તો ખમશું નહિ;
 ઠપટ હોમ તે કરજો બાણુ, નિકર તારા ખોઈશ પ્રાણુ.
 એવી સાચવી રાખો બાળ, માથે જેમ ન બેસે ગાળ;
 એમ કરતાં દિન ઝાઝા ગયા, આઠ માસ ગુણિકા ઘેર રહ્યા.
 રુદિયામાં રાણી સાંભરે, હાસ્ય વિનોદ હૈયામાં ઠરે;
 રાણીને નવ આવે અન્ન, રાજકુંવર શું માન્યું મન.

(દોહરા)

એક સમે સળને સલા, કુંતીભોજ જે રાય;
 પંડિત બેઠા પાંચસેં, જોશી જોશ પુછાય.
 ક્યાં આ કન્યા દીજિયે, જુઓ પ્રશ્ન વિચાર;
 દેણું હોય જે રાયથી, ત્યાં પરણાવું કુમાર.
 પંડિત વાણી જોચયો, એક કરોને કામ;
 મળતા વચેક જોઈએ, લ્યો વરકન્યા નામ.
 ચંપક દેશથી તે સમે, આવી ગુણિકા નાર;
 ભર જોખન વર્ષ સોળમાં, વિચરી રાજદાર.

શત ગાંધર્વ સાથે પળે, સાહેલી સેં સાત;
 રૂપ સ્વરૂપે આગળી, સંગીતમાં વિખ્યાત.
 દીધું માન મહિપતિ, વિરમય થઈ મનમાંય;
 મહિપતિ રીઝો મન વિષે, ચિત્રલેખ સૌ થાય.
 ત્યાં પ્રધાન પડિત મળ્યા, રાણાને વળી રાય;
 વાળં સર્વે સાધિયા, આનદ ઉર ન સમાય.
 વાળે વેણા વાંસળી, સારંગી ને સાજ;
 તાળ, ઠાંસી ને તખ્તે, જત્રો અને પખાજ.
 નગરલોક જોવા મળ્યા, કરે નાયકા નાય;
 એ અવસર શોભે સભા, સુરપતિ જેવી સાચ.
 રાજા જોઈ રીઝ્યો ઘણું, આખો ભલો પસાય;
 આબૂષણ ને પાલખી, સુવર્ણ નેપુર પાય.
 સલામ કરીને શિર ધરી, રામા જિણી રહેય;
 એક માસ અહીંયાં રહો, રાજા મુખે કહેય.
 નારી નીચું જોઈ રહી, વળી ધુણાવ્યું શીથ;
 તે દેખી ઝાંખો પડ્યો, ચકી રાયને રીસ.
 શુભિકાને રાજા કહે, સાંભળ ચતુરસુજાણ;
 સાચું કહે મુજ આગળે, તુજને મારી આણ.
 પ્રેમદા કહે નવ પૂછશે, પૂછે થશે અનર્થ;
 દુઃખ થાશે મન અતિ ઘણું, વળી કોપશે બ્યર્થ.
 ભૂપતિ કહે સુષ્ણ લામની, તાત તણે એ કોલ;
 જે હોય તે જાણસું શુનો, સત્ય હોય તે જોલ.
 રામા કહે સુષ્ણ રાયજી, દુઃખ લાગે છે સુખ;
 ચતુર ન દીકો કોઈને, માટે મરડયું મુખ.
 મહિપતિ કહે સુષ્ણ માનની, જોયા કેટલા દેશ ?
 ચતુરશિરોમણિ સર્વથી, નીરખ્યો કિયો નરેશ ?

રાજા પ્રત્યે તે પછી, વનિતા જોલી વાણ;
ચતુરશિરોમણિ રાયનું, સાંભળ કહું વખાણ.
સોરઠ દીઠો સામટો, મારું ને મેવાડ;
નરપતિ નીરખ્યા અતિ ઘણા, જેનાં કોમળ હાડ.
સાગરતટ ચંપાવતી, ચંપકસેન રાજન;
બત્રીશલક્ષણ આગળો, પુષ્પસેન એક તન.
રૂપ અનુપમ એહનું, જાણે સકળ વિવેક;
નર સઘળા મેં નીરખ્યા, આવ્યો દૃષ્ટે એક.
રાજા મન રીઝો ઘણું, પોત્યા મનના કોડ;
કુંવરી આપું એહને, જીગતે જીકિત જોડ.
પદ્મણી પુત્રી માહરી, બત્રીશ લક્ષણો એહ;
પરણાવશું ને પ્રીતશું, રૂપે વૃદ્ધે મેહ.

(ચોખાઈ)

જે દિન તે ત્યાં શુદ્ધિકા રહી, શીખ માગીને મારગ વહી;
રાજાએ તેડાવ્યા ભાટ, ચંપાવતીની જાણે વાટ.
વેગે જાઓ ચંપક લણી, કહેજો કે કુંતલપુર ધણી;
તેને પુત્રી પડાવતી, રૂપ અનુપમ છે તે અતિ.
વિવા' અર્થે મોકલ્યાં પાન, પુષ્પસેનને ફેલું દાન;
કામ સિદ્ધ કરીને આવજો, સાથે જાન તેડી લાવજો
એ રીતે ઊચરે છે રાય, ચંદ્રાવળી આવી વળી ત્યાંય;
કુંતીસોજે જે જે કહ્યું, તે ચંદ્રાવળીએ સુણી લહ્યું.
એ રીતે જોલ્યો જે રાય, ચંદ્રાવળીને હરખ ન માય;
મેં રાખ્યો છે પુષ્પકરાય, સકળ મનોરથ પૂરા થાય;
ભાટ વાટ ચાલે જેટલે, ચંદ્રાવળી જોલી તેટલે.

(દેહરા)

શુભ્રિકા કહે સુભ્ર રાયજી, કુંતીભોજ સુભ્રજી;
 પુષ્પસેન અહીં પાઠવું, શું દેશે મુજ લાણી ?
 દૂત મોકલવા નવ પડે, દિન ઝાઝા નવ થાય;
 તેડાવું હું પાધરો, શું દેશે મુજ રાય ?

(ચોપાઈ)

રાજા કહે સાંભળ તું નાર, માગો તે આપું આ ઠાર;
 તત્પર થઈને જાઓ તમો, જે કે'શે તે દેશું અમો.
 ચંદ્રાવળી કહે તે વાર, પુષ્પકરાય હતો આ ઠાર;
 રાખ્યો હતો તમે જે રાય, તે તો પુષ્પસેન કહેવાય.
 તાતવચનથી તે વન ગયો, નગર આપણે આવી રહ્યો;
 હવણાં ઠહી ગયો શે કાજ, તે તો તમે જાણો મહારાજ.

(દોહરા)

રાજા કહે પ્રધાનને, માઠી ઊપની મત્ય;
 વણ સમજે મેં મારિયો, રાજકુંવર ભૂપત્ય.
 કાંતો વિષ ખાઈ મરું, કાં કરું આતમઘાત;
 જમાઈ હણ્યો મેં જુગત શું, અઘટિત કીધી વાત.
 વજીર કહે શીદ દુઃખ ધરો, શીદ આણે ચિંતાય ?
 ઘો વાયક ચંદ્રાવળી, પેદા કરશે રાય.
 શુભ્રિકા કહે માતું નહિ, રાજનો વિશ્વાસ;
 કોલ દીજિયે તાતનો, તો લાવું તમ પાસ.
 રાય રનેહી માને નહીં, જો સોંપી દે પ્રાણ;
 સંઈ સોની ને સર્પની, માને પ્રીત અજાણ.
 સિંહ અહીં ને છત્રધર, માને મિત્ર અજાણ;
 જો ત્રૂઠે તો શુભ્ર કરે, રૂઠે તો લે પ્રાણ.

નરપતિ કહે સાંભળતું નાર, અમ શિર એવડો નવ દે ભાર;
કોલ મારો જો રીસ જ ધરું, જે માગે તે હાજર કરું.

(દોહરા)

શુષ્કિકા કહે નૃપ સાંભળો, વાયક રૂડી પેર;
અંપક કેરો બેટડો, મેં રાખ્યો છે ઘેર.
પ્રધાન પ્રતાપે ઊગર્યો, આયુધ્ય એતું હોય;
મોલે રાખ્યો માહરે, જેમ ન જાણે કોય.
શાલ આપી સો લક્ષ્મી, શુષ્કિકાને હર્ષ માન;
ગયો કુંવરને તેડવા, કુંતીલોજ રાજાન.
કયાં પ્રજામ પ્રધાનને, ધન ચતુરાર્થ આજ;
મુજ શિર હત્યા ઊતરી, રાખી મારી લાજ.
એક વિપ્રને વાણિયો, વળી નદી નહિ ગામ;
રાજા કહે સુષ્ક સુંદરી, તે ગોઝારો કામ.
ઓચ્છવ કીધો અતિ ઘણો, મળિયા રાણા રાય;
પ્રધાન પાથે ચાત્રીને, કુંવર કને તે જાય.
નગરપડો વજડાવિયો, ગડગડિયાં નિશાન;
રાજા ચાલ્યો તેડવા, જાચક કરે વખાણ.
પુષ્પસેન પાસે જઈ, પુરપતિ લાગ્યો પાય;
અમ ઉપર દયા કરો, કીધો છે અન્માય.
ઊઠી આલિંગન કયું, રથે બેસીને જાય;
કહે શામળ શું વર્ણવું, અદ્ભુત એ શોભાય.
મહેલ પધાર્યા મલપતા, કુંવરીને થયું જાણ;
મનમાં હરખી માનની, ઊગ્યો કનકનો ભાણ.
સુરત જોઈ સુખ ઊપન્યું, પદાવતીની માય;
રસબસ થઈ રહી રંગમાં, હર્ષે હરખ ન માય.

કનકથાળ હીરે જળ્યા, મૂક્યાં શુભ આસન;
 ભેડે બેસી બુગત શું, કયું રાય ભોજન.
 લવિંગ સોપારી એલચી, બીડા માંહી બરાસ;
 આરોગ્યાં આનંદ શું, પોતી મનની આશ.

(ચોપાઈ)

વળતી રાજા બોલ્યો વાણ, સુણજો પુષ્પક ચતુર સુજણ;
 બાળાપણમાં બાળે વેશ, નીકળ્યા કેમ તમે પરદેશ ?
 શા માટે તમે છાંડ્યો દેશ, મુજને માંડી કહો નરેશ;
 વળતો બોલ્યો પુષ્પકરાય, માંડીને બધી કહી કથાવ.
 ચંપાવતી નગરીનો રાય, ચંપકસેન તાત મુજ થાય;
 સિંહ કેટે સેના પરવરી, મારે તાતે પ્રતિજ્ઞા કરી.
 જે નહિ આવે રણ મોઝાર, તેને હું તો મારું ઠાર;
 સહુ લોક સંઘાતે થયા, કર્મસંભેગ અમો રહી ગયા.
 મુજને હણતાં જણ્યો દોષ, તાતે વન કાઢ્યો કરી રાય;
 તેથી અહીંયાં આવ્યા અમો, પછી થયું તે જાણો તમો.
 જામાતાનું સુણી વચન, હરખો કુંતીભોજ રાજન;
 પંડિત પ્રધાનને કહે રાજ, કરો હવે વિવાનું કાજ.

(દોહરા)

પુત્રીને જઈ કહે પિતા, કરીને અતિશે ક્રોધ;
 વણ પરણે દંપતી થયાં, કીધો ધર્મ વિરોધ.
 પદ્માવતીએ ગોરને, તેડી પુરાવી શાખ;
 ગોર કહે અન્યાય નથી, રાજા રીસ ન રાખ.
 જેમ બોળાનું ના રહે, કયું સંક્ષેપે લગ્ન;
 વિધિવત્ પછી બાણાસુરે, કયું લગ્ન થઈ મગ્ન.
 મેં પણ સંક્ષેપે ક્રિયા, કરી પરણાવી એમ;
 વિધિવત્ હવે વિવા' કરી, પરણાવો તમે તેમ.

તહાં લગન લેવરાવિયાં, પોત્યા મનના કોડ;
કહે શામળ શું વર્ણવું, જુગતે જુકિત જોડ.

(ચોપાઈ)

રાત્રીએ કરી નગરશોભાય, આજુ ફેરવીને પુરમાંય;
અજવાળિયાં મહોલ માળિયાં, શણગારિયાં ગોખ જાળિયાં.
ઘેર ઘેર ગાયે મંગળ સહુ, રાત્રીએ ધન ખરચું બહુ;
ભાટ ચારણે માગણુદાર, બ્રાહ્મણનો નવ લઈએ પાર;
પ્રધાન સહુ ઉતાડે કરે, નગર બધું ત્યાં લોજન કરે.

(દોહરા)

પીઠી ચોળી પગણી, કનક કચોળા માંય;
કરતૂરી લેપન કરી, સુગંધી જળથી નાંય.
એક સુગંધ શરીરની, બીજી પુષ્પની હોય;
ભમરા શુંભરવ કરે, દેખીને મન મોંય.

(ચોપાઈ)

પીઠી ચોળી રાય શરીર, મંજન કીધું નિર્મળ નીર;
વરરાત્ર વરઘોડે ચડ્યા, દુંડુભિએ ઠંઠા ગડગડ્યા.
વાગે ઢોલ નિશાને ઘાય, સૌના મનમાં હરખ ન માય;
ગજ તુરંગ તણી બહુ લાર, તે ઉપર બેઠા જુઝાર;
તોરણ આંચો પુષ્પકુમાર, સાસુએ પોંચ્યો તે વાર.

(દોહરા)

કયું મનોહર માલ્યું, ચોરીના થંભ ચાર;
પધરાવી ત્યાં પગણી, વત્યો જે જે કાર.
વાળાં વાગે અતિ ઘણાં, ગુણીજન ત્યાં ગુણ ગાય;
પરણે છે પદાવતી, જોડે પુષ્પકરાય.

હાથ મેળાવ્યો હેતશું, દીધું કન્યાદાન;
 હાથી ઘોડા આપિયા, દઈને મોટું માન.
 મંગળદેરા ત્યાં ક્યાં, આરોગ્યાં કંસાર;
 મંગળ ગાયે માનની, હરખ્યાં સી સર્થાર.

પ્રશ્ન :

પેલું મંગળ વર્તતાં, વનિતા જાત્રી વાણ;
 રાત્રી વસ્તુ વખાણિયે, તમે છે ચતુરસુમણ.

ઉત્તર :

રાત્રી પાની પગતણી, રાત્રા અધર પ્રવાળ;
 રાતો રંગ મજાકનો, શુકનાસા પણ લાલ.

પ્રશ્ન :

શામ નીલ ને પીત વળી, વસ્તુ શ્વેત વખાણ;
 કહો એટલું કંથજી, જો છે ચતુરસુમણ.

ઉત્તર :

શ્યામ તો કીકી આંખની, શામ ભર શુભ ભાગ;
 શામ તો અંજન આંખિયું, શામ તો વેણી નાગ.
 લીલી પહેરી કંચુકી, નીલ કમળતું ફૂલ;
 નીલું કંકણ ચૂડલે, નીલું ત્રીભું અમૂલ્ય.
 પીળું સુવર્ણ શોભતું, પીળી કેસર આડ;
 પીળાં પટકુળ પેરિયાં, જોતાં મોહ પમાડ.
 શ્વેત નેણુ છે શોભિતાં, શ્વેત શયી સમ મુખ;
 શ્વેત હાર મોતીતણા, જોતાં ભાગે જૂખ.

પ્રશ્ન :

પ્રાંધ્યા તાંતણે સમ નાર, એવા નર મળી ચાર;
 એહ જતાવો રાયજી, થઈ તેની એક નાર.

ઉત્તર :

પુષ્પક જોલ્યો પ્રીતથી, તમે જુઓ આ ઠામ;
પૂછો છો જે પ્રેમથી, ચોરી એનું નામ.
સત્ય કહો છો રાયજી, હું હરખી મન આજ;
વિધન જાને સહુ તમતણાં, અવિચળ તપને રાજ.
આર વેહની ધૂન થઈ, આશીર્વાચન બણાય;
આશા માગી ગોરની, ઊઠ્યાં વરકન્યાય.
ગોત્રજ પાસે આવિયાં, રમવા પાસા સાર;
ત્યાં જીત્યાં પદ્માવતી, હાર્યો રાજકુમાર.
ત્યાં કૌતક વિધવિધ કરે, રાયને હર્ષ ન માય;
મીંઢળ છેડા છોડિયાં, ગુરુને લાગ્યાં પાય.
મંદિરમાં રહી માનની, ગયો સલામાં રાય;
કહે શામળ શું વણુંવું, રાજકુંવર કન્યાય.
ઉત્તમ આસન ઉપરે, બેઠો રાજકુમાર;
બંદીજન જથ્થા વણુંવે, હરખ્યા લોક અપાર.

(ચોપાઈ)

વરકન્યાના પહોંચ્યા કોડ, જુગતે જુગતી મળે છે જોડ;
રાજરાણી રંગે રમે, કરે વિનોદ જે મનમાં ગમે.
વળી સસરાની સાથે રાય, મૃગયા રમવા કારણ જાય;
એમ કરતાં દિન ગાઝા ગયા, ત્યારે રાય ચિંતાતુર થયા.
સાંભરિયાં ત્યાં મા ને બાપ, તનમાં અતિશે જિપજ્યો તાપ;
પિતા સાંભરે વારંવાર, આંખે આવે આંસુધાર.
માતા સાંભરે પુષ્પાવતી, આણ્યો શોક હૈડામાં અતિ;
સુલોચના સંભારી મન, હૈડું ફાટે કરે રોદન.
જે પરણી મૂકી તે કાર, તેહ સાંભરે વારંવાર;
ધર મૂકીને ત્યાંથી વહ્યાં, વરસ અગિયાર પૂરાં થઈ ગયાં.

મુલોચનાનું વચન સાંભળ્યું, ખાર વરસ વીત્યા પછી મરું;
 જો મરશે તો હત્યા થાય, અવતાર એનો એળે જાય.
 એમ કહી મૂક્યો નિશ્વાસ, પદ્માવતી તવ આવી પાસ;
 રામાએ દીકું ત્યાં મુખ, દિવંગીર જોઈને પામી દુઃખ.
 પાય નમીને ઊભી રહી, શા માટે ચિંતા ચિત થઈ;
 રાધે વાત વર્ણવી કહી, જેટલી વાતો આગળ થઈ.
 મુજને મોટી તે ચિંતાય, નાર મરે તો હત્યા થાય;
 વધુ તેલ્યો અહીંથી જો જાઉં, તરણા તુલ્યે હલકો થાઉં.
 એવી વાત કરે જેટલે, ચંદ્રાવલી આવી તેટલે;
 વળતી શુભ્રકા જોલી વાણ, જોલો સાચું ચતુરમુખ.
 શે કારણે તમે દુઃખ ધરો, મુજ આગળ સાચું એયરો;
 આપવીતી જે વાતો થઈ, શુભ્રકા આગળ માંડી કહી.
 શુભ્રકા કહે ત્યાં જાશું અમો, ચિંતા મનની ટાળો તમો;
 રાજા કહે જે જોજો ગામ, અમારું ત્યાં જૈ લેજો નામ.
 પુરની ચરચા જોજો સોય, ત્યાં અમને સંભારે કોય;
 જઈને ત્યાં ચેતાવો રાય, ચાર હત્યા શિર પર નવ થાય.
 માત, તાત ને ત્રીજી નાર, ચોથો મારો જીવ ઉગાર;
 શુભ્રકા ત્યાંથી વાટે થઈ, ખટ માસે ચંપકપુર ગઈ.
 નગરપડો વાજે તે દીસ, શુભ્રકાએ લે નાચું શીશ;
 પ્રધાન જોલ્યો શુભ્રકા સાથ, નાટકની નવ કરશે ગાથ.
 રાજાને મન દુઃખ છે ઘણું, માટે નૃત ન જુએ તમતણું;
 ત્યારે શુભ્રકા જોલી વાત, શું દુઃખ છે રાજાને જાત.

(દોહરા)

ત્યારે પ્રધાન જોલિયો, સાંભળું તું શુભ્રકાય;
 પુષ્પસેન એક જોડો, કાલ્યો છે વનમાંય.

વર્ષ એકાદશ વહી ગયાં, ઉપર થયા ખટ માસ;
 તે કુંવર આવ્યો નહિ, માટે મન ઉદાસ.
 પૂરું વર્ષ થયા પછી, નારી તજશે પ્રાણ;
 વાત ચાલશે વિશ્વમાં, હસવું ને વળી હાણ.
 માતાએ અનજન તજ્યું, તાત ત્યાગસે દેહ;
 જોતાં વાટ ન આવિયો, જોમ બપોયો મેહ.
 શુભકા કહે શીઠ દુઃખ ધરે, મુજને આપે લહાણ;
 અહીં આણીને આપશું, ચતુરા ચતુરમુજન.
 વારો એની માતને, વારો એની નાર;
 માસ છ પહેલાં મોકલું, પુષ્પક રાજકુમાર.
 નૃપને આનંદ ઊપજ્યો, કીધો બહુ પસાય;
 પછી હું આપીશ પાલખી, જો મન ચિંતા જાય.
 ખળર સુણાવા મહોત્સમાં, શુભકાને લઈ જાય;
 પૂછે રાણી પ્રીતથી, કહો કુંવર છે ક્યાંય.
 કુંતલપુર રણિયામણું, કુંતીભોજ રાજન;
 બેટી પરણ્યો તેહની, પુષ્પસેન તર તન.
 ત્યાં શુભકાને આપિયા, મોતી ફેરા હાર;
 ન્યાલ કરી ચંદ્રાવલી, આખ્યા ગજ તોખાર.
 દાસી એવું સાંભળી, ત્યાંથી ચાલી જાય;
 સુલોચના જે પદમની, પાસ વધામણી ખાય.
 આવી કુશળતા કંથની, ચિંતા મનની મેલ;
 સુલતાં આનંદ ઊપજ્યો, થઈ રહી રંગરેલ.
 પ્રેમે જઈને પગણી, નમી સાસુને પાય;
 વાત કહો શુભકાતણી, મુજને આનંદ થાય.
 સુલોચનાએ કંથવો, હીરાજડિત અપાર;
 આખ્યો શુભકાને વળી, આખ્યા શુભ શણગાર.

શુભ્રકા સાથે મોકલ્યો, શુભ્રસાગર પરધાન;
 તેડી વહેલા આવજો, એમ જોલ્યો રાજાન.
 ઠહેજો કુંતીલોજને, અમો તણો જીહાર;
 જેમતેમ તેડી લાવજો, વેલો રાજકુમાર.
 વળતી પ્રધાન સચયો, થત સહસ્ર લઈ ઢાસ;
 બે માસે પોત્યા જઈ, કુંતીલોજને વાસ.
 નગર સમીપે આવિયા, ગડગડિયાં નિશાન;
 રાજા જેઠા તો તહા, શુભ્રકાએ કર્યું જાણ.

(ચોપાઈ)

અંદ્રાવડી શુભ્રકા ગઈ તહાં, કુંતીલોજ જેઠા છે જહાં;
 પાસે જેઠા પુષ્કરરાય, શુભ્રકા તહાં વધામણી ખામ.
 આળ્યો અંધક તણો પ્રધાન, તેડી લાવો હઈને માન;
 પ્રધાન સાથે પુષ્પકરાય, શુભ્રસાગરના સામો જાય.
 દોલ દહામાં વાજે બહુ, આળ્યો પ્રધાન હજ્યાં સહુ;
 પુષ્પસેન મંત્રીને મળ્યો, તાપ તેહના તનનો ટળ્યો.
 સૌને મળિયા પુષ્પનરેશ, વળતી પુરમાં કયો પ્રવેશ;
 રાજસભામાં વેગે જાય, કુંતીલોજ ત્યાં જિલો થાય.
 મળી હળી આસન બેઠાય, કુશળ વાતો પૂછે રાય;
 પછી સુંદર જાય જાખ્યા પાક, રસોઈ રૂડી સુંદર શાક;
 કરી લોજન કીધો મુખવાસ, કુંતીલોજની પોતી આશ.

(દોહરા)

શુભ્રસાગર કહે રાયને, અમને કરો વિદાય;
 એક ઘડી રે'શું નહિ, ક્ષણ વર્ષ સમ થાય.
 પુષ્પસેન પદાવતી, મોકલો મારી સાથ;
 ફરી ફરી ના પૂછ્યો, અમને જીજી ગાય.

વાતે લોજન ત્યાગિયું, માએ તજિયું અન્ન;
 દિન થોડે દેખે નહિ, તજશે નારી તન.
 બીજી વાત કે'શે નહિ, જે કે'શે તે જૂઠું;
 સાસરવાસો સજ કરો, રાય આ ઘડી જિઠ.
 ત્યારે રાયે વાલ્લભે, તેજ્યા વલ્લુક સોનાર;
 વસ્ત્ર ધરાણાં સજ કર્યાં, કહેતાં ના'વે પાર.
 ચીર ખીરોદક દોરિયા, મધિયાં મોંઘી ભાત;
 સાડી જરકશીની સહી, જેની ઉત્તમ ભાત.
 ત્રણસો રથ શણગારિયા, સહસ્ર દાસીદાસ;
 દશ સહસ્ર દર્ધ અન્ધને, ઉઠો રાત પંચાશ.
 ગજ મોટા શણગારિયા, મહ ગરતા મછરાળ;
 બખતર ટોપ ધરી શિરે, બેઠા વીર વિકરાળ.
 બહુ પશાય દિલ રીઝીને, આખ્યા તેણે ઠાર;
 કહે શામળ શું વર્ણવું, કહેતાં ન આવે પાર.
 પ્રાતઃકાળે પદ્મની, માને લાગી પાય;
 માતા આપો આગના, અમને કરો વિદાય.
 નેણેથી આંસુ પડ્યાં, તુજ વિષુ રહ્યું ન જાય;
 સુખદુઃખ કહેશે કેણને, એ મોટી ચિંતાય.
 માને વાલી બેટડી, સૌથી હોય વિશેષ;
 પુત્રીને જનની કહે, દુઃખ ન ધરશે લેશ.
 શીખ માગી લઈ સર્વની, લઈને સઘળો સાજ;
 રથમાં બેઠી શીઘ્ર થઈ, સરિયાં સઘળાં કાજ.
 પુષ્પક હય ઉપર ચડ્યો, બાંધ્યાં કસી હથિયાર;
 સસરાને શિર નામિયું, સૌને કયો જુહાર.
 ચંદ્રાવલી ચરણે નમી, રાયે આપી લાણુ;
 હસ્તી આખ્યો હેતથી, વળી આખ્યા કેકાણુ.

નગરથકી તે નીસયો સર્વ વળાવા જાય;
ચરણે નમીઓ રાયને, મળ્યા કંઈક રાણાચ.

(ચોપાઈ)

પ્રણામ કરીને પાછા વળ્યા, પુષ્પસેન તો પંથે વળ્યા;
ઢાલ શબ્દ થાયે અતિ ઘણા, મોટા લશ્કરમાં નહિ મળ્યા.
એક દેશથી બીજે જાય, પડે નિશા ત્યાં વાસો થાય;
કંઈક દિવસ તો વાટે થયા, અઘોર વનમાં વાસો રહ્યા.
કયાં ઉતારા તેણે કામ, સૌ લાગ્યા પોતાને કામ;
રથથી ત્યા રાણી આખડી, અવની ઉપર આવી પડી.
સખી સરવ આવી વીંટાય, હાહાકાર સુણ્યો તે રાય;
નવ બોલે નેત્રે નવ જુએ, દુઃખ પોકાર કરીને રૂએ.
રાજાજી દેરામાં ગયો, જોઈ રાણીને દુખિયો થયો;
એમ દિવસ ત્રણ વાટે ગયા, રાજા કિલમાં દુખિયા થયા.
વનમાં સ્ત્રીની યાશે હાણ, ઘેર સુલોચના તજશે પ્રાણ;
એવું કહી મનડામાં બળે, ત્યાં જક્ષણી તે સામી મળે.
કુંવરે તેણીને કહી ગુજ, કોલ દીધા છે મારે ભુજ;
આ દુઃખથી બીજું શું લહું, સ્ત્રીનું દુઃખ જાયે નહિ કહું.
નવ ખાયે, નવી પીએ નીર, તે દુઃખ સાહે મુજ શરીર;
જક્ષણીએ ઉપાય જ કયો, રોગ રાણીના તનનો હયો.
ત્રણ દિવસે લોજન ત્યાં કર્યું, ભૂપતિનું મન હરખે ભર્યું;
વળતી ત્યાંથી થયા વિદાય, ચંપકપુરની વાટે જાય.
નગરલોક સૌ કરે ઉચાટ, પુષ્પસેનની દેખે વાટ;
વર્ષ થવાનાં પૂરાં બાર, તેમાં છે ઓછા દિન આર.

(દોહરા)

નેનકમળની દોકરી, સુલોચના જે નાર;
વેગે ચાલી સાસરે, સૌને કયો જુહાર.

સસરા, આપો આજ્ઞા, પાડું મુજ શરીર;
 વરસ બાર વીતી ગયાં, ના'વ્યો નણુદી વીર.
 સાસુને સાચું કહ્યું, પાડું મારો દેહ;
 વાટ જોઈ નવં આવિયો, સાસુજયો જેહ.
 કોણ દીધો તો કર વિષે, તે મિથ્યા થઈ વાત;
 તન ન તણું જો માહજું, લાજે મારો તાત.
 એવું મન નવ લાવીએ, કહે સાસુ તે વાર;
 બાર વરસમાં તો હજી, છે ઝોછા દિન ચાર.
 ઘડી એકમાં શું નીપજે, સાદ્ય કરે ભગવાન;
 વહુને વારી રાખિયાં, કથન સુણાવી કાન.

(ચોપાઈ)

સમજાવીને રાખી નાર, ગયા પછી દુઃખના દિન ચાર;
 ખીજે દિવસે પડી જ્યાં રાત, પુષ્પક આવ્યો સેના સાથ.
 નગર વિષે આવીને અડે, નિશાન વાગે ને ગડગડે;
 વધામણી ત્યાં દશ દિશ જાય, વધામણી વધામણિયા ખાય.
 ચંપક નૃપ બેઠો જે ઠાર, આવી ભાટ બોલ્યો તે વાર;
 રાજકુંવર આવ્યા પુર બાર, સુણતાં હરખ્યો રાય અપાર.

(દોહરા)

આસનથી નૃપ બિઠિયો, હરખ ન હૈયે માય;
 પડો વજડાવ્યો પુર વિષે, રાજ સામો જાય.
 આગળ મા પુષ્પાવતી, સાહેલી સેં ચાર;
 પાછળથી સુલોચના, વિચરી તેણી વાર.
 તે પાછળ પૃથ્વીપતિ, સેના અપરંચાર;
 તે પાછળ વેવારિયો, સસરા જે નિરધાર.

સહુ આગળથી પરવયો, શુભસાગરનો તન;
 તે જઈ પુષ્પકને મળ્યો, માન્યું જેનું મન.
 માતપિતા જઈને મળ્યાં, પુત્ર પ્રભુમિયો પાય;
 વચન હતું મુજ તાતનું, પાળ્યું તમે પસાય.
 સ્ત્રીને મળિયા સાનમાં, પોતી મનની આશ;
 સાસુને ચેળો થયો, હજારો દાસીદાસ,
 સસરા ઠેરા હાથમાં, સુવર્ણ ઠેરી થાળ;
 સોનાપુષ્પ વધાવિયાં, ઉરમાં આણી વહાલ.
 બાથ લીડીને લેટિયાં, નર સહુ આણી નેહ;
 શીતળ મન સહુનાં થયાં, અમૃત વૃક્ષા મેહ.
 મુંઢર મહેલ સોહામણો, જેતાં પોત્યા ઠેહ;
 પદ્માવતી ઉતારિયાં, સુલોચનાની જેહ.
 સાસુને પાચે નમી, પદ્માવતી તણ ગર્વ;
 વહુવર પુત્ર ઘણા હજો, સુખમાં રહેજો સર્વ.
 પદ્માવતીના મહેલમાં, સુલોચના પછી જાય;
 આદર કીધો અતિ ઘણો, આખ્યા બહુ પસાય.
 પદ્માવતી પછી જોલિયાં, સાંભળ જેન સુખણ;
 વાતો કરે વિનોદની, બોલી અમૃતવાણ.
 મારો તાત વેવારિયો, તમે તણો રાજન;
 તમને આવ્યરવું ઘટે, બોલો પ્રથમ વચન.

પ્રશ્ન :

એક નારી આ વિશ્વમાં, પાડે સહુને ત્રાસ;
 આઠ માસ છાની રહે, મા'લે ચારે માસ.

ઉત્તર :

સહિયર મારી સુલક્ષ્ણી, તને હજો ઠથ્યાણ;
 પદ્માવતી કહે પૂછિયું, ટાલ તેહ તું જાણ.

પ્રશ્ન :

એક નારી સંસારમાં, રાય રંક ઘેર જાય;
જે ઉપર કરુણા કરે, મૃતક તુલ્ય તે થાય.

ઉત્તર :

સુલોચના કહે ધન્ય તું, કોઈ ના તુજ તોલ;
નિદ્રા તેનું નામ છે, બોલી તું જે બોલ.

પ્રશ્ન :

નારી એક નવખંડમાં, લાગે સહુને અંગ;
સખળાને નિર્જળ કરે, કરે રંગનો ભંગ.

ઉત્તર :

સુલોચના કહે સત કહું, દિલે ન ધરશે દુઃખ;
શામા જે સમથા કહી, જૂંડી તે તો જૂખ.

(ચોપાઈ)

માંહોમાંહી વાતો કરે, અતુરાર્થ શું મનડું હરે;
મારા સમ નિત્યે આવજો, કામકાજ રૂડું કહાવજો.
પક્ષા કહે પ્રથમથી વર્ષા, માટે મુજથી મોટાં ક્યાં;
શિખ માગીને થયાં વિદાય, મહાહરખથી મહોલે જાય.
નારી જે રહે પિયુની પાસ, કપટ નહિ મનમાંહી ઉલ્લાસ;
રેજ મળી બે બેનો રમે, ભેળી બેસી ભોજન જમે.
સાથે બેસી તાવ ને તન, પ્રીતે શું કીધું ભોજન;
પાન સોપારી અર્વણ ક્યાં, આપ આપ બોલે પરવ્યાં.

(દોહરા)

શામળ ભટ કહે વર્ણવ્યું, પુષ્પકનું આખ્યાન;
ભણે ગણે ને સાંભળે, કૃપા કરે ભગવાન.

સત્યવાદી સતિયો તણો, ગાય સુણો મહિમાય;
 વિભેગ લાગે તેહનો, આથા પૂરણ થાય.
 ખોડ ન દેશો મુજને, સર્વ કવિનો રાંક;
 જાણુ અજાણુ મેં કહ્યું, ક્ષમા કરો મુજ વાંક
 પ્રથંડ બુદ્ધિ ચાતુરી, સાહસિક સુખ ધામ;
 સમરયા, ચોપાઈ, ઢોહરા, કીધ પરમારથ કામ.
 સંવત સતર ચુંવોતરે, માહ શુકલ પક્ષ સાર;
 કહી કયા દિન પાંચમે, મળતો મંગળવાર.

કેટલાક ધાર્મિક ગ્રંથો

ધર્મકથા-માર્થના

ચંડીપાઠ	૧-૨૫	બોધક વાતીઓ	૧-૫૦
શ્રી સત્યનારાયણની કથા	૦-૭૫	સતોની કૂલવાડી	૦-૫૦
પુરુષોત્તમમાસમાહાત્મ્ય	૨-૫૦		
નિત્યપાઠ	૦-૭૫		
શ્રીએકાદશીમાહાત્મ્ય	૧-૫૦	ધ્વિરપ્રાર્થનામાળા ...	૩-૦
સતોની અનુભવ-વાણી	૧-૫૦	નારાયણકવચ	૦-૫૦
જપ અને નામરમરણ	૧-૨૫	શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ ...	૦-૨૫
રામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ (પુ. ૧ કું) ૨-૫૦		લીધમસ્તવરાજ ...	૦-૧૫
„ „ (પુ. ૨ કું) ૨-૦		હનુમાનમાલીસા ...	૦-૦૬
તુકારામગાથા ૧-૨	૬-૦	ગજેન્દ્રમોક્ષ ...	૦-૩૭
ધર્મજ્યોતિ	૧-૫૦	બગવતપ્રસાદ ...	૦-૨૫
ઉપદેશસારસંગ્રહ	૧-૫૦	કંઠામરણમ્ ...	૦-૨૫
આપણો ધર્મ	૨-૦	પ્રાતઃ અને સાયંકાળની	
સંતગુરુનો પરિચય	૨-૦	પ્રાર્થનાઓ ...	૦-૩૭
શ્રીસુબોધરતનાકર	૧-૫૦	ગંગામાતા ...	૦-૩૭
સદ્બોધસરિતા ...	૧-૫૦	મેનાવતી ને ગોપીચંદ તથા	
સુબોધ કથાસાગર ...	૨-૦	ભર્તૃહરિ ને વિક્રમ	૦-૨૫
સંતની વાતો ...	૧-૫૦	જેસલ-તોરણ તથા	
		જલધર-ગોપીચંદ	૦-૨૫
		તંત્રની સાધના	૦-૨૫
ધર્મકથાઓ	૧-૫૦	શ્રીરામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ	
સુબોધક કથાવાતીઓ	૧-૫૦	(ભાગ ૧)	૦-૫૦

જીવનચરિત્રો

પિતામહ લોભ ...	૧-૦	મહાત્મા દાદુ દયાળ ...	૦-૫૦
ભારતના વીર પુરો ...	૨-૫૦	સોરકી સીસતો ...	૧-૨૫
શિવાજી જીવપતિ ...	૧-૨૫	*	
અકબર ...	૧-૦	ગાતમ જુદ ...	૧-૫૦
જોન ઓફ આર્ક ...	૦-૭૫	શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય ...	૦-૭૫
જોન્નમિન ફેકિવન ...	૧-૨૫	મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય ...	૧-૨૫
બુકર ટી. વોશિંગ્ટન ...	૧-૫૦	મીરાંદાસી જનમ જનમકી ...	૦-૭૫
મહર્ષિ દયાનંદ ...	૧-૫૦	રથલચિત્રો ...	૧-૦
હંસ મહારાજ ...	૨-૫૦	વ્યક્તિ-ચિત્રો ...	૧-૫૦
સ્વામી ભારતરત્ન ...	૧-૨૫	*	
સ્વામી સદ્ગુણ ...	૧-૫૦	દેવર્ષિ નારદ ...	૦-૩૧
સંત તુકારામ ...	૩-૦	સંત જ્ઞાનેશ્વર અને મહાત્મા	
સ્વામી બ્રહ્માનંદને શિવાનંદ ...	૧-૩૭	એકનાથ ...	૦-૩૭
આખ્યાનમાળા		ભક્ત પીપાજી ...	૦-૩૭
(ભાગ ૧લો) ...	૩-૦	બાળકોના વિવેકાનંદ ...	૦-૨૫
મહર્ષિ દધીચિ અને ખીમ ...		સંત શિરોમણિ નામદેવ ...	૦-૫૦
બે આખ્યાનો ...	૦-૫૦	વિશ્વામિત્ર અને હરિશ્ચંદ્ર ...	૦-૨૫
ભક્તચરિત્ર ...	૨-૦	સંત મૂળદાસ ...	૦-૩૭
સ્વામીશ્રી નિલાનંદ ...	૦-૫૦	ગુજરાતના ભક્તો ...	૦-૭૫
આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ (૨) ...	૩-૦	ગોસ્વામી તુલસીદાસ ...	૦-૩૭
યોગીશ્વર યાત્રવલ્ક્ય ...	૦-૫૦	નાનમદ્ બાપા ...	૦-૨૫
શ્રી રામચંદ્ર દત્ત અને		શ્રીશુકદેવજી ...	૦-૩૫
નાગમહાશય ...	૧-૦	જડભરત ...	૦-૧૬
		ભક્ત પ્રહ્લાદ ...	૦-૩૭
		દત્તાત્રેય (અવધૂત) ...	૦-૨૫

સ્વામી રામતીર્થ ...	૦-૨૫	નાનક ...	૦-૨૭
શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ ...	૦-૩૭	ભક્ત રોહિદાસજી ...	૦-૧૯
શ્રી તૈલંગસ્વામી ...	૦-૨૫	શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ-	
મહાત્મા મસ્તરામજી...	૦-૩૭	સંક્ષિપ્ત જીવન ...	૦-૨૫
કબીરસાહેબ ...	૦-૩૭	મુદામાચરિત્ર (કાવ્ય)	૦-૧૯

સ્ત્રી-ઉપયોગી

કન્યાવાચનમાળા ...	૨-૦	બાળક ...	૧-૨૫
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો ...	૩-૦	ગૃહજીવનની કલા ...	૦-૭૫
મહાસતી વૃંદા ...	૧-૦	ગૃહજીવનનાં દર્યો ...	૦-૭૫
ઝોખાહરણ ...	૦-૬૨	જીવનની કલા ...	૦-૭૫
નળાખ્યાન...	૧-૦	રાખની દગલી ...	૦-૭૫
ગૃહિણી ...	૧-૦		
વિદ્યાર્થી બહેનોને ...	૦-૫૦		
મુખી જીવનની પગદંડી (અથવા ગૃહજીવનનું માંગત્ય) ૧-૫૦		સતી સાવિત્રી ...	૦-૨૫
સદાચારને પગલે (અથવા શિષ્ટાચાર) ૧-૨૫		તરંગસોલા ...	૦-૩૭
કલ્યાણમયી ...	૧-૫૦	વીર બાળાઓ ...	૦-૩૧
પાકશાસ્ત્ર ...	૧-૭૫	ઝોંકે હતાં શેઠાણી ...	૦-૫૦
ચક્રંતલા ...	૦-૬૨	દયાળુ માતા ...	૦-૨૫
		સદ્ગુણી પુત્રી ...	૦-૩૭

મકીલું ગ્રંથો

મહાભારતમંજરી ...	૪-૦	સાહિત્ય પ્રારંભિકા ...	૧-૨૫
પાઘડીનો વળ છેડે ...	૧-૫૦	સુખ, સામર્થ્ય ને સમૃદ્ધિ	
શુભસંમિદ (ભા. ૨, ૯) ૧-૦		અને વિચારોના ચમત્કાર	૩-૦
સ્વામી અખંડાનંદજીના પત્રો ૧-૨૫		હિંદુસ્થાની સંગીત ...	૫-૫૦
સાહિત્ય પ્રવેશિકા ...	૨-૫૦	ભારતીય શિષ્યકળા ..	૦-૨૭

આરોગ્ય અને વૈદક

ભોજનપ્રકાશ બા. ૧-૨	૨૦-૦
ભવિષ્યકાન્ત-નિધંદુ	૫-૦
શાર્ંગધરસંહિતા ...	૧-૦
સુશ્રુત આયુર્વેદ (બે ગ્રંથ) ૧૫-૦	
અષ્ટાંગહૃદય-વાગ્ભટ ૧૨-૦	
આયુર્ભિષેક અથવા	
હિંદુસ્તાનનો વૈદ્યરાજ ૬-૫૦	
આયુર્વેદ યોગશતક ...	૦-૭૫
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન ૦-૭૫	
ધરધરનો વૈદ્ય ...	૧-૫૦
ઝેર ઉતારવાના તાત્કાલિક	
ઉપાયો ...	૦-૧૨
અકસ્માતના તાત્કાલિક	
ઉપાય ...	૦-૭૫

*

આરોગ્યની જારમાસી	૧-૫૦
*	
માંદગીમાં ઉપવાસ ...	૦-૨૭
પાક-ઓપધિ ...	૦-૩૭
પ્રકીર્ણ આપધિ ...	૦-૩૧
કવાય-ઓપધિ ...	૦-૩૭
ચૂર્ણ-ઓપધિ ...	૦-૨૫
બાલબોધોદય ...	૦-૩૭
જીવનચર્ચા ...	૦-૩૭
ખોરાકમાં ઝેર ...	૦-૨૫
હરકે (અને તેનો ઉપયોગ) ૦-૨૭	
રસતંત્રસાર અને સિદ્ધ-	
પ્રયોગસંગ્રહ બા. ૧	૧૦-૦
,, ,, બાગ ૨	૮-૦

લોકસાહિત્ય

કહેવતસંગ્રહ ...	૪-૦
કાઠિયાવાડની દંતકથાઓ ૩-૦	
ગુજરાતનાં લોકગીતો ૧-૨૫	
બત્રીસ પૂતળાની વાતો ૨-૫૦	
મગપત્રીસીની વાતો ૧-૫૦	
પાંચ લોકકથાઓ ...	૧-૫૦
સોરઠી દોહાસંગ્રહ ...	૦-૭૫

લોકસાહિત્યનાં રહસ્યો ૦-૨૫	
મદન-મોહના... ...	૦-૨૫
મુંદર કામદારની વાતો ૦-૭૫	
ગજરામારુ ...	૦-૬૨
નંદનપત્રીસી ...	૦-૩૧
ધીરામારુની વાતો ...	૦-૩૭
દોલામારુ ...	૦-૩૭

સરુતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

ભદ્ર, પાસે, અમદાવાદ ને પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨